

Η ΠΡΑΣΙΑΣ ΛΙΜΝΗ

ΕΝΘΑ Ο ΗΡΟΔΟΤΟΣ ΑΔΙΚΩΣ ΕΛΕΓΧΕΤΑΙ ΣΦΑΛΛΟΜΕΝΟΣ
ΥΠΟ ΤΩΝ ΝΕΩΤΕΡΩΝ.

Μέγας από τινος ήγέρθη πόλεμος μεταξύ τῶν τε ξένων σοφῶν καὶ τῶν παρ' ἡμῖν λογίων τῶν περὶ τὴν ἀρχαίαν γεωγραφίαν ἀσχολουμένων περὶ τῆς θέσεως τῆς Πρασιάδος Λίμνης ἐν Μακεδονίᾳ.

Ἡ Μακεδονία, ὡς ἀποτελοῦσα τὴν καρδίαν τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου καὶ περιλαμβάνουσα τὰ παράλια ἀπὸ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ Ὀλύμπου μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Νέστου ποταμοῦ, κατέχει γεωγραφικῶς σπουδαιότατην θέσιν διὰ τῶν βαθέων αὐτῆς κόλπων καὶ εὐρέων λιμένων πρὸς τὴν Μεσόγειον. Ἐν τῇ καθόλου δὲ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος διὰ τῶν μεγάλων αὐτῆς τέκνων τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἐκυρίευσεν καὶ μετέπλασεν διὰ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς τὴν γνωστὴν τότε οἰκουμένην· ἡ δὲ Ἑλλάς ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν αὐτῆς πράγματι ἐμεγαλουργήσεν καὶ ἐπεξέτεινε τὸ τε ὄνομα, τὴν γλῶσσαν καὶ τὸν πολιτισμὸν αὐτῆς καὶ πέραν τῶν Ἰνδιῶν μέχρι τοῦ Γάγγου ποταμοῦ. Διεδραματίσθησαν δὲ ἐν αὐτῇ καὶ ὅπου τὰ τέκνα τῆς τροπαιοφώρα διήλθον τσαῦτα καὶ τηλικαῦτα γεγονότα, ὥστε δικαίως ἡ μελέτη τῆς χώρας ταύτης θεωρεῖται καὶ εἶναι πηγὴ ἀνεξάντλητος πρὸς πᾶσαν μελέτην.

Ἡ Μακεδονία, πλουσία οὖσα εἰς ὄρη, εἰς πεδιάδας καὶ ποταμούς, εἶναι πλουσιωτέρα καὶ εἰς λίμνας καὶ ἴσως οὐδεμία ἄλλη χώρα ἐν χώρῳ τσοσούτῳ ἔχει περισσοτέρας αὐτῆς. Ἔχει ἐν ὄλῳ περὶ τὰς εἴκοσι μεγάλας καὶ μικράς.

Ἐξ ὄλων τούτων, ἕξ λίμναι εἶναι αἱ διαφιλονεικοῦσαι τὴν θέσιν τῆς Πρασιάδος καὶ εἶναι αὗται: 1) ἡ παρὰ τοὺς Φιλίππους λίμνη τοῦ Πραβίου, 2) ἡ λίμνη τοῦ Ἀχινοῦ ἢ Τάχινοῦ παρὰ τὴν Ἀμφίπολιν, 3) ἡ λίμνη τοῦ Βουτκόβου, 4) ἡ τῆς Δοϊράνης, 5) ἡ τῶν Βεσικίων καὶ 6) ἡ τοῦ Ἁγίου Βασιλείου.

Ἐκάστη τῶν λιμνῶν τούτων παρατηροῦμεν ὅτι ἔχει τοὺς ὑπὲρ ἑαυτῆς καὶ τοὺς ἐναντίον καὶ εἶναι πάντες διηρημένοι· τὸ δὲ περίεργον εἶναι ὅτι, διὰ τῶν αὐτῶν κειμένων τοῦ Ἡροδότου ὑποστηρίζει ἕκαστος τὴν γνώμην του· καὶ ἐνῶ ἀγωνίζονται ὑπὲρ μιᾶς ἐκ τῶν ἀνωτέρω καὶ δια-

φωνούσιν εἰς ὄλα, εἰς ἓν μόνον εὐρίσκονται πάντες σύμφωνοι, ὅτι ὁ Ἡρόδοτος κακῶς γεωγραφεῖ, ὅτι ἔγραψεν ἐκ πληροφοριῶν καὶ συγγέει τὴν Πρασιάδα πρὸς ἄλλας λίμνας, καὶ τὸν Ὀρβηλον καὶ τὸ Δύσωρον πρὸς ἄλλα ὄρη, ὡς καὶ τὴν ἐπὶ Ἀμύντου Μακεδονίαν. Τούτου δεδομένου, ἕκαστος εὐρίσκει εὐκόλως πολλὰ ἐπιχειρήματα πρὸς ὑποστήριξιν τῆς γνώμης του, ἀλλὰ πάντοτε εἰς βᾶρος τοῦ Ἡροδότου.

Τὴν λίμνην Πρασιάδα πρῶτος καὶ μόνος ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος, περιγράφων τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Μεγαβάζου εἰς τὴν Παιονίαν. Πρὸς κατάληψιν δὲ τῶν ὄσων θὰ εἴπωμεν περὶ τῆς Πρασιάδος Λίμνης, συντελεστικὸν νομίζομεν ν' ἀναφέρωμεν καὶ παραθέσωμεν ἐνταῦθα ὄλον τὸ κείμενον τὸ περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης πραγματευόμενον, ὡς καὶ τὴν αἰτίαν τὴν προκαλέσασαν τὴν ἐκστρατείαν ταύτην, διότι οἱ μεμονωμένας παραθέτοντες περικοπᾶς πρὸς πίστωσιν τῆς γνώμης των, ἀνεπαισθήτως ἀλλοιοῦσι τὴν ἔννοιαν τοῦ κειμένου καὶ διάφορα ἐξάγουσι συμπεράσματα. Ἐντεῦθεν καὶ αἱ τόσαι διαφωνίαι. (Ἡροδότου Βιβλίον Ε', 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16 καὶ 17).

«..... Ταῦτα μὲν λέγοντες περὶ τῆς χώρας ταύτης (τῆς Θράκης), »τὰ δὲ παραθαλάσσια αὐτῆς ὑπέταξεν ὁ Μεγαβάζος εἰς τοὺς Πέρσας... » Ὁ Δαρεῖος ἀφήσας εἰς τὴν Θράκην τὸν στρατηγὸν τοῦ Μεγαβάζου »καὶ διελθὼν τὸν Ἑλλήσποντον ἔφθασεν εἰς τὰς Σάρδει. Τὸν βασιλεῖα »ἠκολούθησαν εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ δύο Παιόνες ἀδελφοί, Πίγρης καὶ »Μαντύης, οἵτινες θέλοντες νὰ γίνωσι τύραννοι τῆς πατρίδος των, »ἔρχονται εἰς τὰς Σάρδει φέροντες μαζί των καὶ μίαν ἀδελφὴν των »μεγαλόσωμον καὶ ὠραίαν· καιροφυλακτῆσαντες δὲ ὅτε ὁ Δαρεῖος ἐπρο- »κάθητο εἰς τὸ προάστειον τῶν Λυδῶν, ἔκαμαν τὸ ἀκόλουθον. Ἐνδύ- »σαντες τὴν ἀδελφὴν των ὅσον ἠδύναντο καλλίτερα, τὴν ἔστειλαν νὰ »ἀντλήσῃ ὕδωρ ἔχουσαν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῆς τὸ ἀγγεῖον καὶ διὰ τοῦ »βραχίονος σύρουσαν ἵππον καὶ κλώθουσιν λίνον. Ὅτε διήρχετο πρὸ »τοῦ Δαρείου, οὗτος τὴν περιεργάσθη, καθόσον ἐκεῖνα τὰ ὅποια ἔκαμνεν »οὔτε Περσικὰ ἦσαν, οὔτε Λυδικὰ, οὔτε ἴδια γυναικῶν ἄλλου τινὸς »ἔθνους Ἀσιατικοῦ. Ἐκ περιεργείας λοιπὸν στέλλει δορυφόρους τινὰς νὰ »παρατηρήσωσι τί θὰ κάμῃ ἢ γυνή. Καὶ αὐτοὶ μὲν ἠκολούθουν ὀπι- »σθεν, ἢ δὲ γυνὴ ἀφ' οὗ ἐπότισε τὸν ἵππον καὶ ἐγένετο τὸ ἀγγεῖόν τῆς »ὕδωρ, διήλθε πάλιν ἀπὸ τὸν ἴδιον δρόμον φέρουσα τὸ ὕδωρ ἐπὶ τῆς »κεφαλῆς καὶ σύρουσα κατόπιν τὸν ἵππον δεμένον ἀπὸ τὸν βραχίονα »τῆς καὶ στρέφουσα τὸ ἀδράκτιον.

»Θαυμάζων ὁ Δαρεῖος δι' ὅσα ἤκουσε καὶ ὁ ἴδιος εἶδε, διέταξε νὰ »φέρωσιν αὐτὴν ἔμπροσθέν του. Ἀμέσως δὲ ἐπαρουσιάσθησαν καὶ οἱ »ἀδελφοὶ τῆς, οἱ ὅποιοι ἦσαν ἐκεῖ πλησίον κατασκοπεύοντες. Ὅτε ὁ »Δαρεῖος ἠρώτα πόθεν ἦτον ἐκείνη, οἱ νέοι ἀπήντησαν ὅτι ἦσαν Παί- »ονες καὶ ἐκείνη ἀδελφὴ των. Ὁ Δαρεῖος δὲ πάλιν εἶπε, τίνες ἄν- »θρωποι εἶνε οἱ Παιόνες καὶ ποῖον μέρος τῆς γῆς κατοικοῦσι καὶ τί »θέλοντες ἦλθον εἰς τὰς Σάρδει. Οὗτοι τῷ ἀπεκρίθησαν, ὅτι ἦλθον »διὰ νὰ ἀφιερῶσωσιν ἑαυτοὺς εἰς ἐκεῖνον καὶ ὅτι ἡ Παιονία εἶνε εἰς »τὰς ὄχθας τοῦ Στρυμόνος ποταμοῦ. Ὁ δὲ Στρυμὼν δὲν εἶνε »μακρὰν τοῦ Ἑλλήσποντου· καὶ ἔτι ὅτι ἦσαν ἄποικοι τῶν Τευκρῶν ἐκ »Τρωάδος. Οὗτοι μὲν ταῦτα ἀπεκρίνοντο εἰς ἐκάστην ἐρώτησιν. Ὁ δὲ »Δαρεῖος ἠρώτα αὐτοὺς ἔπειτα, ἐὰν ὄλαι αἱ γυναῖκες ἐκεῖ ἦσαν ὁμοίως »ἐργάτιδες· οἱ νέοι δὲ ἀπεκρίθησαν προθύμως ὅτι καὶ αὐτὸ οὕτως εἶχε »καὶ διὰ τοῦτο τὸ ἔκαμνε καὶ ἡ ἀδελφὴ των.

»Τότε ὁ Δαρεῖος γράφει γράμματα πρὸς τὸ Μεγαβάζον, τὸν ὅποιον »εἶχεν ἀφήσει εἰς τὴν Θράκην στρατηγόν, διατάσσει αὐτὸν νὰ σηκώσῃ »τοὺς Παιόνας ἀπὸ τοὺς τόπους των καὶ αὐτοὺς καὶ τὰ τέκνα των καὶ »τὰς γυναῖκάς των καὶ νὰ τοὺς φέρῃ εἰς τὴν Περσίαν. Ἀμέσως λοιπὸν »ἵππεύς τις φέρων τὰς διαταγὰς τρέχει εἰς τὸν Ἑλλήσποντον καὶ πε- »ράσας εἰς τὴν Εὐρώπην ἐγχειρίζει τὴν ἐπιστολὴν εἰς τὸν Μεγαβάζον. »Οὗτος δὲ ἀμέσως ἔλαβεν ὁδηγούς ἀπὸ τὴν Θράκην καὶ ἐξεστράτευσεν »κατὰ τῆς Παιονίας.

»Μαθόντες δὲ οἱ Παιόνες, ὅτι οἱ Πέρσαι ἤρχοντο ἐναντίον των, συ- »ναχθέντες ἐξεστράτευσαν ἀπὸ τὸ μέρος τῆς θαλάσσης, νομίζοντες ὅτι »ἀπὸ τὸ μέρος τοῦτο θὰ ἐπιχειρήσωσι νὰ εἰσβάλωσιν οἱ Πέρσαι καὶ »ἦσαν ἔτοιμοι νὰ ἐμποδίσωσι τὸ στράτευμα τοῦ Μεγαβάζου ἐπερχό- »μενον.

»Οἱ δὲ Πέρσαι μαθόντες ὅτι οἱ Παιόνες συνηθορίζοντο καὶ ἐφύλατ- »τον τὴν εἴσοδον ἀπὸ τὸ μέρος τῆς θαλάσσης, ἔχοντες ὁδηγούς, λαμβά- »νουσι τὴν ἄνω ὁδόν, καὶ χωρὶς νὰ τὸ νοήσωσιν οἱ Παιόνες, εἰσπί- »πτουσι εἰς τὰς πόλεις αὐτῶν, οὔσας δὲ ἐρήμους ἀνδρῶν εὐκόλως τὰς »ἐκυριεύσαν. Οἱ δὲ Παιόνες, ὡς ἔμαθον ὅτι αἱ πόλεις ἐκυριεύθησαν, »ἀμέσως διασκορπισθέντες ὑπῆγαν εἰς τὰ ἴδια καὶ παρεδίδοντο εἰς »τοὺς Πέρσας. Τοιοῦτοτρόπως λοιπὸν ἐκ τῶν Παιόνων τοὺς Σιρο- »παιόνας καὶ Παιόπλους καὶ τοὺς μέχρι τῆς Πρασιάδος Λί- »μνης ἐσήκωσαν οἱ Πέρσαι ἀπὸ τὰς πατρίδας των καὶ τοὺς ἔφερον »εἰς τὴν Ἀσίαν.

»Οἱ δὲ κατοικοῦντες περὶ τὸ Πάγγαιον ὄρος καὶ Δόβηρες καὶ Ἀ-

Δὲν εἰξέυρω ἂν ἄλλος τις ἔγραψεν ἢ ὑπεστήριξεν ὅτι ἡ Πρασιάς λίμνη εἶνε τὰ Τενάγη τῶν Φιλίππων, ἐπίσης ἀγνωῶ καὶ ἂν τις τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ἀναφέρῃ αὐτὰ ὡς λίμνην. Ὁ κ. Σταυρὸς Μερτζίδης ἰατρός, κατοικῶν ἐπὶ πολλὰ ἔτη καὶ ἐν Δράμα καὶ ἐν Καβάλα εἶχε τὴν εὐκαιρίαν πολλάκις νὰ ἐπισκεφθῇ πᾶσαν τὴν περὶ τὸ Πάγγαιον χώραν καὶ μελετήσῃ αὐτὴν καὶ ἐπιτοπίως διερευνήσῃ. Ἀποτέλεσμα τῆς περὶ τὰ γεωγραφικὰ μελέτης τῶν μερῶν τούτων εἶνε ἡ περὶ τῆς ἀρχαίας Γεωγραφίας πραγματεία, ἣν ἐξέδωκε τὸ 1885 ὑπὸ τὸν τίτλον: «Αἱ χῶραι τοῦ παρελθόντος καὶ αἱ ἐσφαλμέναι αὐτῶν τοποθετήσεις». Ἐν τῇ πραγματείᾳ ταύτῃ ἀφιερῶ ἐν κεφάλαιον, τὸ ΙΔ', σελ. 100—109, εἰς τὴν Πρασιάδα λίμνην.

Ὁ κ. Μερτσίδης ἀνευ περιστροφῶν, ἀφοῦ κακίζει πάντας ὅσοι τοποθετοῦσι τὴν Πρασιάδα ἀυθαίρετως εἰς τὴν Βόλβην λίμνην ἢ τὴν τοῦ Ἁγίου Βασιλείου καὶ τοὺς ἄλλους ὅσοι τὴν φέρουσιν ἐπὶ τῆς τοῦ Ἀχίνου ἢ τοῦ Βουτκόβου καὶ τῆς Δοϊράνης, ἀποφαίνεται μετὰ τόλμης, ἣν ἐμπνέει πεποιθήσις, ὅτι ἡ Πρασιάς Λίμνη εἶνε τὸ ἔλος τῶν Φιλίππων, ὅπερ Λίμνην τοῦ Πραβίου καλοῦσι σήμερον.

Τὴν γνώμην τοῦ ταύτην ἐπιρρωννύει καὶ τὸ ἀνώνυμον αὐτῆς καὶ δὲν πιστεύει, ὅτι οἱ τοσοῦτον ἀκριβεῖς καὶ λεπτολόγοι ἀρχαῖοι νὰ μὴ ἔδωσαν καὶ εἰς αὐτὴν ὀνομασίαν τινὰ πρὸς διάκρισιν τῶν ἄλλων λιμνῶν. Ὁ κ. Μερτσίδης ὀρθῶς παρατηρεῖ, ὅτι πάντοτε παρὰ τὰς λίμνας ὑπῆρχον καὶ ὁμώνυμοι πόλεις ἢ χωρία ἢ ὄρη ἢ καὶ ποταμοί, οἱ ὅποιοι ἐδίδον ἢ ἐλάμβανον τὰ ὀνόματα. Οὕτω π. χ. ἡ Βοιθῆς εἶχε παρὰ τὰς ὄχθας τῆς τὴν Βοιθῆν ἢ Νεσωνίς τὴν πόλιν Νέσωνα, ἡ Βόλβη λίμνη τὴν Βόλβην ἢ Βολβόν, ἡ Κερκινίτις τὸ ὄρος Κερκινήν, ἡ Λουδία τὸν Λουδιαν ποταμὸν καὶ τόσαι ἄλλαι, ἐπομένως πολὺ πιθανὸν καὶ ἡ Πρασιάς νὰ εἶχε τὸ Πράσιον ἢ τὴν Πρασιάν. Οὕτω πως τὸ Πράβιον γίνεταί Πράσιον καὶ τὰ Τενάγη Πρασιάς Λίμνη. Ὁ Ἡρόδοτος περιγράφων τὸν βίον τῶν ἐντὸς τῆς Πρασιάδος οἰκούντων καὶ τὸν τρόπον τῆς ἀλιείας, λέγει: «Ἐν τῇ μέσῃ τῆς λίμνης στήνουσι σταυροὺς ὑψηλοὺς καὶ ἐπάνω αὐτῶν ζευγνύουσι σανίδας..... Τοὺς σταυροὺς δὲ τούτους τοὺς ἐφερον ἀπὸ τὸ ὄρος τὸ ὀνομαζόμενον Ὀρβηλον» (Ἡροδ. Βιβλ. Α', 16).

Εἶνε μὲν εὐκόλον νὰ βαπτίσῃ τις τὰ Τενάγη εἰς Πρασιάδα Λίμνην καὶ τὸ Πράβιον εἰς Πράσιον, ἀλλὰ καὶ νὰ θέσῃ τις πλησίον αὐτῶν καὶ τὸν Ὀρβηλον δὲν εἶνε τόσον πρόχειρον. Ὁ κ. Μερτσίδης θεωρεῖ τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Ἡροδότου ἢ παραποιημένον ἐκ τῶν ἀντιγράφων ἢ λελανθασμένον, καὶ ὅτι ἀντὶ τοῦ Παγγαίου ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει τὸν Ὀρβηλον, ὅστις κεῖται πολὺ μακρὰν. Ἀναλόγως δὲ πρὸς Βορρᾶν θέτει καὶ

τὸ Δύσωρον ὄρος, ὅπου νῦν τὸ Μπόζ-Δάγ (φαλακρόν), ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἐπ' αὐτοῦ ὁδὸς οὐδαμῶς φέρεται ἀμέσως εἰς τὴν Μακεδονίαν, ὡς ἀλάνθαστον συμπέρασμα φέρεται, ὅτι ὁ Ἡρόδοτος δὲν ἐπεσκέφθη τὰ μέρη ταῦτα καὶ ὅτι ἔγραψεν ἐξ ἐσφαλμένων πληροφοριῶν. Εἶνε γνώμη, ἣν δυστυχῶς πολλοὶ ἀσπάζονται καὶ ἰδίως ὅσοι ἐκ τῶν γραφείων τῶν γράφουσιν ἢ ἐκ μεμονωμένων περιηγήσεων κρίνουσι.

Ἡ Λίμνη τοῦ Ἀχίνου ὡς Κερκινίτις καὶ Πρασιάς.

Ἡ τὴν θέσιν τῆς Πρασιάδος διαφιλονεικοῦσα λίμνη εἶνε ἡ τοῦ Ἀχίνου, ἐκτεινομένη καὶ αὕτη δυτικῶς τοῦ Παγγαίου, ἥτις συγχωιωνεῖ μετὰ τῆς λίμνης τοῦ Πραβίου διὰ τῆς κοιλάδος τοῦ Ἀγγίτου ποταμοῦ. Ἡ λίμνη αὕτη ἔχει τοὺς περισσοτέρους ὑπὲρ ἑαυτῆς καὶ ἡ γνώμη αὕτη ἐπικρατεῖ. Παραδέχονται δὲ αὐτὴν ὡς τὴν Κερκινίτιδα καὶ Πρασιάδα συγχρόνως.

Ἡ κοιλάς τοῦ Στρυμόνος.

Μεσημβρινοδυτικῶς τῆς πεδιάδος τῆς Δράμας καὶ πρὸς δυσμὰς τοῦ Παγγαίου ὄρους ἐκτείνεται μακρὰ καὶ ὠραία κοιλάς, ἔχουσα πρὸς ἀνατολὰς τὸ ὑπερύψηλον καὶ ὠραῖον ὄρος, τὸ Πάγγαιον (Μπουναρ-Δάγ) ἐπὶ τῆς μεσημβρινοδυτικῆς ἄκρας τοῦ ὁποίου ἔκειτο ἡ Ἀμφίπολις, πρὸς βορρᾶν τὸ Μενοίκιον ἐκτεινόμενον ἀπὸ τοῦ Ἀγγίτου ποταμοῦ μέχρι τοῦ Στρυμόνος καὶ τὴν Κερκινήν (Μπέλες) ὠραίαν καὶ καταφύτον ἐκτεινομένην ἀπὸ τοῦ Στρυμόνος μέχρι τοῦ Ἀξιοῦ ποταμοῦ (Βαρδάρ).

Μεσημβρινῶς δὲ κεῖται σειρά ὄρεων ἐκτεινομένη ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Στρυμόνος μέχρι τοῦ Ἀξιοῦ, καὶ εἶνε ταῦτα τὸ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις γνωστὸν καὶ συνεχόμενον ὄρος Κερδύλιον, τοῦ ὁποίου ἡ ἀνατολικὴ ἄκρα ἠνοῦτό ποτε μὲ τὸ Πάγγαιον παρὰ τὴν Ἀμφίπολιν, διὰ μέσου τῶν ὁποίων ὁ Στρυμὼν ἠνοῖξε τὴν διόδόν του. Πρὸς δυσμὰς τούτου κεῖται ὁ Βερτίσκος (ὄρος Σωχοῦ, Γερμάνι καὶ Ὁξυά) μέχρι τοῦ Λαχανᾶ, ὅπου ἡ ὁδὸς φέρεται ἀπὸ Θεσσαλονίκης εἰς Σέρρας, καὶ δυτικῶς τούτου διευθυνόμενου ὀλίγον πρὸς βορρᾶν ἐκτείνεται μέχρι τοῦ Ἀξιοῦ τὸ Δύσωρον ὄρος (Καρὰ-Δάγ), ὅπερ πρὸς βορρᾶν στρεφόμενον ἐνοῦται μετὰ τῆς Κερκίνης πρὸς νότον καὶ ταύτης στρεφόμενης. Ἐκεῖ ὅπου ἐνοῦται ἡ Κερκινή μὲ τὸ Δύσωρον εἶνε ἡ διόδος, ἥτις φέρεται πρὸς βορρᾶν εἰς τὸ Αἰστραῖον (Στρουμνίτσα) καὶ σχηματίζεται οὕτως ἡ μεσημβρινὴ ἄκρα τῆς κοιλάδος παρὰ τὸν Ἀξιὸν ποταμὸν, ἥτις κλείεται πρὸς δυσμὰς.

Ἡ ὠραία, εὐρεῖα καὶ μακρὰ αὕτη κοιλάς ἐκτεινομένη ἀπὸ τοῦ Στρυμονικοῦ κόλπου μέχρι τοῦ Ἀξιοῦ ἢ ἀπὸ τοῦ Παγγαίου ὄρους κειμένου πρὸς ἀνατολὰς μέχρι τοῦ Πετροβουνίου (Τασλί-Δάγ), ὅπου ἐνοῦται ἡ

Κερκίνη και τὸ Δύσωρον και στενοῦται ἡ κοιλάς, ἡ ὀρθότερον, ἀπὸ τῆς Ἀμφιπόλεως μέχρι τῆς Δοβήρου ἔχει μῆκος μὲν περὶ τὰ 125 χιλιόμετρα, μέσον δὲ πλάτος περὶ τὰ 18—20.

Ἡ κοιλάς αὕτη, τὴν ὁποίαν περιεγράψαμεν, ἔχει τρεῖς ὠραίας και μεγάλας λίμνας, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία κατέχει τὸ ἀνατολικὸν μέρος αὐτῆς και κεῖται μεταξύ τῶν ὀρέων Κερδυλίου (Ὁξυᾶς) εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς ὁποίας ἔκειτο ἡ Ἀργίλος, ὅπου νῦν αἱ Κρούστοβες μεσημβρινῶς, τοῦ Παγγαίου πρὸς ἀνατολάς και τοῦ Μενοικίου πρὸς βορρᾶν, τῶν ὁποίων τὰ κράσπεδα βρέχει. Αὕτη εἶνε ἡ λίμνη τοῦ Ἀχινουοῦ ἣν σχηματίζει ὁ Στρυμὼν ποταμὸς κατερχόμενος ἐκ τοῦ Ὀρθήλου και διὰ τῶν στενῶν τῆς Βέτραινας μεταξύ Κερκίνης και Μενοικίου εἰσέρχεται εἰς τὴν πεδιάδα παρὰ τὴν λίμνην τοῦ Βουτκόβου. Ἡ κοιλάς αὕτη λοιπὸν ἀπὸ τοῦ Παγγαίου μέχρι τῆς λίμνης τοῦ Βουτκόβου καλεῖται και εἶνε κοιλάς τοῦ Στρυμόνος, ἡ ὅπως σήμερον τὴν λέγουσι, πεδιάς τῶν Σερρῶν, ἐκ τῆς σημαντικῆς και ἀρχαίας πόλεως Σέρραι, ἣτις κεῖται εἰς τὸ ἄκρον τῆς μεσημβρινῆς δειράδος τοῦ Μενοικίου ὄρους, βαθύτερον εἰς τὴν πεδιάδα χωρούσης.

Ἐκριβολογήσαμεν ὑπὲρ τὸ δέον εἰς τὸν προσδιορισμὸν τῆς κοιλάδος ταύτης, διότι ἐνταῦθα ἔκειτο καθ' Ἡρόδοτον ἡ Παιονία (Ἡροδ. Ε', 13). Παιονικὰ δὲ φύλα κατέκουν ἐκτὸς τῆς κοιλάδος τοῦ Στρυμόνος και εἰς τὰ περίξ τοῦ Παγγαίου ὄρους και τὴν πεδιάδα τῶν Φιλίππων ὑπὸ διάφορα ὀνόματα. (Ἡροδ. Θουκυδ. Στράβ.)

Ὁ στρατηγὸς τοῦ Δαρείου Μεγάβαζος στρατοπεδεύων ἐν Θράκη, ὡς ἔλαβε τὴν διαταγὴν νὰ ἐκστρατεύσῃ και κυριεύσῃ τοὺς Παίονας, ἔλαβεν ὁδηγούς ἐκ Θράκης και ἐπορεύετο πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον.

Δὲν μᾶς λέγει ὁ Ἡρόδοτος ποῖαν ἠκολούθησεν ὁδὸν ἡ στρατιὰ τῶν Περσῶν, ἐὰν ἦλθε διὰ ξηρᾶς ἢ διὰ θαλάσσης, ἡ ὁδὸς ὅμως ἦν ἔδει νὰ ἀκολουθήσῃ βεβαίως ἢ το ἢ παραλία. Καὶ μέχρι μὲν τῆς Καβάλας μία παραλία ὁδὸς φέρει ἀπὸ τοῦ Ἑλλησπόντου και σήμερον ἀκόμη δι' αὐτῆς κατῆλθεν ὕστερον και ὁ Εἰρέξης ἐκστρατεύων κατὰ τῆς Ἑλλάδος. (Ἡρόδοτ. Βιβλ. Ζ', 109 και ἐξῆς.)

Οἱ δὲ Παίονες μαθόντες τοῦτο και συναχθέντες ἐξεστράτευσαν πρὸς τὸ μέρος τῆς θαλάσσης, νομίζοντες ὅτι ἐκεῖθεν θὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν εἰσβολὴν τῶν οἱ Πέρσαι. (Ἡροδ. Ε'.) Καὶ δικαίως, διότι, ἐὰν οἱ Παίονες κατέκουν εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Στρυμόνος ποταμοῦ και ἡ Παιονία κατεῖχε τὴν κοιλάδα αὐτοῦ ἀπὸ τῆς λίμνης τοῦ Βουτκόβου μέχρι

τοῦ Στρυμονικοῦ κόλπου, ἡ μόνη εἴσοδος εἰς αὐτὴν διὰ θαλάσσης εἶνε αὐτὸς ὁ Στρυμονικὸς κόλπος και ἡ διὰ τῆς Ἀμφιπόλεως εἴσοδος. Εἰς τὸ μέρος λοιπὸν τοῦτο κατέβησαν ὀπλισμένοι οἱ Παίονες και περιέμενον τοὺς Πέρσαι. Ἐκ τούτων συμπεραίνομεν ὅτι ὁ Περσικὸς στρατὸς, κατερχόμενος ἐκ τῆς Θράκης εἰς τὴν Παιονίαν, παρηκολουθεῖτο και ὑπὸ πλοίων ἢ και πολὺ πιθανὸν μόνον διὰ πλοίων νὰ ἐπεχείρησε τὴν ἀποβίβασιν.

Οἱ Πέρσαι ὅμως μαθόντες ὅτι οἱ Παίονες ἐφύλαττον τὴν εἴσοδον ἐκ τοῦ μέρους τῆς θαλάσσης, ἔχοντες ὁδηγούς, λαμβάνουσι τὴν ἄνω ὁδὸν. Βεβαίως τὴν κατάληψιν τῆς εἰσόδου ἐκ τοῦ μέρους τῆς θαλάσσης ἔμαθον οἱ Πέρσαι πρὶν φθάσωσιν εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο, δηλ. τὸν Στρυμονικὸν κόλπον και διὰ νὰ λάβωσι τὴν ἄνω ὁδὸν, πιθανώτατα εὐρίσκοντο πρὸς τὸν κόλπον τῆς Καβάλας, διότι μία παραλία ὁδὸς φέρει ἀπὸ τοῦ Ἑλλησπόντου και σήμερον ἀκόμη, ἡ δὲ θαλασσία ἀκολουθοῦσα τὴν ξηρὰν, εἰς τὴν Καβάλαν πρῶτον θὰ φέρῃ και αὕτη. Ἐδῶ ἀκριβῶς ἔμαθον οἱ Πέρσαι τὴν κατάληψιν τῆς εἰσόδου και ἔλαβον τὴν ἄνω ὁδὸν διὰ τῆς πεδιάδος τῶν Φιλίππων, ἣτις και συντομώτερον φέρει εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Στρυμόνος ποταμοῦ.

Ἀπὸ τῆς Καβάλας ὅμως εὐθὺς ὡς διέλθη τις τὸ Σῦμβολον ὄρος, ὅπερ ἐνταῦθα εἶνε και χαμηλότερον, ἀμέσως εὐρίσκεται εἰς τὴν πεδιάδα τῶν Φιλίππων· αὐτοῖσι ἀκριβῶς ὅπου τὸ σημερινὸν χωρίον Βασιλάκη, ἡ ὁδὸς διχάζεται και ἡ ἀριστερὰ ἀκολουθοῦσα τὰς ὑπωρείας τοῦ Συμβόλου ὄρους ἔχουσα δεξιὰ τὸ ἔλος, φέρει εἰς τὸ Πράβιον (Πέργαμον), ὅπου πάλιν διχάζεται και ἡ μὲν ἀριστερὰ διὰ μέσου τοῦ Συμβόλου και Παγγαίου φέρει εἰς Ἡϊόνα και Ἀμφίπολιν, ἡ δὲ ἄλλη ἀκολουθοῦσα τὰς πρὸς βορρᾶν ὑπωρείας τῆς Παγγαίου ἔχουσα δεξιὰ τὸ ἔλος και μεσημβρινοδυτικῶς στρεφομένη ἔχουσα δεξιὰ τὸν Ἀγγίτην ποταμὸν, φέρει ἐπίσης εἰς Δραβίσκον και Ἀμφίπολιν. Οἱ Πέρσαι ὅμως ἄμα διελθόντες τὸ Σῦμβολον ὄρος ἔλαβον τὴν πρὸς τὰ δεξιὰ ὁδὸν, ἔχοντες ἀριστερὰ τὸ ἔλος και δεξιὰ τοὺς Φιλίππους. Φθάσαντες δὲ εἰς τὸν Ἀγγίτην ποταμὸν ἠκολούθησαν τὴν μεταξύ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ Μενοικίου και αὐτοῦ ὁδὸν και ἔχοντες ἀριστερὰ τὸν Ἀγγίτην, ἔφθασαν εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Στρυμόνος ποταμοῦ, ἀκριβῶς ὅπου ὁ Ἀγγίτης χύνεται εἰς τὴν λίμνην τοῦ Ἀχινουοῦ, ἣτις κατέχει, ὡς εἶπομεν, τὸ κατώτερον τῆς κοιλάδος μέρος πρὸς τὴν εἴσοδον.

Οἱ Πέρσαι εἰσερχόμενοι εἴτε διὰ τῆς μιᾶς εἴτε διὰ τῆς ἄλλης ὁδοῦ αὐτὴν ἔπρεπε πρῶτον ν' ἀπαντήσωσι και περὶ αὐτῆς ἔπρεπε νὰ κάμῃ λόγον ὁ Ἡρόδοτος πρῶτιστα.

Τὴν λίμνην ταύτην ὄχι μόνον δὲν ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος, ἀλλὰ μάλιστα ὁμιλῶν περὶ τοῦ Ἀγγίτου ποταμοῦ λέγει: Ἐπὶ ποταμὸν Ἀγγίτην ἐκδιδόντα εἰς τὸν Στρυμόνα (Ἡροδ. Ε', 15 καὶ ἄλλα-χοῦ). Ὁ Δαρεῖος θέλων ν' ἀνταμείψῃ τὸν Μιλήσιον Ἰστιαῖον διὰ τὰς ἐκδουλεύσεις του, τῷ εἶπε νὰ ζητήσῃ ὅ,τι θέλει, οὗτος δὲ ἐζήτησε τὴν Μύρκινον τὴν Ἠδωνίδα (Ἡροδ. Ε', 11. Θουκυδ. Δ', 107). Ὁ δὲ τόπος οὗτος εἶνε εἰς τὸν Στρυμόνα ποταμὸν καὶ ὀνομάζεται Μύρκινος. (Ἡροδ. Ε', 23). Ἠδωνίς δὲ ὀνομάζετο ὅλη ἡ βορειανατολικὴ πλευρὰ τῶν ὄρεων Βερτίσκου καὶ Κερδυλίου μέχρι τοῦ Στρυμόνος ποταμοῦ ἢ τῆς λίμνης τοῦ Ἀχινού καὶ ἀπετέλει μέρος τῆς Βισαλτίας. Εἰς τὴν βορειοτέραν ἄκρην αὐτῆς εἰσχωρούσης εἰς τὴν λίμνην καὶ ἀπέναντι τῆς συμβολῆς τοῦ Ἀγγίτου ἔκειτο ἡ Μύρκινος. Ἄνω τῆς λίμνης εἰς θέσιν κατάφυτον καὶ κατάρρυτον, ἐξ οὗ εἶνε ἀποπτα ὅλα τὰ πρὸς βορρᾶν, κεῖται τὸ χωρίον Ἀηδονοχώρι ἢ, ὅπως οἱ γείτονες Τούρκοι ἐμπαικτικῶς τὸ καλοῦσι, Γαιδαροχώρι. Ἐκεῖ εὐρίσκονται πολλὰ ἀρχαιοτήτων λείψανα, τὰ ὅποια μάλιστα οἱ κατὰ καιροὺς διδάσκαλοι συλλέξαντες τὰ φυλάττουσιν εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ Σχολείου ἄνωθεν τοῦ χωρίου ἐπὶ λόφου εἶνε μικρὸν μοναστήριον Ἅγιος Ἰωάννης· ἐκεῖ εἶδον ἐπιτύμβιον πλάκα καλῆς τέχνης ἐπὶ μέλανος μαρμαρίου παριστώσαν πεζὸν μαχόμενον πρὸς ἵππεά. Μεταξὺ δὲ τοῦ χωρίου καὶ τοῦ μοναστηρίου εὐρίσκονται πολλοὶ τάφοι, τοὺς ὁποίους οἱ κάτοικοι ἀνοίγουσι καὶ εὐρίσκουσιν ἐνίοτε διάφορα κοσμήματα· νομίσματα δὲ εὐρίσκονται πάμπόλλα, χάλκινα τὰ πολλὰ καὶ πλεῖστα ἠγόρασα τοιαῦτα, οἱ δὲ κάτοικοι τοῦ χωρίου ἐκ παραδόσεως λέγουσιν ὅτι ἐκεῖ ἦτο ἄλλοτε μεγάλη πόλις. Τὸ (Α) Ἠδωνοχώρι δὲν εἶνε ἡ τῶν Ἠδωνῶν χώρα;

Πρῶτος καὶ μόνος ἐκ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ὅστις ἀναφέρει μὲ τὸ ὄνομα Κερκινίτις τὴν λίμνην ταύτην, εἶνε ὁ Ἀρριανός. «Ἄμα δὲ »τῷ ἦρι ἀρχομένῳ ἐξελαύνει ἐφ' Ἑλλησπόντου, τὰ μὲν κατὰ Μακεδο-»νίαν τε καὶ τοὺς Ἑλληνας..... ἦν δὲ αὐτῷ ὁ στόλος παρὰ τὴν λί-»μνην τὴν Κερκινίτιν ὡς ἐπ' Ἀμφίπολιν καὶ τοῦ Στρυμόνος ποταμοῦ »τὰς ἐκβολάς, διαβάς δὲ τὸν Στρυμόνα παρήμειβε τὸ Πάγγαιον ὄρος» κτλ. (Ἀρριαν. Ἀνάβασ. Α', 11, 3).

Ἐκ τοῦ χωρίου τούτου φαίνεται ὅτι ὁ στόλος τοῦ Ἀλεξάνδρου δὲν εὐρίσκατο ἐντὸς τῆς Κερκινίτιδος, ὡς τινες ὑποθέτουσιν, ἀλλ' ἐντὸς τοῦ Στρυμόνος παρὰ τὰς ἐκβολάς. Ἐνταῦθα εὐρύνεται ἡ κοίτη τοῦ Στρυμόνος καὶ σχηματίζεται κολπίσκος βαθύτατος, ὅπου καὶ σήμερον

ἀκόμη μὲγάλα μάλιστα πλοῖα καταφεύγουσιν ἐν καιρῷ τρικυμίας.

Ἐκ τῶν νεωτέρων οἱ πλεῖστοι (τὴν γνώμην τῶν ὁποίων συμμερίζεται καὶ ὁ κ. Δήμιτσας) παραδέχονται ὅτι Πρασιάς Λίμνη εἶνε ἡ τοῦ Ἀχινού, ἣν συγχρόνως ἀναγνωρίζουσιν ὡς τὴν Κερκινίτιν τοῦ Ἀρριανού, ἐνῶ ἀφίγουσιν ἀνωνόμους ἄλλας παρακειμένας. Ὁ δὲ κ. Δήμιτσας ἀγωνίζεται πολὺ μάλιστα ν' ἀποδείξῃ τοῦτο καὶ τέλος παραδέχεται τὸ διώνυμον τῆς λίμνης, ἐξ ὧν τὸ μὲν Πρασιάς εἶνε Παιονικόν, Κερκινίτις δὲ ὀνομάσθη ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἐκ τοῦ ὄρους Κερκίνη τοῦ Θουκυδίδου, τὸ ὁποῖον ὅμως κεῖται πολὺ ἄνω τῆς λίμνης τοῦ Ἀχινού, ὄρας 10 περίπου (Δῆμ. χωρογρ. σελ. 202).

Εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο νομίζομεν, ὅτι φθάνουσιν οἱ τὴν Κερκινίτιδα καὶ Πρασιάδα ταυτίζοντες ἐκ τοῦ ἐξῆς χωρίου τοῦ Ἡροδότου, τὸ ὁποῖον παρερμηνεύουσιν: «Οἱ δὲ περὶ τὸ Πάγγαιον οὖρος καὶ αὐτὴν τὴν »λίμνην τὴν Πρασιάδα οὐκ ἐχειρώθησαν ἀρχὴν ὑπὸ Μεγαβάζου..... »ἔστι δὲ σύντομος κάρτα εἰς τὴν Μακεδονίαν».

Ἐνταῦθα ἐξ ἀπαντος συμβαίνει σύγχυσις τις καὶ ταυτίζουσι τὸ Πάγγαιον ὄρος πρὸς τὴν Πρασιάδα λίμνην, ἐνῶ ὁ Ἡρόδοτος ὁμιλεῖ περὶ δύο χωριστῶν πραγμάτων. Διότι, ὡς ἀνωτέρω εἵπομεν, ὁ Ἡρόδοτος σαφῶς λέγει, ὅτι ὁ Μεγαβάζος καθυπέταξεν: «ἐκ τῶν Παιόνων τοὺς »Σιροπαίονας καὶ Παιόπλας καὶ τοὺς μέχρι τῆς Πρασιάδος Λίμνης».

Ὅταν λοιπὸν ταυτίζωσι τὸ Πάγγαιον ὄρος πρὸς τὴν Πρασιάδα Λίμνην, ἣτις εἶνε λίμνη τοῦ Ἀχινού καὶ Κερκινίτις συγχρόνως, τότε κατ' ἀνάγκην τοὺς Σιροπαίονας, οἵτινες κατῴκουσιν περίξ τῶν Σερρῶν, ἣτις καὶ Σίρις ἐκαλεῖτο καὶ τοὺς Παιόπλας, οἵτινες κατῴκουσιν ἄνω τῶν Σερρῶν βορειοδυτικῶς εἰς τὸ ἀνώτερον τῆς κοιλάδος μέρος καὶ τὰ ἄλλα ἀκόμη φῦλα τὰ μέχρι τῆς Πρασιάδος, πρέπει νὰ τὰ θέσωμεν μεταξὺ τοῦ Παγγαίου καὶ τῆς λίμνης τοῦ Ἀχινού, ὅπερ οὔτε λογικὸν εἶνε, οὔτε καὶ χωρὸς νὰ τὰ περιλάβῃ ὑπάρχει.

Ἀφοῦ λοιπὸν τόσοι σοφοὶ παραδέχονται τὴν λίμνην τοῦ Ἀχινού ὡς τὴν Κερκινίτιδα καὶ τὴν Πρασιάδα συγχρόνως, τὴν δὲ γνώμην αὐτῶν καὶ παραδέχεται καὶ ὑποστηρίζει ὁ διακεκριμένος παρ' ἡμῖν γεωγράφος κ. Μ. Δήμιτσας, ὅς ἐπιτραπῆ καὶ εἰς ἡμᾶς ἐπὶ στιγμὴν νὰ ἐρωτησωμεν τινὶ τρόπῳ θὰ συμβιβάσωσι τὰ ἀνωτέρω περὶ Πρασιάδος πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου ἱστορούμενα.

Πάντη ἀνεξήγητον μένει εἰς τὸν κ. Δήμιτσαν, πῶς κατὰ τὸν Ἡρόδοτον ἐκ τῆς Πρασιάδος καὶ τοῦ παρακειμένου Δυσώρου μετέβαινε τις εὐθὺς εἰς τὴν Μακεδονίαν τὴν ἐπὶ Ἀμύντου, ἣτις μόλις ἐξικνεῖτο μέχρι τοῦ Ἀξιοῦ ποταμοῦ. Διὸ δὴ, κατὰ τὴν γνώμην του, ὁ ἐσφαλμένος

συνδυασμός του Ὀρθήλου, τῆς Πρασιάδος, τοῦ Δυσώρου καὶ τῆς ἐπὶ Ἀμύντου Μακεδονίας, ἀποδοτέος εἰς τὴν τοῦ Ἡρόδοτου ἀγνοίαν τῶν μερῶν τούτων, ὡς ὀρθῶς καὶ ὁ Μάνερτ περὶ τούτων παρατηρεῖ (Δημ. χωρ. σελ. 203).

Ὁ Ἡρόδοτος πταίει. Μῶλας τὰς σοφὰς παρατηρήσεις τούτων δὲν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ὁ Ἡρόδοτος δὲν εἴξευρε τί ἔγραφεν, ἀφοῦ καὶ τὰ ὡς παραμύθια περὶ ἄλλων μερῶν θεωρούμενα, ἀληθῆ καὶ ἀκριβέστατα ἀπεδείχθησαν.

Θὰ φανῶμεν καὶ δικαίως ὑπὲρ τὸ δέον τολμηροὶ εἰν εἴπωμεν ὅτι ἡμεῖς οὐ μόνον ἀρνούμεθα τὴν ταυτότητα τῆς λίμνης τοῦ Ἀχινού μετὰ τὴν τῆς Πρασιάδος, ἀλλὰ οὐδὲ ὡς Κερκινίτιδα παραδεχόμεθα αὐτὴν ἀκόμη μ' ἔλθῃ τὴν ῥητὴν τοῦ Ἀρριανοῦ μαρτυρίαν.

Ὁ Στρυμῶν ποταμὸς, ἐκ τῶν ὑπερβορείων μερῶν κατερχόμενος, εἰσέρχεται διὰ τῶν στενῶν τῆς Βέτραινας εἰς τὴν πεδιάδα τῶν Σερρῶν. Ἄλλοτε ἄφινε δεξιὰ τὴν λίμνην τοῦ Βουτκόβου, νῦν δὲ χύνεται εἰς αὐτὴν ἀπὸ τινος (7-8 ἐτῶν) ἐξερχόμενος ταύτης φέρεται πρὸς τὰς μεσημβρινὰς ἄκρας τῆς πεδιάδος πρὸς τὰς ὑπώρειας τῶν ὄρεων καὶ ἀλλάσσει συχνὰ κοίτην, ἥτις εἰς τινα μέρη εἶνε εὐρεῖα καὶ εἰς ἄλλα στενὴ καὶ βαθεῖα. Κάτωθεν ὁμως τῆς Νιγρίτας ἡ κοίτη εὐρύνεται πολὺ καὶ σχηματίζεται ἡ λίμνη τοῦ Ἀχινού, ἥτις δὲν εἶνε οὔτε ἡ Πρασιάς, οὔτε ἡ Κερκινίτις, ὡς θέλομεν ἀποδείξει. Ὁ Στρυμῶν φέρεται παρὰ τὸ χωρίον Ἀχινού καὶ ἀποτόμως στρέφεται πρὸς βορρᾶν παρὰ τὰ χωρία Πιθιλινοῦ καὶ Δοξόπη· ἐκεῖ φαίνεται ἡ ῥοή καὶ ἔχει βάθος ἀρκετόν. Ὅλον τὸ ἄλλο τῆς λίμνης μέρος εἶνε ἀβαθὲς καὶ εἰς πολλὰ μέρη δεικνύονται ὑπὸ τῶν ἀλιέων ἔχνη ἀρχαίων κτιρίων ὑπὸ τὸ ὕδωρ. Καὶ αὐτὸ ἀκόμη τῆς λίμνης τὸ σχῆμα δεικνύει ὅτι ὁ ποταμὸς εὐρυνόμενος ἀκολουθεῖ τὰς διαφορὰς αὐτοῦ στροφάς.

Ἡ λίμνη αὕτη κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἢ δὲν ὑπῆρχεν ἢ δὲν εἶχε τὰς σημερινὰς διαστάσεις, διότι ἐκεῖνοι ἐφρόντιζον ὑπὲρ τῆς ἐλευθέρως ῥοῆς τοῦ ποταμοῦ καὶ ἐκαθάριζον τὴν πρὸ τῆς Ἀμφιπόλεως κοίτην αὐτοῦ παρὰ τὴν Γέφυραν.

Ἐκ τοῦ ὄρους Ὄξυας (Βερτίσκον), ὅπερ μεσημβρινῶς τῆς λίμνης ὑψοῦται, κατέρχεται χεῖμαρρος παρὰ τὸ χωρίον Καστρί διὰ χαράδρας ἀποτόμου καὶ κατωφεροῦς, ὅστις εἶνε ὁ Βισάλτης. (Δημ. χωρ. σελ. 170). Οὗτος δέχεται τὰ ὕδατα μεγάλης ἐκτάσεως καὶ ἐν καιρῷ βροχῶν καὶ μάλιστα κατὰ τὴν ἀνοιξιν, ὅποτε ἀναλύουσι μεγάλα ποσότητες χιόνος, εἶνε φοβερός καὶ παρασύρει ὀλοκλήρους βράχους. Ὁ χεῖμαρρος οὗτος

συμβάλλει σήμερον καθέτως τῷ Στρυμόνι, παρὰ τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας γεφύρας καὶ πάντοτε πληροὶ τὴν κοίτην πετρῶν. Ὅταν τοῦτο συμβαίη, οἱ ἐκεῖ κάτοικοι μ' ἐβεβαίωσαν, ὅτι ὁ ποταμὸς στρέφεται πρὸς τὰ ἄνω, τοιαύτη δὲ εἶνε ἡ ὁρμὴ του, ὥστε τὰ ἄνω τῆς γεφύρας μέρη πλημμυροῦσιν. Ἀπαράλλακτα συμβαίνει τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ Πηγνεῖου, εἰς δὲ καθέτως χύνεται ὁ Τιταρήσιος ποταμὸς (Ἐηριας)· ἡ ὁρμὴ του ἐκτοπίζει τὰ ὕδατα τοῦ Πηγνεῖου καὶ τὰ στρέφει πρὸς τὴν Νεσωνίδα λίμνην, ἣν πλημμυρεῖ καὶ δι' αὐτῆς τὴν Βοιβηίδα. Τὰ αὐτὰ βεβαίως συνέβαινον καὶ τότε, ἀλλὰ διὰ νὰ προλάβωσι τὰς πλημμύρας ἐκάνονισαν, ὡς φαίνεται, τὴν κοίτην τοῦ χεῖμαρρου διὰ τείχους κυκλοτεροῦς, ἔχνη τοῦ ὁποίου καὶ σήμερον φαίνονται· δι' αὐτοῦ ἐστρεφον δεξιὰ τὸ ῥεῦμα καὶ ἐχύνετο εἰς τὸν Στρυμόνα ἀκριβῶς παρὰ τοὺς πρόποδας τῆς ἀνατολικῆς ἄκρας τοῦ Κερδυλίου. Σήμερον ἡ τεχνητὴ αὕτη κοίτη τοῦ χεῖμαρρου προσεχώθη καὶ συχνὰ φράττει τὴν ῥοήν· προσθέσατε δὲ ὅτι τὴν ἐλευθέραν τοῦ Στρυμόνος ῥοήν παρεμποδίζουσι διὰ τεχνητῶν μέσων καὶ οἱ κερδοσκοποὶ τῶν ἰχθυοτροφείων ἐνοικιασταί. Ἐντεῦθεν νομίζω καὶ ἡ μεγάλη τῆς λίμνης ἐπέκτασις πρὸς τὰ ἄνω.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, ἄς ἐπιτραπῆ ἡμῖν νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ χωρίον τοῦ Ἡροδοτοῦ: «Ἡ δὲ γῆ αὕτη ἢ περὶ τὸ Πάγγαιον οὖρος κατέλλεται Φυλλίς κατατείνουσα τὰ μὲν πρὸς ἐσπέραν ἐπὶ τὸν ποταμὸν » Ἀγγίτην ἐκιδιδόντα εἰς τὸν Στρυμόνα, τὰ δὲ πρὸς μεσημβρίαν τείνουσα εἰς αὐτὸν τὸν Στρυμόνα.....».

Οὐδὲν σαφέστερον καὶ περιγραφικώτερον τοῦ μέρους τούτου καὶ ἀντάξιον τῆς λεπτολόγου ἀκριβείας τοῦ πατρὸς τῆς Ἱστορίας. Ἡ Φυλλίς κεῖται κατὰ μῆκος ἐπὶ τῶν κρασπέδων τοῦ Παγγαίου καὶ ἐκτείνεται ἀκριβῶς πρὸς δυσμὰς μέχρι τοῦ Ἀγγίτου, ἔχουσα πρὸς νότον τὸν Στρυμόνα, ὁ δὲ Ἀγγίτης ποταμὸς χύνεται εἰς τὸν Στρυμόνα καὶ οὐχὶ εἰς τὴν λίμνην. Ὁ Ἀγγίτης ἐφύλαξε τὸ ὄνομά του μέχρις ἡμῶν καὶ οὐδεὶς ποτε διενόηθη νὰ διαφιλονεικήσῃ τὴν ταυτότητά του. Ἐκ τῆς παρουσίας ὁμως τῆς λίμνης, ἣν ἐβάπτισαν Κερκινίτιδα καὶ Πρασιάδα συγχρόνως, ἀπεφάνθησαν πολλοὶ ὅτι τὸ χωρίον τοῦτο εἶνε λαθασμένον καὶ ἕτεροι ζητοῦσιν ἀλλαχού τὸν Ἀγγίτην.

Δὲν δύναμαι νὰ ἐννοήσω τὴν πείσμονα ἐμμονῆν τῶν πολλῶν εἰς τὴν ἰδέαν ταύτην. Εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο παρατηρῶ ὅτι ὁ εἰς ἀκολουθεῖ τὸν ἄλλον ἄνευ τινὸς ἐξελέγξως καὶ τὰ αὐτὰ ἀναμασσῶσιν ἐπιχειρήματα. Οὐδεὶς δὲ διενόηθη ποτὲ νὰ διαφιλονεικήσῃ τοῦ Ἀρριανοῦ τὴν Κερκινίτιδα, τὴν ὁποίαν αὐτογνωμόνως ταυτίζουσι τῇ Πρασιάδι καὶ δὲν δυσκολεύονται καθόλου νὰ φέρωσι τὴν ἐπὶ Ἀμύντου Μακεδονίαν

τούλάχιστον μέχρι τοῦ Στρυμονικοῦ κόλπου, νὰ παρεμβάλωσι μεταξύ αὐτῆς καὶ τῆς λίμνης τὸ Δύσωρον, νὰ καθίσωσιν ἐπὶ τοῦ Μενοικίου τὸν Ὀρβηλον καὶ νὰ μετατοπίσωσι τὸ Πάγγαιον πρὸς ἀνατολάς. Ποῦ; νὰ τὸ βίψωσιν εἰς τὴν θάλασσαν πέραν τῆς Θάσου ἴσως καὶ νὰ παρεμβάλωσι μεταξύ Παγγαίου καὶ λίμνης Ἀχينوῦ τόσα ἔθνη καὶ Σιροπαίονας καὶ Παιόπλας καὶ ἄλλα μέχρι τῆς Πρασιάδος φύλα, καὶ ὅλα ταῦτα διὰ νὰ συμβιβάσωσι τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀρριανοῦ ἱστορούμενα.

Ὁ Ἡρόδοτος δὲν ἀναφέρει τὴν πλήμμυραν τοῦ Στρυμόνος οὔτε ὡς λίμνην, ἥτις τότε ἢ δὲν ὑπῆρχεν, ἢ δὲν εἶχε τὰς σημερινὰς διαστάσεις. Ὁ δὲ Θουκυδίδης, ὅστις ἐπιτοπίως ἔγραψε τὰ ἐπὶ τὴν Ἀμφίπολιν ἱστορούμενα μεταξύ Κλέωνος καὶ Βρασίδα, ἔρχεται εἰς ἐπίρρωσιν τῆς γνώμης, ἣν ἐσχημάτισα ἐκ τῶν ἐπὶ τόπου παρατηρήσεών μου, μὴ δυνάμενος νὰ συμβιβάσω τὰ ὑπὸ τῶν ἄλλων παραδεδεγμένα, λέγει: «Προηγούμενος οἱ Λακεδαιμόνιοι ἠδυνήθησαν διερχόμενοι διὰ τῆς Θεσσαλίας νὰ φθάσωσι μέχρι τοῦ Στρυμόνος καὶ νὰ προσβάλλωσι τοὺς συμμάχους τῶν Ἀθηναίων, ἀλλ' ἐνόσω δὲν ἦσαν κύριοι τῆς γεφύρας δὲν ἠδύναντο νὰ διέλθωσι τὸν ποταμὸν τοῦτον, ὅστις σχηματίζει εὐρεϊαν λίμνην ἄνωθεν τῆς πόλεως καὶ τοῦ ὁποίου τὸ πλησίον τῆς Ἡϊόνος στόμιον φυλάσσεται ὑπὸ πλοίων» (Θουκυδ. Βιβλ. Δ', Κεφ. 109) καὶ ἀλλαχοῦ, περιγράφων τὰς κινήσεις τοῦ Κλέωνος, ἀναφέρει μόνον «πρὸς τὴν λίμνην».

Ἐὰν παρατηρήσωμεν μεθ' ὁποίας λεπτομερείας καὶ ἀκριθείας περιγράφει ὁ Θουκυδίδης τὰς κινήσεις τῶν ἀντιπάλων στρατευμάτων καὶ προσδιορίζει τὰς θέσεις καὶ τὰς ἄλλας περὶ τὴν Ἀμφίπολιν πόλεις, εἶνε ἀδύνατον νὰ παραδεχθῶσιν ὅτι παρέλειψε τὸ ὄνομα τῆς λίμνης, ἥτις ἔβρεχε τὰς ὑπωρείας τοῦ λόφου, ἐφ' οὗ ἡ Ἀμφίπολις.

Ἡ λίμνη τοῦ Βουτκόβου.

(Κερκινίτις).

Εἰς τὸ ἄλλο ἄκρον τῆς πεδιάδος τῶν Σερρών πρὸς δυσμὰς καὶ περὶ τὸ μέσον τῆς ὅλης κοιλάδος, μεταξύ τῶν ὄρέων Κερκίνης πρὸς βορρᾶν καὶ Δυσώρου πρὸς νότον, ὅπου ἡ κοιλάς στενοῦται, καὶ δεξιὰ τοῦ Στρυμόνος ποταμοῦ εἰσερχομένου εἰς τὴν πεδιάδα ἐκ τῶν στενῶν τῆς Βέτραινας, κεῖται ἡ λίμνη τοῦ Βουτκόβου, ἐκ τοῦ παρακειμένου αὐτῇ χωρίου λαβούσα τὸ ὄνομα. Εἰσερχόμενος ὁ Στρυμὼν εἰς τὴν πεδιάδα ἀλλάσσει συχνὰ κοίτην καὶ δι' ἐπισωρεύσεως ἄμμου καὶ πετρῶν κατέστησεν ἄγχνον καὶ ἀκαλλιέργητον μέγα μέρος τῆς ἄνω κοιλάδος αὐτοῦ.

Πρὸ ἐτῶν ἀφήσας τὴν κοίτην ἐχύνετο εἰς τὴν λίμνην τοῦ Βουτκόβου, νῦν δὲ ἐπανήλθεν εἰς τὰς παλαιὰς του κοίτας καὶ ἀφίνει δεξιὰ τὴν λίμνην. Ἄνω τῆς λίμνης ταύτης ἡ κοιλάς βαθμηδὸν στενοῦται ὡς καὶ περὶ τὸ μέσον τῶν δύο λιμνῶν Βουτκόβου καὶ Δοϊράνης εἰς τὴν θέσιν Δουά-Τεπέ (λόφος προσευχῆς). Ἡ Κερκίνη καὶ τὸ Δύσωρον διὰ χαμηλῶν προεκτάσεων ἐνοῦνται καὶ χωρίζουσιν εἰς δύο τὴν ἄνω κοιλάδα· ἐνταῦθα εἶνε καὶ ἡ διανομὴ τῶν ὑδάτων. Ἐκ τῆς θέσεως ταύτης (Δουά-Τεπέ) τὰ μὲν διευθύνονται πρὸς ἀνατολάς καὶ χύνονται εἰς τὴν λίμνην τοῦ Βουτκόβου, τὰ δὲ ἀντίθετον ἔχοντα ῥοὴν πρὸς δυσμὰς, χύνονται εἰς τὴν τῆς Δοϊράνης.

Ἡ λίμνη λοιπὸν αὕτη (ἡ τοῦ Βουτκόβου) κειμένη εἰς τοὺς πρόποδας τῆς Κερκίνης καὶ σχηματιζομένη ἀποκλειστικῶς ἐκ τῶν ὑδάτων τοῦ ὄρους τούτου, εἶνε ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀρριανοῦ ἀναφερομένη Κερκινίτις, τὴν ὁποίαν μόνος αὐτὸς ἀναφέρει, ὅσον γνωρίζω.

Ἡ λίμνη αὕτη μετατοπισθεῖσα ἐν ἀγνοίᾳ ὑπὸ τοῦ Ἀρριανοῦ ὀλίγον κάτωθεν τῆς θέσεώς της εἰς τὴν λίμνην τοῦ Ἀχينوῦ, ἀνώνυμον τότε, φέρει τόσην ἀναστάτωση εἰς τὰ κείμενα τοῦ Ἡροδότου. Ἄλλως τε ὁ Ἀρριανὸς θέτων ὡς ἀφετηρίαν τοῦ στόλου τοῦ Ἀλεξάνδρου τὰς ἐκβολὰς τοῦ Στρυμόνος ποταμοῦ καὶ τὴν Ἀμφίπολιν, δὲν ἔδωκε προσοχὴν οὔτ' ἠκριβολόγησεν εἰς τὸν προσδιορισμὸν τῆς Κερκινίτιδος καὶ ὠνόμασε τὴν μίαν, ἀνώνυμον οὖσαν, ἀντὶ τῆς ἄλλης. Πολὺ πιθανὸν δὲ καὶ νὰ τὸν παρεξηγῶμεν ἡμεῖς, διότι διὰ τῆς φράσεως παρὰ τὴν λίμνην τὴν Κερκινίτιν νὰ ἐννοῇ καὶ τὴν πράγματι ταύτην τὴν ἀπωτέρω κειμένην.

Ἐκ τῶν περὶ τὴν Κερκινίτιδα οἰκούντων οἱ λογιώτεροι καὶ οἱ διδάσκαλοι τῶν πέριξ χωρίων καὶ ἐν Σέρραις καὶ ἐν Νιγρίτῃ παραδέχονται ὡς Πρασιάδα τὴν λίμνην ταύτην, καὶ μὰ τὴν ἀλήθειαν, πολὺ δίκαιον ἔχουσι καὶ ὅλων τῶν ἄλλων τῶν περὶ Πρασιάδος γραψάντων ὀρθότερα αὐτοὶ σκέπτονται καὶ πλησιέστερον εἰς τὴν ἀλήθειαν εὐρίσκονται. Τὴν αὐτὴν γνώμην ἔχει καὶ ὁ πολὺς Κίπερτ καὶ ταύτην σημειῖο εἰς τοὺς Ἀρχαιολογικοὺς του χάρτας ὡς Πρασιάδα, ἀλλὰ δι' ἐρωτηματικοῦ σημείου, τὸ ὁποῖον θέτει ὅπου δὲν ἔχει σαφῆ γνώμην.

Ἡ Κερκινίτις σχήματος σχεδὸν στρογγύλου ἔχει μέσην διάμετρον 5 περίπου χιλιομέτρων, ὥστε ἡ ἑκτασίς της δὲν εἶνε καὶ τόσον μικρὰ ὅπως τινὲς τὴν φαντάζονται. Κεῖνται δὲ πέριξ αὐτῆς χωρία πολλά, ὥστε καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἠδύνατο νὰ διαθρέψῃ τοιαῦτα· καὶ περιβάλλεται ἀπὸ ἔλη τὸ πλεῖστον, ἔλος καὶ αὕτη οὖσα εἶνε δὲ ἰχθυόφορος ὡς καὶ αἱ λοιπαὶ λίμναι. Ἐὰν δὲ ἐπλήρου καὶ τοὺς ἄλλους τῆς περιγραφῆς τοῦ Ἡροδότου ὄρους καὶ ἡ Μακεδονία δὲν ἦτο τόσῃ μα-

κράν και ὑπῆρχεν ὁμοιότης τις τοῦ τρόπου τῆς ἀλιείας, δὲν θὰ εἶχομεν κανένα δισταγμὸν νὰ παραδεχθῶμεν ταύτην ὡς τὴν Πρασιάδα και νὰ συμβιβάσωμεν οὕτω τὴν γνώμην τινῶν, ταυτιζόντων τὴν Κερκινίτιδα πρὸς τὴν Πρασιάδα.

(Ἀκολουθεῖ)

Μ. Χρυσόχοος

Ο ΣΩΚΡΑΤΗΣ

ΚΑΙ Η ΠΕΡΙ ΘΕΟΥ ΕΝΝΟΙΑ ΑΥΤΟΥ ΚΑΤΑ BUNSEN.

Περὶ τὸ 495 ἤρξατο διδάσκων ὁ Σωκράτης ἐν Ἀθήναις τὴν δη-
μῶδη αὐτοῦ φιλοσοφίαν.

Ἡ περιγραφή τοῦ Ξενοφῶντος περὶ τῶν σχέσεων τοῦ Σωκράτους μετὰ τῆς εὐγενούς νεολαίας και τῶν κοινωνικῶν ιδεῶν τῆς Ἀθηναϊκῆς ἀριστοκρατίας δεικνύει τὴν διανοητικὴν και ἠθικὴν ἀβυσσον, ἣτις ἐχώριζε τὸν Σωκράτην ἀπὸ τῶν συγχρόνων αὐτοῦ. Ὅσον ἀνεπαρκῆς και ἀν εἶνε ἡ αὐθεντία τοῦ Ξενοφῶντος, ὅσον περιορισμένη και ἀν ὑπῆρξεν ἡ δύναμις τοῦ πνεύματός του, κατενόησεν ὅμως σαφῶς και ἐξέθηκε πιστῶς τὰ στοιχειώδη μέρη και τὴν πορείαν τῆς Σωκρατικῆς διδασκαλίας. Παρ' αὐτῷ εὐρίσκομεν τοὺς κοινούς τύπους πρακτικῆς ὀρθοφροσύνης, οἵτινες ἀνεπλήρουν ἐν τῇ συνειδήσει τῆς εὐγενούς Ἀθηναϊκῆς νεολαίας τὸν φόβον τῶν θεῶν και τὸν τοῦ Ἄδου και τῶν τιμωριῶν αὐτοῦ. Δύναται τις ν' ἀναγάγῃ τοὺς περὶ διαγωγῆς κανόνας τούτους εἰς τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ ἀπολαύειν και τοῦ κτᾶσθαι, διττὴν ἐκδήλωσιν τοῦ ἐγωϊσμοῦ, κανόνας κατ' οὐσίαν και ἐξ ἴσου ξένους πρὸς τὴν ἠθικὴν. Τὸ οὐσιῶδες ἀξίωμα τῆς Ἀθηναϊκῆς νεολαίας ἦτο τὸ ἐξῆς: Ζητεῖν τὸ ὠφέλιμον, κτᾶσθαι και ἀπολαύειν, ἀλλὰ προσέχειν εἰς τὰ ἀποτελέσματα αὐτῶν. Ἡ γνώσις τοῦ ἠθικοῦ ἀγαθοῦ, ὅπερ ὀφείλει τις ν' ἀγαπᾷ διότι εἶνε ἀγαθόν, ἦτο τόσον ξένη και εἰς αὐτοὺς τοὺς χρηστοτάτους ἀνδρας, ὥστε ὁ Σωκράτης ἵνα ἐπαναγάγῃ αὐτοὺς εἰς ἄλλας ιδέας, ὄφειλε νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν ἑαυτοῦ μέθοδον βῆμα πρὸς βῆμα μετ' αὐστηρότητος, ἣτις θὰ ἐφαίνετο σήμερον παιδαριώδης.

Ἡ μέθοδος δὲ αὕτη συνίστατο εἰς τὸ ἀνελεθεῖν μέχρι τῆς θεμελιώδους ἀρχῆς, μέχρι τῆς πρώτης βάσεως, ἐφ' ἧς ἐστηρίζοντο οἱ νέοι και οἱ διδάσκαλοι αὐτῶν, οἱ Σοφισταί: δι' ἐπαγωγικῶν αὐστηρῶν συλλογισμῶν ὁ Σωκράτης ἠνάγκαζε τοὺς ἐναντίους ν' ἀναγνωρίσωσιν, ὅτι ἡ ἀρχὴ αὐτῶν, τὸ προσωπικὸν συμφέρον, δὲν ἦτο σύμφωνος πρὸς τὸ λογικόν

και παρέσυρε τὸ πνεῦμα εἰς ἀντιφάσεις ἀναρίθμους. Ἐπειτα ὁ Σωκράτης, ὅπως δι' ἰδίας αὐτῶν πείρας δοκιμάσωσιν, ἐὰν τὸ ζήτημα τοῦτο διήγειρεν ἐν αὐτοῖς ἐπιθυμίαν τινὰ σπουδαιοτέραν και βαθυτέραν, ὠδήγει αὐτοὺς νὰ ἐρωτῶσιν ἑαυτοὺς: τί εἶνε, λοιπόν, πραγματικῶς τὸ ἀληθές και τὸ ἀγαθόν;

Πρὸ τοῦ Σωκράτους οἱ Σοφισταί ἐδίδασκον τοὺς εὐγενεῖς και πλουσίους νέους τὴν τέχνην τοῦ πείθειν τοὺς ἄλλους και οὐχὶ τοῦ προσακτᾶσθαι ἑαυτοῖς πεποίθησιν οἰανδῆποτε και πιστεῦειν εἰς ἀλήθειαν, προῖον τῆς σκέψεως και ἀτομικῆς πείρας. Τὸ πολὺ ὑφῴοντο μέχρι τῆς γνώσεως τοῦ καλῶς ἐννοουμένου συμφέροντος μετὰ τύπων ἀξίων τῶν ἐγκυκλοπαιδιστῶν τοῦ τελευταίου αἰῶνος.

Πῶς ἠδύνατο ἐν τοιαύτῃ κοινωνίᾳ νὰ γεννηθῇ και ν' ἀναπτυχθῇ ἀληθῆς ἠθικότης, ἣτις δύναται νὰ εἶνε ἡ θυγάτηρ καθαρωτάτης περὶ θεοῦ συνειδήσεως; Ἡ μὲν ἐπικράτησις τῆς δημοκρατίας δὲν συνεπήγαγε τὴν κατάστασιν ταύτην, ἡ δὲ ἀριστοκρατικὴ τάξις ὁσάκις ἤρχετο εἰς τὴν ἐξουσίαν, ἐδείκνυε καλῶς ὅτι αὕτη ἦτο ἡ μάλιστα διεφθαρμένη τάξις τοῦ ἔθνους: ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὴν ἀπόλυτον μοναρχίαν, οἱ Πεισιστρατίδαι διὰ τῆς ἀνηθικῆς και ἀσεβοῦς διαγωγῆς αὐτῶν κατέστησάν αὐτὴν τὸ ἀντικείμενον μίσους ἀδιαλλάκτου και ἡ ἔδρυσις βασιλείας νομίμου ἦτο προφανῶς ἀδύνατος, εἰ και ὁ Σωκράτης σαφῶς διέκρινεν αὐτὴν τῆς τυραννίας. Ἴνα καθάρισῃ τὴν θρησκείαν τοῦ λαοῦ, φιλόσοφος, προφήτης τοῦ πνεύματος, δὲν ἠδύνατο ἄλλως νὰ σκεφθῇ ἢ λαμβάνων στάσιν, ἣν ὁ Σωκράτης ἔλαβεν ἀπέναντι αὐτῆς. Ἡ τύχη τῶν Πυθαγορειῶν ἐξεδήλωσε τὴν ἀδυναμίαν τῆς ἀποπειρας τῶν φιλοσόφων νομοθετῶν. Ἡ ἀναμόρφωσις λοιπὸν ὄφειλε νὰ ἐνεργήσῃ ἐπὶ τῆς συνειδήσεως τῶν λογίων. Παραλαμβάνομεν ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας τοῦ Brandis τὴν περίληψιν τῆς Σωκρατικῆς διδασκαλίας περὶ τοῦ μεγάλου τούτου ζητήματος.

Ἡ δημῶδης θρησκεία, ἔλεγεν ὁ Σωκράτης, συνίσταται ἐξ ἱερῶν τελετῶν και ἐκ μύθων περὶ τῶν θεῶν και τῶν ἡρώων. Τὰς θρησκευτικὰς τελετὰς συνέστησαν οἱ πρόγονοι: και οὐ μόνον ἡ δόξα τῆς πόλεως ἐνδι-αφέρον ἔχει περὶ τῆς τηρήσεως τῶν ἐθίμων τούτων, ἀλλὰ και αἱ προ-σευχαί, αἵτινες ἀποτελοῦσι μέρος αὐτῶν, εἶνε εὐάρεστοι εἰς τὴν θεό-τητα. Πᾶς λοιπὸν χρηστὸς πολίτης ὀφείλη νὰ μετέχῃ τῶν θυσιῶν, τῶν ἑορτῶν τῆς δημοσίας λατρείας και κατὰ πάσας τὰς ἑορτασίμους ἡμέ-ρας τοῦ βίου του ὀφείλει νὰ συμμορφῶται πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ νόμου ὀρι-ζόμενα θρησκευτικὰ καθήκοντα.

Μοί φαίνεται, λέγει ὁ Σωκράτης ἐν τῷ Φαίδρῳ¹, ὅτι εἶνε πόνος ἀνωφελής, μόχθος ἀνόητος τὸ ζητεῖν ἐξήγησιν τῶν ἱερῶν μύθων διὰ τοῦ λόγου ἢ διὰ τῆς ἐξορίας· διότι ἡ ἀπόπειρα αὕτη καὶ ἂν ποτε ἐπιτύχη, θὰ ὑπολείπεται πάντοτε πληθὺς μύθων, παραδόσεων θαυμασίων, τὰς ὁποίας ἡ κριτικὴ αὕτη δὲν θὰ δυνηθῆ ποτε νὰ ἐξηγήσῃ. Ἀποδίδω, ἐξακολουθεῖ λέγων ὁ Σωκράτης, πολὺ διάφορον σπουδαιότητα εἰς τὰ σύμβολα, τὰ ὁποῖα ἀπαντῶμεν ἐν τοῖς μυστηρίοις, ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν μυστικῶν ἢ ἄλλων θεολόγων. Εἰς τὴν τάξιν ταύτην τῶν παραδόσεων ἀνήκουσιν ὅ,τι λέγεται περὶ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ προορισμοῦ αὐτῆς, περὶ τῆς διατριβῆς αὐτῆς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ὡς ἐν φυλακῇ ἢ ἐν φρουρᾷ, ἣν δὲν ἐπιτρέπεται αὐτῇ νὰ ἐγκαταλίπη καὶ περὶ ἄλλων ὁμοίων ἀξιωματῶν. Καὶ ἐγὼ δὲν ἐγενόμην μύστης αὐτῶν, ἀλλὰ οὐδένα ἀποτρέπω νὰ μνηθῆ τὰ μυστήρια ταῦτα· οὐχ ἦττον ὅμως ὁ ἄνθρωπος, ὅστις θέλει νὰ μάθῃ τὴν ἀλήθειαν, εἰσελθέτω πρὸ παντός ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ καρδίᾳ καὶ προσκτησάτω διὰ σκέψεως ἐμβριθοῦς καὶ ἐπιμόνου γνῶσιν σαφῆ τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ ἀγαθοῦ. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἔτειναν ὅλαι αἱ προσπάθειαι μου πολυχρονίου μελέτης, καὶ διήλθον πάσας τὰς ὁδοὺς σοφίας καὶ ἠθικῆς ἀναπτύξεως, αἵτινες παρουσιάστησαν εἰς ἐμέ. Ἡ ἀποστολὴ μου εἶνε τοῦ λοιποῦ νὰ διδάσκω τοὺς ἄλλους τὴν ἀλήθειαν, ἣν εὔρον δι' ἑμαυτόν· διὰ τῆς ἐργασίας τῆς καθαρᾶς σκέψεως ὀφείλω ν' ἀναρριπίσω ἐξ ἀρχῶν, τὰς ὁποίας μοὶ ἀπεκάλυψεν ἡ συνειδήσις μου, τὰ ἀποτελέσματα, τὰ ὁποῖα περιέχουσι καὶ νὰ ἀποκτήσω τὴν σταθερότητα, ἣτις εἶνε ἡ μοναδική, ἡ ἀλάσκατος ἐγγύησις τῆς ἀληθοῦς εὐδαιμονίας ἐν τῷ βίῳ τούτῳ. Τὸ ἀληθές καὶ τὸ ἀγαθὸν ὑπάρχουσι καὶ εἶνε ταῦτά, ὅπερ ἀποδεικνύει συγχρόνως τὸ λογικὸν καὶ ἡ πείρα.

Ὁ Σωκράτης, ὁ Ἡσαΐας τῶν Ἀθηνῶν, κηρύττει τὴν φιλοσοφίαν,

¹ α' Ἐγὼ δέ, ὦ Φαῖδρε, ἄλλως μὲν τὰ τοιαῦτα χαριέντα ἡγοῦμαι, λίαν δὲ δεινοῦ καὶ ἐπιπόνου καὶ οὐ πάνυ εὐτυχοῦς ἀνδρός, κατ' ἄλλο μὲν οὐδέν, ὅτι δ' αὐτῶν ἀνάγκη μετὰ τοῦτο τῶν Ἱπποκονταύρων εἶδος ἐπανορθοῦσθαι καὶ αὐθις τὸ τῆς Χιμαίρας καὶ ἐπιρρεῖ δὲ ὄχλος τοιούτων αἷς εἴ τις ἀπιστῶν προσβιβᾷ κατὰ τὸ εἶκος ἕκαστον, ἄτε ἀγορῆς τινὶ σοφία χρώμενος, πολλῆς αὐτῷ σχολῆς δεήσει. Ἐμοὶ δὲ πρὸς αὐτὰ οὐδαμῶς ἐστὶ σχολή· τὸ δὲ αἷτιον, ὦ φίλε, τούτου τόδε· οὐ δύναμαι πω κατὰ τὸ Δελφικὸν γράμμα γινῶναι ἑμαυτόν· γελῶσιν δὲ μοι φαίνεται, τοῦτο ἔτι ἀγνοοῦντα τὰ ἀλλότρια σκοπεῖν. Ὅθεν δὴ χαίρειν εἶσας ταῦτα, πειθόμενος δὲ τῷ νομιζομένῳ περὶ αὐτῶν, ὃ νῦν δὴ ἔλεγον, σκοπῶ οὐ ταῦτα, ἀλλὰ ἑμαυτόν, εἴτε τι θηρίον τυγχάνω Τυφῶνος πολυπλοκώτερον καὶ μᾶλλον ἐπιτεθμμένον, εἴτε ἡμερώτερόν τε καὶ ἀπλούστερον ζῶον, θείας τινὸς καὶ ἀτύφου μοίρας φύσει μετέχον (Φαῖδρ. 229, C).

τὴν ἀληθῆ γλῶσσαν τοῦ πνεύματος τῆς ἀριανῆς φυλῆς. Ἀρχεται ἐκδηλῶν πάσας τὰς πλάνας, εἰς ἃς ἔπεσεν ὁ ἀνθρώπινος λόγος καὶ τελευτᾷ δεικνύων εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὅτι τὸ ἀληθές καὶ τὸ ἀγαθὸν δὲν εἶνε ὑποκειμενικαὶ ἰδέαι τοῦ ἡμετέρου πνεύματος, ἀλλὰ μᾶλλον αἰώνιοι καὶ θεῖαι ἀλήθειαι. Ἡ πλήρης καὶ τελεία γνῶσις τῶν ἀληθειῶν τούτων ἀνήκει μόνον εἰς τὸν Θεόν· ὡς πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἡ ἀληθῆ σοφία εἶνε ν' ἀναγνωρίσῃ, ὅτι δὲν ἔχει τὴν γνῶσιν ταύτην· διὰ τὴν ὁμολογίαν ταύτην τῆς ἀδυναμίας μου, λέγει ὁ Σωκράτης, ἠξιώθην νὰ κηρυχθῶ ὑπὸ τοῦ ἐν Δελφοῖς χρησμοῦ ὁ σοφώτατος τῶν Ἑλλήνων. Ἡ περὶ Θεοῦ συνειδήσις ἐν τῇ ἀνθρωπότητι εἶνε κατ' ἀκολουθίαν ἔμφυτος εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου καὶ κέκτῃται ἀξίαν ἀντικειμενικὴν καὶ πραγματικὴν. Ἀλλ' ὁ Ἕλληνας καὶ ἰδίᾳ ὁ Ἀθηναῖος ἔχουσι πρὸς τοῦτοις εἰκόνα τῆς ἠθικῆς τάξεως τοῦ κόσμου ἐν τῇ νομοθεσίᾳ αὐτῶν, ἐν τῷ θεωρουμένῳ ἀμεταβλήτῳ θεσμῷ τῆς πολιτείας, ἐν τῇ ἀπαραβιάστῳ αὐθεντίᾳ τῶν νόμων, οἵτινες διέπουσι τὴν κοινωνίαν. Καὶ ἵνα μὴ παραβῆ τοὺς νόμους τούτους ὁ Σωκράτης, ἠρνήθη νὰ δραπετεύσῃ ἐκ τῆς φυλακῆς μετὰ τὴν καταδικὴν του. Ἐὰν δὲ κατὰ τὴν τελευταίαν αὐτοῦ ὄραν διέταξε τὸν μαθητὴν αὐτοῦ νὰ θυσιάσῃ ἀλέκτορα εἰς τὸν Ἀσκληπιόν, ἵνα ἀποδώσῃ αὐτῷ χάριν ἐπὶ τῇ θεραπείᾳ του, τοῦτο βεβαίως δὲν ὑπῆρξε σκῶμμα ἢ ὑποκρισία. Ἡθέλησεν ὁ Σωκράτης διὰ τούτου νὰ δείξῃ εἰς τὸν λαόν, ὅτι θεώρει τὸν θάνατον ὡς εὐεργεσίαν τῆς θεότητος, ἣτις ἀπήλλαξεν αὐτὸν ἐκ τῶν βασάνων τοῦ βίου του.

Πᾶν ὅ,τι μέγα, ἐμβριθές, ἀληθῶς φιλοσοφικὸν ἐν τῇ περὶ Θεοῦ συνειδήσει παρὰ τοῖς δύο ἀθανάτοις μαθηταῖς τοῦ Σωκράτους, ἀνάγεται εἰς τὸν Σωκράτην, ὡς θεωρία καὶ ὡς πράξις. Ὡς πρὸς τὸν χαρακτήρα καὶ τὸ ἠθικὸν μεγαλεῖον ὁ Σωκράτης εἶνε πολὺ ὑπεράνω τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους, οἵτινες ἀναγνωρίζουσιν ἐν αὐτῷ τὸν πνευματικὸν πατέρα τῆς ἀληθοῦς φιλοσοφίας.

Ἐρρήθη ὅτι ὁ Σωκράτης κατεβίβασε τὴν φιλοσοφίαν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐπὶ τῆς γῆς· ἡ ἀληθῆς ἔννοια τοῦ λόγου τούτου εἶνε ὅτι ὁ Σωκράτης ἀπέστη τῶν ἀφηρημένων θεωριῶν, τῶν ἐκ τοῦ προτέρου (a priori) μετεωρολογικῶν παρατηρήσεων, ἵνα ἰδρῦσῃ πᾶσαν φιλοσοφίαν ἐπὶ τῆς πείρας, ἐπὶ τῆς μαρτυρίας τῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ λόγου. Ἄς πειραθῶμεν νὰ σκιαγραφήσωμεν διὰ γενικῶν χαρακτήρων τὰ χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα τῆς περὶ τοῦ Θεοῦ συνειδήσεως ἐν τῇ ἱστορίᾳ παρὰ τῷ Σωκράτει.

Ἡ γνῶσις καὶ ἡ ἠθικὴ εἶνε ἀδελφαὶ καὶ περὶ τούτου μαρτυρεῖ τὸ λογικὸν καὶ ἡ συνειδήσις· τὸ ἀληθές εἶνε τὸ ἀγαθόν, τὸ δὲ ἀγαθὸν

εἶνε τὸ ἀληθές· τὸ ἀγαθὸν δὲν εἶνε συμφέρον, οὔτε ἡδονὴ καὶ ἀπόλλυται τὸν ἠθικὸν χαρακτῆρα, ὅταν δὲν ἀσκῆται κατὰ τρόπον τελείως ἀφιλοκερδῆ· τὸ ἀγαθὸν μόνον ἐξασφαλίζει τὴν σοφίαν καὶ τὴν εὐδαιμονίαν τῶν ἀνθρώπων. Τὸ ἀγαθὸν ἔχει τὴν ἔδραν του ἐν τῷ ἐσωτερικῷ ἀνθρώπῳ, καὶ ἐμφαίνεται εἰς τὰ ἐκτὸς διὰ τῶν καλῶν ἔργων. Διὰ τοῦτο ἡ ψυχὴ εἶνε ἀναγκαιῶς ἀθάνατος, διότι ἡ προσωπικότης, πεπρωκισμένη διὰ σκέψεως καὶ θελήσεως, ἀντὶ νὰ προκύπτῃ ἐκ τῆς φύσεως, ἐν ἧ τὸ πᾶν εἶνε ἐν διηνεκεῖ μεταβολῇ, εἶνε τούναντίον ἡ ἀρχὴ τοῦ σύμπαντος καὶ ὁ ἠθικὸς νόμος τοῦ κόσμου. Διὰ τοῦτο ταχέως ἢ βραδέως τὸ ἀγαθὸν ἐξ ἀνάγκης θὰ θριαμβεύσῃ μεταξύ τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐν τῇ πίστει εἰς τὸν θρίαμβον τοῦτον ἔγκειται ἡ ἀληθὴς εὐσέβεια.

Ἄλλ' ἡ περὶ θεοῦ συνείδησις παρὰ τῷ Σωκράτει ἐνωρὶς ἀφίκετο εἰς ἀνάπτυξιν, εἰς τελειότητα, αἵτινες ὑπερέβησαν κατὰ πολὺ πάσας τὰς λογικὰς αὐτῆς ἐννοίας. Δὲν ὑπῆρχε μάλιστα σχέσις λίαν καταληπτῆ, εἰ καὶ δὲν ὑπῆρχε τυπικὴ ἀντίθεσις μεταξύ τῶν ἀποτελεσμάτων, εἰς τὰ ὁποῖα ἡ παρατήρησις τὸν εἶχεν ὀδηγήσει, καὶ ἐκείνων τὰ ὁποῖα ὄφειλεν εἰς τὸν ἐσκεμμένον λόγον. Ἡ φύσις ἐπροίκισεν αὐτὸν τόσον ἀφθόνως ὡς πρὸς τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα, προσήγγισεν αὐτὸν οὕτω πρὸς τὸν θεὸν διὰ τῆς ἠθικῆς τελειότητος, ὥστε ἅπασαι αἱ διανοητικαὶ αὐτοῦ προσπάθειαι, ἅπασα ἡ ἐνέργεια τοῦ λογικοῦ αὐτοῦ, ὅσον σπουδαῖα καὶ ἂν εἶνε ταῦτα, φαίνονται σχεδὸν δυσανάλογα πρὸς τὸ μεγαλεῖον τῶν στοιχείων τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς θρησκείας, αἵτινες εἶνε ἔμφυτοι ἐν αὐτῷ καὶ ἐκδηλοῦνται αὐτομάτως. Ὑπαινιττόμεθα τὴν ἐσωτερικὴν ἐκείνην φωνήν, τὴν ὁποῖαν ἐκάλει «τὸ ἐν ἡμῖν θεῖον», ἣτις ὠμίλει αὐτῷ συχνότατα καὶ ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του ἀπεκαλύφθη αὐτῷ ἐν προφητικῇ ὁράσει. Εἶνε δ' εὐκόλον νὰ σαφηνισθῇ τὸ τόσον σπουδαῖον τοῦτο ζήτημα περὶ τοῦ βίου τοῦ Σωκράτους, ἐὰν ἀπομακρύνωμεν ἔνθεν μὲν τὰς ἐπιπολαίους ἀρνήσεις τῶν φιλοσόφων τοῦ III' αἰῶνος, οἵτινες ἄνευ ἐμβριθοῦς ἐξετάσεως εἶδον ἐν αὐτῷ μῦθον, ἔνθεν δὲ τὰς ἀπίστους καὶ δεισιδαίμονας ἐρμηνείας τῶν μυστικῶν φιλοσόφων τῶν τελευταίων χρόνων τῆς ἀρχαιότητος περὶ τοῦ δαιμονίου τοῦ Σωκράτους. Ἄς ἀνατρέξωμεν εἰς τὰ πρωτότυπα ἔγγραφα, ἵνα οἱ ἀναγνώσται ἡμῶν δυνηθῶσι νὰ μορφώσωσιν ἐπὶ τοῦ οὐσιώδους τούτου γεγονότος γνώμην ἰδίαν.

Ὡς πρὸς τὴν προφητικὴν ὄρασιν, ἔχομεν τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ τοῦ Σωκράτους ἐν διαλόγῳ ἀναμφισβητήτου ἀβεντικότητος, ὅστις ἐγένετο τρεῖς ἡμέρας πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Σωκράτους, ἐν τῷ Κρίτωνι. Οἱ φίλοι αὐτοῦ ἔμαθον τῇ προτεραίᾳ, ὅτι ἡ ἱερὰ ναῦς ἐπιστρέφουσα ἐκ Δήλου εἶχεν ἤδη προσορμισθῆ εἰς τὸ Σούνιον καὶ ἔμελλε νὰ εἰσέλθῃ τῇ

ὑστεραία εἰς Πειραιᾶ. Μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ πλοίου ἔληγεν ἡ διδομένη προθεσμία εἰς τοὺς καταδικασθέντας κατ' ἀρχαίαν καὶ ἱερὰν συνθήειαν, τῇ δ' ἐπομένη τῆς εἰσόδου τοῦ πλοίου εἰς τὸν λιμένα ἔμελλε νὰ ἐκτελεσθῇ ἡ θανατικὴ ποινή. Ὁ Σωκράτης ἔμελλε λοιπὸν νὰ ἀποθάνῃ τῇ ὑστεραίᾳ. Οἱ φίλοι αὐτοῦ εἰσελθόντες ὄρθρου βαθέως εἰς τὴν φυλακὴν εὐρίσκουσιν αὐτὸν κοιμώμενον ὕπνον βαθύτατον.

Ὁ Σωκράτης ἐγερθεὶς ἐρωτᾷ αὐτούς, διὰ τί ἦλθον τόσον πρωΐ· καὶ αὐτοὶ ἀποκρίνονται, ὅτι ὁ κίνδυνος ἐπίκειται. Ὁ Σωκράτης τότε λέγει αὐτοῖς, ὅτι ἐπειδὴ θὰ ἀποθάνῃ τῇ ὑστεραίᾳ τῆς ἀφίξεως τοῦ πλοίου, νομίζει ὅτι τὸ πλοῖον δὲν ἔρχεται ταύτην τὴν ἡμέραν, ἀλλὰ τὴν ἐπομένην. Ἐπὶ τῇ ἐκπλήξει τῶν φίλων του ὁ Σωκράτης ἐξηγεῖται εἰς αὐτούς ὡς ἐξῆς:

«Τεχμαίρομαι δ' ἐκ τινος ἐνυπνίου, ὃ ἐώρακα ὀλίγον πρότερον ταύτης τῆς νυκτὸς καὶ κινδυνεύεις ἐν καιρῷ τινι οὐκ ἐγείραι με... Ἐδόκει ἄν μοι γυνὴ προσελθοῦσα καλὴ καὶ εὐειδὴς λευκὰ ἱμάτια ἔχουσα, καλέσαι με καὶ εἰπεῖν· «ὦ Σώκρατες, ἡματὶ κεν τριτάτῳ Φθῖνι ἐρίβωλον εἴκοιο.» Οἱ λόγοι οὗτοι εἶνε τοῦ Ἀχιλλέως ἐν τῇ Ἰλιάδι ὁμιλοῦντος περὶ τῆς ἐπανόδου του εἰς τὴν πατρίδα· οὕτως ὁ Σωκράτης ἠσθάνετο ὅτι διὰ τοῦ λαμπροῦ ὄνειρου ἐκαλεῖτο πρὸς τὴν πατρίδα.

Ἡ προρρηθεῖσα δὲ αὕτη βραδύτης ὑπὸ τοῦ Σωκράτους ἐπραγματώθη. Οὐδεὶς ποτε ἐρμηνευτῆς ἐξέλαβε τὸ ἀνέκδοτον τοῦτο ὡς σύμβολον ἢ ὡς πλάσμα καὶ οὐδεὶς ἀμφέβαλεν ὅτι ὑπῆρξε γεγονός. Οἱ ἀρνούμενοι τὴν δύναμιν τῶν ὁρώντων εὐρίσκονται ἐν τῇ ἀνάγκῃ νὰ θεωρῶσι τὸν Σωκράτην καὶ Πλάτωνα ὡς ἀπατεῶνας ἢ νὰ βλέπωσι μόνον τύχην ἀνεξήγητον ἐν τῇ συμφωνίᾳ τῆς δράσεως τοῦ Σωκράτους καὶ τῆς βραδύτητος τῆς ἀφίξεως τοῦ πλοίου. Τὸ γεγονός τοῦτο πρὸς τούτους δὲν εἶνε μοναδικὸν εἰς τὸ εἶδος του.

Πᾶσα προφητικὴ ὄρασις δύναται ἐπὶ τέλος νὰ μεταβάλληται εἰς ἐσωτερικὴν ἀντίληψιν, εἰς τὴν ἐξαιρετικὴν ἐκείνην διανοητικὴν κατάστασιν, ἐν ἧ ὁ ὄνειροπολῶν δὲν ἀπόλλυσι τὴν μνήμην. Ὁ Σωκράτης ἤχουεν ἐντὸς ἑαυτοῦ θείαν φωνήν, ἡ ὁποία προεδήλου αὐτῷ τὰ ἀποτελέσματα τῶν πράξεών του. Εἰς οὐδένα ἀπέκρυπτε ταῦτα οὐδὲ ὑπερηφανεύετο ἐπὶ τούτῳ. Αὕτη μάλιστα ἡ ὁμολογία ἐχρησίμευεν ὡς κυρία ἀφορμὴ τῆς κατηγορίας ἐπὶ ἀσεβείᾳ, ὅπερ δεικνύει ἡ ἀπολογία τοῦ Σωκράτους, ἣτις διεσώθη αὐτολεξεί ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος. Ἰδοῦ, λέγει ὁ Σωκράτης, τὸ κεφάλαιον τῆς κατηγορίας:

«Σωκράτη, φησὶν, ἀδικεῖν τοὺς τε νέους διαφθείροντα καὶ θεοὺς οὓς ἢ πόλις νομίζει οὐ νομίζοντα, ἔτερα δὲ δαιμόνια καινὰ εἰσάγοντα.» (Κεφ. ΙΑ').

Ὁ Σωκράτης ἐπανερχεται πολλάκις ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἐν τῷ χωρίῳ, ἐν ᾧ ἀπολογεῖται, ὅτι δὲν μετέιχε τῶν κοινῶν, ἀφ' ἧς ἡμέρας μετὰ τὴν ἐν Ἀργινοῦσαις μάχην, μάτην ἀντετάχθη κατὰ τῆς θανατικῆς ποινῆς ἀνόμως ἀπαγγελλείσης κατὰ τῶν δέκα στρατηγῶν.

«Ἴσως ἂν οὖν δόξειεν ἄτοπον εἶναι, ὅτι δὴ ἐγὼ ἰδίᾳ μὲν ταῦτα »συμβουλεύω περιῶν καὶ πολυπραγμονῶν, δημοσίᾳ δὲ οὐ τολμῶ ἀναβαίνων εἰς τὸ πλῆθος τὸ ὑμέτερον ξυμβουλεύειν τῇ πόλει. Τούτου δὲ »αἰτιὸν ἔστιν ὃ ὑμεῖς πολλάκις ἐμοῦ ἀκηκόατε πολλαχοῦ λέγοντος, ὅτι »μοι θεῖόν τι καὶ δαιμόνιον γίγνεται (φωνή), ὃ δὴ καὶ ἐν τῇ γραφῇ »ἐπιχωμωδῶν Μέλιτος ἐγράψατο, ἐμοὶ δὲ τοῦτ' ἔστιν ἐκ παιδὸς ἀρξά- »μενον, φωνή τις γιγνομένη, ἣ ὅταν γένηται, αἰεὶ ἀποτρέπει με τούτου, »ὃ ἂν μέλλω πράττειν, προτρέπει δὲ οὐ ποτε· τοῦτ' ἔστιν ὃ μοι ἐναν- »τιοῦται τὰ πολιτικὰ πράττειν. Καὶ παγκάλως γ' ἐμοὶ δοκεῖ ἐναντιοῦ- »σθαι· εὖ γὰρ ἴστε, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, εἰ ἐγὼ πάλαι ἐπεχείρησα »πράττειν τὰ πολιτικὰ πράγματα, πάλαι ἂν ἀπολώλη καὶ οὗτ' ἂν ὑμᾶς »ὠφέληκῃ οὐδὲν οὗτ' ἂν ἐμαυτόν. Καὶ μὴ μοι ἄχθεσθε λέγοντι τάλῃ- »θη· οὐ γὰρ ἔστιν ὅστις ἀνθρώπων σωθήσεται, οὔτε ὑμῖν, οὔτε ἄλλῳ »πλήθει οὐδενὶ γησιῶς ἐναντιούμενος καὶ διακωλύων πολλὰ ἄδικα καὶ »παράνομα ἐν τῇ πόλει γίγνεσθαι, ἀλλ' ἀναγκαῖόν ἐστι τούτῳ τὸν τῷ »ᾧ ὄντι μαχοῦμενον ὑπὲρ τοῦ δικαίου, καὶ εἰ μέλλει ὀλίγον χρόνον σωθή- »σεσθαι, ἰδιωτεύειν ἀλλὰ μὴ δημοσιεύειν» (Ἀπολογ. κεφ. ιθ').

Ἐπὶ τέλους ἀπαγγελλείσης τῆς καταδικῆς, ὁ Σωκράτης ἐπανερχεται ἐτι ἀπαξ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἐκείνην καὶ θεῖαν φωνήν, καὶ καλεῖ αὐτὴν ἐνταῦθα μὲν προφητείαν, ἐκεῖ δὲ σημεῖον τοῦ θεοῦ. Ἐπειτα ἀποτεινόμενος πρὸς τοὺς ἀληθεῖς τοῦ δικαστάς, οἵτινες ἐψήφισαν ὑπὲρ αὐτοῦ λέγει αὐτοῖς :

«Τοῖς δὲ ἀποψηφισαμένοις ἠδέως ἂν διαλεχθῆιν ὑπὲρ τοῦ γεγονό- »τος τουτοῦ, ἐν ᾧ οἱ ἄρχοντες ἀσχολίαν ἄγουσι καὶ οὕτω ἔρχομαι οἱ »ἐλθόντα με δεῖ τεθνάναι. Ἀλλὰ μοι, ὦ ἄνδρες, παραμείνατε τσοῦ- »τον χρόνον· οὐδὲν γὰρ κωλύει διαμυθολογῆσαι πρὸς ἀλλήλους, ἕως »ἕξεστιν. Ὑμῖν γὰρ ὡς φίλοις οὐσὶν ἐπιδειξάι ἐθέλω τὸ νυνὶ μοι ξυμ- »βεβηκὸς τί ποτε νοεῖ. Ἐμοὶ γάρ, ὦ ἄνδρες δικασταί — ὑμᾶς γὰρ »δικαστάς καλῶν ὀρθῶς ἂν καλοῖην — θαυμάσιόν τι γέγονεν. Ἡ γὰρ »εἰωθεῖά μοι μαντική, ἣ τοῦ δαιμονίου, ἐν μὲν τῷ πρόσθεν χρόνῳ παντὶ »πάνυ πυκνὴ αἰεὶ ἦν καὶ πάνυ ἐπὶ σμικροῖς ἐναντιούμενη, εἴτι μέλλοι »μοι μὴ ὀρθῶς πράξειν· νυνὶ δὲ ξυμβέβηκέ μοι, ἄπερ ὄρατε καὶ αὐτοί, »ταυτὶ ἄ γε δὴ οἰηθεῖται ἂν τις καὶ νομίζεται ἔσχατα κακῶν εἶναι. Ἐμοὶ »δὲ οὔτε ἐξίοντι ἔωθεν οἴκοθεν ἠναντιώθη τὸ τοῦ Θεοῦ σημεῖον, οὔτε

»ἠνίκα ἀνέβαινον ἐνταυτοῖ ἐπὶ τὸ δικαστήριον, οὗτ' ἐν τῷ λόγῳ οὐδα- »μοῦ μέλλοντί τι εἶρῖν· καίτοι ἐν ἄλλοις λόγοις πολλαχοῦ δὴ με ἐπέσχε »λέγοντα μεταξὺ· νυνὶ δὲ οὐδαμοῦ περὶ ταύτην τὴν πράξιν, οὗτ' ἐν »ἔργῳ οὐδενὶ οὗτ' ἐν λόγῳ ἠναντιώται μοι. Τί οὖν αἴτιον εἶναι ὑπο- »λαμβάνω; ἐγὼ ὑμῖν ἐρῶ, κινδυνεύει γὰρ μοι τὸ ξυμβεβηκὸς τοῦτο »ἀγαθὸν γεγονέναι καὶ οὐκ ἔσθ' ὅπως ἡμεῖς ὀρθῶς ὑπολαμβάνομεν, ὅσοι »νοιοῦμεθα κακὸν εἶναι τὸ τεθνάναι. Μέγα μοι τεκμήριον τούτου γέγονεν· »οὐ γὰρ ἔσθ' ὅπως οὐκ ἠναντιώθη ἂν μοι τὸ εἰωθὸς σημεῖον, εἰμὴ τι »ἔμελλον ἐγὼ ἀγαθὸν πράξειν» (Ἀπολογ. κεφ. λά.)

Ἴδου τί προκύπτει ἐξ ὅλων τούτων.

1) Ὁ,τι ὁ Σωκράτης ἐκάλει δαιμόνιον, τὸ θεῖον ἐν αὐτῷ, ἦτο μὲν ἐσωτερικὴ φωνή, ἀλλὰ δὲν ἦτο δαίμων, πνεῦμα συνοδεῦον αὐτὸν ἀοράτως.

2) Ἡ φωνὴ αὕτη τῆς ψυχῆς οὐδέποτε προέτρεπεν αὐτόν, ἀλλ' ἦτο οὕτως εἰπεῖν ὅπως ἀρνητικὴ.

3) Τὴν ἐσωτερικὴν ταύτην φωνήν, ὁ Σωκράτης ἐθεώρει ὡς θεῖον σημεῖον, ὅπερ ὄφειλε νὰ ἀκολουθῇ.

4) Ἡ φωνὴ αὕτη δὲν ἐταυτίζετο μετὰ τῆς συνειδήσεως, μετὰ τῆς φωνῆς ἐκείνης, ἣ ὅποια ἀποτρέπει ἐπίσης τὸν ἄνθρωπον πάσης ἀνηθικου καὶ παρανόμου πράξεως· διότι τὸ δαιμόνιον τοῦ Σωκράτους ἀπέτρεπεν αὐτόν ἐνίοτε πράξεως καθ' ἑαυτὴν λογικῆς καὶ ἠθικῆς, ἀλλ' ἀσυμφόρου.

5) Ἦτο πολὺ ὀλιγώτερον γνωστοποίησις τοῦ συμφέροντος ἢ τοῦ φόβου. Ὁ Σωκράτης διαρρήδη λέγει τοῦτο. Ἐν κεφαλαίῳ, τὸ δαιμόνιον τοῦ Σωκράτους ἦτο ἡ συνείδησις καταστάσα προφητικὴ. Ὁ προορισμὸς ἐκάστου ἀνθρώπου εὐρίσκει ἐν ταῖς ἐξωτερικαῖς καταστάσεσιν, ἐν φαινομένοις, τὰ ὅποια φαίνονται αὐτῷ ξένα, βοηθείας διευκολυνούσας ἢ ἐμπόδια κωλύοντα τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ προορισμοῦ του. Ὅταν λοιπὸν ἡ ἠθικὴ προσωπικότης ἀναπτύχθῃ ἐλευθέρως, πρέπει ἡ ψυχὴ νὰ ἀντιληφθῇ μετὰ ἐπισκοπήσεως ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ζωηρᾶς τὰς βοηθείας ταύτας ἢ τὰ κωλύματα τῶν περιστάσεων. Ἡ ἐπισκόπησις λοιπὸν αὕτη ἢ ἡ ἐποπτεία εἶνε τὸ ἠθικὸν ἐνστικτον, ὅπερ ἔνθεν μὲν ἀποδίδει εἰς τὸν ἠθικὸν ἄνθρωπον τὰς αὐτὰς ὑπηρεσίας, τὰς ὁποίας τὸ ζωικὸν ἐνστικτον ἀποδίδει εἰς τὸν φυσικὸν ἄνθρωπον, ἔνθεν δὲ δεικνύει αὐτῷ τὸ κακὸν ἢ ἀποτρέπει αὐτόν ἀπ' αὐτοῦ. Ἀλλ' εἶνε δύναμις ὅπως ἀρνητικὴ, οὐδέποτε ὠθοῦσα τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν πράξιν, διότι ἡ πράξις εἶνε ἀποτέλεσμα τῆς λογικῆς καὶ ἐσκεμμένης θελήσεως. Οὕτως ἡ σφαῖρα ἐνεργείας τοῦ ἠθικοῦ ἐνστικτου θὰ περιορίζεται λέγουσα εἰς τὸν ἄνθρω-

πον: "Απεχε, καίτοι ἡ πράξις, ἣν διανοεῖσαι, δὲν εἶνε μεμπτή καθ' ἑαυτήν, ἀλλ' εἶνε μόνον ἐναντία εἰς τὸν ἰδιαιτέρον προορισμὸν τῆς ὑπάρξεώς σου.

Πολλὰ ἄλλαι μαρτυρίαι τοῦ Πλάτωνος περὶ τοῦ δαιμονίου τοῦ Σωκράτους βεβαιῶσι καλῶς τὴν ἡμετέραν γνώμην ὡς πρὸς τοῦτο, καὶ δυνάται τις νὰ εὕρῃ αὐτὰς ἐν τῷ Εὐθύφρονι, τῷ Εὐθύδημῳ, τῷ Φαίδρῳ, τῷ Θεαιτήτῳ.

"Ὅς μνημονεύσωμεν μόνον τοὺς ὠραίους λόγους, οὓς ὁ Πλάτων ἐν τῇ πολιτείᾳ του ἀποδίδει τῷ Σωκράτει. Ὁ Σωκράτης ἀπαριθμῶν τὰς αἰτίας, αἵτινες προέτρεπον ἄλλα πνεύματα εἰς τὴν σπουδὴν τῆς φιλοσοφίας, προσθέτει τοὺς λόγους, οἵτινες παρώρμησαν αὐτὸν νὰ ἐμμένῃ ἐν τῇ ἐρευνῇ ταύτῃ τῆς ἀληθείας.

«Τὸ δ' ἡμέτερον οὐκ ἄξιον λέγειν, τὸ δαιμόνιον σημεῖον· ἡ γὰρ ἡμῶν τινι ἄλλῳ ἢ οὐδενὶ τῶν ἔμπροσθεν γέγονε. Καὶ τούτων δὴ τῶν ὀλίγων οἱ γευόμενοι καὶ γευσάμενοι ὡς ἡδὺ καὶ μακάριον τὸ κτῆμα, καὶ τῶν πολλῶν αὖ ἱκανῶς ἰδόντες τὴν μανίαν, καὶ ὅτι οὐδεὶς οὐδὲν ὑγιὲς ὡς ἔπος εἰπεῖν περὶ τὰ τῶν πόλεων πράττει, οὐδ' ἔστι ζύμμαχος, μεθ' ὅτου τις ἰὼν ἐπὶ τὴν τῶν δικαίων βοήθειαν, σώζοιτ' ἄν· ἀλλ' ὥσπερ εἰς θηρία ἄνθρωπος ἐμπροσθεν, οὔτε ζυνοδικεῖν ἐθέλων, οὔτε ἱκανὸς ὢν εἰς πᾶσιν ἀγρίοις ἀντέχειν, πρὶν τι τὴν πόλιν ἢ φίλους ὄνῃσαι προσηλυτῶν ἀπολύμενος ἀνωφελὲς αὐτῷ τε καὶ τοῖς ἄλλοις ἄν γενόιτο, ταῦτα πάντα λογισμῶ λαθῶν ἡσυχίαν ἔχων καὶ τὰ αὐτοῦ πράττων, οἷον ἐν χειμῶνι κονιορτοῦ καὶ ζάλης ὑπὸ πνεύματος φερομένου ὑπὸ τειχίον ὑποστάς, ὁρῶν τοὺς ἄλλους καταπιμπλαμένους ἀνομίας, ἀγαπᾷ, εἴ πῃ αὐτὸς καθαρὸς ἀδικίας τε καὶ ἀνοσιῶν ἔργων τόν τε ἐνθάδε βίον βιώσεται καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν αὐτοῦ μετὰ καλῆς ἐλπίδος ἴλεώς τε καὶ εὐμενῆς ἀπαλλάσσεται. Ἀλλὰ τοι, ἡ δ' ὅς, οὐ τὰ ἐλάχιστα ἄν διαπραξάμενος ἀπαλλάττοιο. Οὐδέ γε, εἶπον, τὰ μέγιστα, μὴ τυχῶν πολιτείας προσηκούσης· ἐν γὰρ προσηκούσῃ αὐτὸς τε μάλλον αὐξήσεται καὶ μετὰ τῶν ἰδίων τὰ κοινὰ σώσει.» (Πολιτ. ζ', 496, Β).

Ἐν τῇ θαυμασίᾳ καὶ συγκινητικῇ ταύτῃ ὁμολογίᾳ πίστεως τοῦ ἀρχαίου σοφοῦ παρατηροῦμεν ἐν πρώτοις ὅτι αὐτὸς οὐδόλως ἐννοεῖ ὅτι ὁ ἐσωτερικὸς καὶ ἀρνητικὸς οὗτος σύμβουλος ἀπαλλάττει αὐτὸν τῶν δραστηριοτήτων προσπαθειῶν, ἵνα φθάσῃ εἰς τὴν σοφίαν. Δυσκόλως, λέγει ὁ Σωκράτης, εὕρισκεται ἄνθρωπος πρὸ ἐμοῦ (ὁμιλεῖ ἀποκλειστικῶς περὶ τῶν Ἑλλήνων τῶν ἱστορικῶν χρόνων), ὅστις ἐγνώρισε τὴν ἐσωτερικὴν ταύτην φωνήν· ἔνεκα δὲ τῶν συμβουλῶν ταύτης δὲν ἀπομακρύνομαι τῶν καρτερικῶν μου προσπαθειῶν ὑφ' οὐδενὸς περισπασμοῦ. Ἀλλὰ καὶ

ὀλίγοι ἐκ τῶν ἀνθρώπων ὠθοῦνται ὑπὸ ἐνστικτοῦ, ὑπὸ ἐμφύτου ἰσχύος ν' ἀνευρενώσι τὴν σοφίαν ὡς τὸ ὑπέρτατον ἀγαθόν, καὶ μόνον οἱ ἄνθρωποι οὗτοι μένουσι πιστοὶ εἰς ἑαυτούς, καὶ οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ὠπλισμένοι δι' ὑπομονῆς, ἡ ὁποία οὐδέποτε ἀπατᾷ, θὰ εἶνε ἐπίσης οἱ μόνοι, οἵτινες ἐξέρχονται τοῦ βίου πλήρεις ἐλπίδος.

Ὁ Σωκράτης τίθησι συγχρόνως τὰ ὅρια τῆς διανοητικῆς ταύτης δυνάμεως, δὲν ἀποδίδει λοιπὸν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, ὅσον θεῖον καὶ ἄν εἶνε, κύρος πραγματικὸν παρ' ἀφοῦ ἐδοκίμασε διὰ πολλῆς πείρας τὴν φιλαλήθειαν, ἀφ' οὗ ἐπεσκόπησεν ἐπὶ πολὺν χρόνον τὴν ὁμοιότητα τῶν συμβουλῶν τῆς ἐσωτερικῆς ταύτης φωνῆς πρὸς τὰς τῆς σοφίας καὶ τοῦ πρακτικοῦ λόγου.

"Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὸν Θεάγην, διάλογον καθ' ἡμᾶς προφανῶς ἀποκρυφον, οὗτος διέψευσε καὶ κατέστησεν ὑλικωτέραν τὴν ἰδέαν τοῦ δαιμονίου τοῦ Σωκράτους, καὶ ἐν τοῖς μύθοις οὓς διηγεῖται εἶνε ἡ πηγὴ ὅλων τῶν μυστικῶν ὄνειροπολήσεων τοῦ Πλουτάρχου καὶ τῶν Νεοπλατωνικῶν ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου. "Ὅ,τι συνδέει τὸ ζήτημα τοῦτο πρὸς τὴν γενικὴν ὑπόθεσιν τοῦ ἡμετέρου ἔργου, εἶνε ὅτι ἡ ἐξοχος παρατήρησις, ὑφ' ἧς ὁ Σωκράτης ἦτο πεπρωτισμένος, ἡ δύνατο νὰ γεννηθῇ ἐκ τῆς πίστεως εἰς τὴν θεῖαν τάξιν τοῦ κόσμου, εἰς τὴν ὑπαρξίν τοῦ ἀγαθοῦ ὡς ὄντος τὸ τέλος τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἱστορίας. Τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἐκδηλοῦται ἐν τοῖς λόγοις τοῦ Σωκράτους κατὰ τὴν πανηγυρικωτάτην στιγμὴν τοῦ βίου του ἐν τῷ ἐπιλόγῳ τῆς ἀπολογίας του.

«Οὐδὲ τὰ ἐμὰ νῦν ἀπὸ ταυτομάτου γέγονεν, ἀλλὰ μοι δῆλόν ἐστι ἡ τοῦτο ὅτι ἤδη τεθνάναι καὶ ἀπηλλάχθαι πραγμάτων βέλτιον ἦν μοι. Διὰ τοῦτο καὶ ἐμὲ οὐδαμοῦ ἀπέτρεψε τὸ σημεῖον, καὶ ἔγωγε τοῖς καταψηφισαμένοις μου καὶ τοῖς κατηγοροῖς οὐ πᾶνυ χαλεπαίνω» (Ἀπολογ. κεφ. ΚΓ').

Τοιουτοτρόπως ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς περὶ Θεοῦ συνειδήσεως ἡ ἐσωτερικὴ φωνὴ τοῦ Σωκράτους καὶ ἡ προφητικὴ ὄρασις, ἣτις τελευτᾷ τὸν βίον του, δὲν εἶνε, ὡς ἤδη εἶπομεν, ἄλλο τι ἢ ἡ μαντικὴ δύναμις οὐσιωδῶς ἠθικῆ, ἣν συνηντήσαμεν ἀλλαγῆ παρὰ τοῖς προφήταις τῶν Ἑβραίων. Καὶ ἐνταῦθα μὲν μένει ἀρνητικὴ, παρὰ δὲ τοῖς Ἰουδαίοις εἶχε χαρακτῆρα θετικόν, δυνάμιν βεβαιωτικὴν. Ἡ προφητικὴ φωνὴ τοῦ Σωκράτους εἶνε κατὰ τὰς ἀποφάσεις τῆς Πυθίας ὅ,τι αἱ δράσεις τῶν προφητῶν κατὰ τὰς προρρήσεις τῶν ἄλλων Σημιτικῶν ὁρώντων ἀπὸ τοῦ ἀπλήστου Βαλαάμ μέχρι τοῦ χρηστοῦ Ἀγάβου τοῦ προφητεῦσαντος τὴν φυλάκισιν τοῦ ἀποστόλου Παύλου¹. Ὁ Ἐγγελοῦς βλέπει ἐν τῷ δαιμονίῳ

¹ Πρὸβλ. Πράξεις τῶν Ἀποστ. ια', 28.

τοῦ Σωκράτους μέσον ὄρον μεταξύ τῆς ὄλως ἐξωτερικῆς, ὄλως ὑλικῆς προφητείας τῶν χρησμῶν καὶ τῆς ἐπισκοπήσεως τοῦ καθαρῶ πνεύματος, ἀλλ' ἡμεῖς δὲν ἀποδεχόμεθα τὸν ὄρισμὸν τοῦτον· τὸ δαιμόνιον τοῦ Σωκράτους εἶνε φαινόμενον οὐσιωδῶς πνευματικὸν καὶ ὄλως ἐσωτερικόν. Ἡ ἐμφάνισις πνεύματος μαντικῶ εἶνε παρὰ τῷ Σωκράτει ὡς παρὰ τοῖς προφήταις ἐμφάνισις καθαρῶς ψυχικῆ. Εἶνε ἐν ἀρμονίᾳ μετὰ τοῦ λογικοῦ καὶ ἐσκεμμένου χαρακτῆρος τοῦ λόγου καὶ τῆς πράξεως παρὰ τῷ Σωκράτει. Εἶνε ὁ καρπὸς τῆς καθαρᾶς ἠθικῆς του, ἡ ἀμοιβὴ τοῦ εὐσεβοῦς ἔρωτός του πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Ἐν κεφαλαίῳ, ὁ Σωκράτης ἐκέκτητο αἴσθημα, ἐπισκόπησιν, ἣν ἀντιθέτως πρὸς τὰ ἐξωτερικὰ θαύματα, θὰ ὠνομάζομεν τὸ ἀνθρώπινον καὶ ἐσωτερικὸν θαῦμα τῆς ψυχῆς, ἥτοι τὸ πνευματικὸν ἐνστικτον, ὅπερ πρέπει νὰ γνωρίσωμεν ὡς πάντες ἀναγνωρίζομεν τὸ ὑλικὸν καὶ φυσικὸν ἐνστικτον. Ἡ οὐσία τοῦ ἐνστικτου τούτου ἦτο ἡ ἐξαιρετος αἰσθητικότης, ἥτις ἐδήλου κατ' ἀρχὰς καὶ ἄνευ σκέψεως ὅ,τι ἀντεμάχετο πρὸς τὸν πνευματικὸν βίον τοῦ Σωκράτους, ἀπολύτως ὡς τὸ φυσικὸν ἐνστικτον ἀναγγέλλει εἰς τὸν ἄνθρωπον πᾶν ὅ,τι εἶνε ἀντίθετον τῆς ζωικῆς ἀναπτύξεως τοῦ πνεύματος.

Ἐὰν ἤδη παραβάλωμεν τὴν περὶ Θεοῦ συνείδησιν παρὰ τῷ Σωκράτει πρὸς τὴν παρὰ τοῖς ἄλλοις ἰδρυταῖς κοινωνιῶν ἢ σχολῶν φιλοσοφικῶν ἢ θρησκευτικῶν, ὡς παρὰ τῷ Πυθαγόρᾳ, Βούδᾳ, Ζωροάστρη, θὰ ἴδωμεν ὅτι ἡ πρωτοτυπία τοῦ Σωκράτους συνίστατο εἰς τὸ νὰ εἰσαγάγῃ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ του μόνον τὰς ἀληθείας, περὶ ὧν ἕκαστος ἡμῶν δύναται νὰ βεβαιωθῇ ἐρωτῶν τὴν ἑαυτοῦ συνείδησιν, ἐνισχυόμενος ὑπὸ σκέψεως καὶ ἀκούων τὰς διδασκαλίας τοῦ λογικοῦ. Δὲν ἀπηγόρευεν εἰς τοὺς μαθητάς του οὔτε τὰ μυστήρια οὔτε τὰ μαντεῖα, ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος μετεῖχε κατ' ἴδιαν τῶν θρησκευτικῶν τελετῶν, ἀφ' ὅτου ἀνεγνώρισεν ὅτι ὅλα τὰ ὑπάρχοντα ἐν αὐτοῖς ἀληθῆ στοιχεῖα, ἡδύνατο κάλλιον ἔτι νὰ προσκτῶνται διὰ τῆς ἐξετάσεως καὶ τῆς ἀκριβοῦς σπουδῆς τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς· ἀφ' ὅτου ἀνεγνώρισεν ὅτι ἡ κατὰ συνείδησιν ἐξέτασις αὕτη ἦτο ἡ ἀληθῆς ἐπικύρωσις, ἡ ἀπαραίτητος ἀφοσίωσις, ἡ λυδία λίθος καὶ ἡ ὀριστικὴ δοκιμασία. Οἱ θεσμοὶ οὗτοι, ἔλεγεν, ὁμιλῶν περὶ μυστηρίων, προέρχονται ἐκ λαμπρᾶς ἀρχῆς, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐλείπει ἡ ἐσκεμμένη συγκατάθεσις τοῦ ἡμετέρου λογικοῦ, ἀντικαθιστᾶσιν, ὡς ἡ δημώδης θρησκεία, ἐξωτερικὴν ὑλικὴν λατρείαν ἀντὶ τῆς ἐσωτερικῆς λατρείας.

Ἀλλὰ τὴν ἐξωτερικὴν καὶ δημοσίαν ταύτην λατρείαν δὲν κατεδίκαζε, τὸναντίον μετεῖχεν αὐτῆς εἰλικρινῶς, προσευχόμενος ἐνδομύχῳ πρὸς τὸν θεὸν ἐν τῷ βωμῷ τῆς συνειδήσεώς του.

Ἐὰν παρακολουθήσῃ τις τὴν σκέψιν του μέχρι τῶν τελευταίων ἀποτελεσμάτων αὐτῆς, θάνακαλύψῃ συνείδησιν προφητικὴν, ἀληθῶς ὑψηλὴν. Ἡ διαφορὰ, ἡ διαχωρίζουσα ἔτι τὴν ἐξωτερικὴν λατρείαν καὶ τὴν θρησκείαν τῆς ψυχῆς, μέλλει νὰ ἐξαφανισθῇ καὶ θὰ ἐξαφανισθῇ ποτε, διότι ὁ Θεὸς προστατεύει ἡμᾶς, ὡς ἔλεγεν ὁ Σωκράτης. Ἡ ἐνδόμυχος αὕτη πίστις καὶ ἡ διάταξις τῶν ἰδεῶν εὐρίσκουσι μετ' ὀλίγον τὴν ἀνάπτυσιν των ἐν τῷ θεῷ τοῦ Πλάτωνος πνεύματι.

Ἐν Γυθείῳ.

Κ. Νεστορίδης.

ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

ΕΞ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ ΕΙΣ ΚΑΙΡΟΝ

Ὁ διὰ πρώτην φοράν ταξειδεύων ἐξ Ἀλεξανδρείας εἰς Κάιρον, μένει ἐκπληκτος ἐκ τῶν νέων καὶ πρωτοφανῶν εἰκόνων, αἵτινες ἐκτυλίσσονται ἐνώπιον αὐτοῦ, ὅταν, ἀφοῦ ἡ ἀμαξοστοιχία περάσῃ τὴν Μαραιώτιδα λίμνην, ἐν ἣ ἀντανακλῶνται αἱ γραφικώταται τοποθεσίαι, εὐρεθῇ ἐν μέσῳ τοῦ Αἰγυπτιακοῦ πεδίου, ὅπερ ἐκτείνεται καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις καὶ τὸν ὀρίζοντα τοῦ ὁποίου δὲν περικλείει οὐδεὶς λόφος, οὐδὲν ὕψωμα. Ἡ καταπράσινος αὕτη πεδιάς ἐκτεινόμενη ἐπ' ἀπειρον, διασχίζομένη ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον παρὰ τοῦ μεγαλοπρεποῦς Νεῖλου, τεμνομένη καθ' ὅλα αὐτῆς τὰ μέρη παρὰ διωρύγων, ποικιλλομένη δὲ παρὰ τῶν ἔνθεν κάκεισε χωρίων, ἐκ μικρῶν μικροτάτων κωνοειδῶν ἐκ πλίνθων φαιόχρων οἰκίσκων, καὶ ἐκ τῶν ἐκ φοινίκων δασῶν, προκαλεῖ ἀληθῶς τὸν θαυμασμόν τοῦ περιηγητοῦ. Ὀλοκλήρους ὥρας βαδίζει ἡ σιδηροδρομικὴ ὁλκῆ, χωρὶς ἡ εἰκὼν αὕτη νὰ διακοπῇ που, παντοῦ ἡ αὕτη, πάντοτε ἡ ἴδια. Ἐκ τῆς πεδιάδος ταύτης λείπει τὸ ποικίλον τῶν δυτικῶν χωρῶν, τὰ ὑψηλὰ ὄρη, τὰ δάση, οἱ λειμῶνες, τὰ βύακια κτλ., τὰ καθιστῶντα τὰ μέρη ταῦτα ὠραῖα. Ἐν τῇ πεδιάδι ταύτῃ, ἔνθα οὐδεμία ἀπαντᾶται σκιά ἄλλη ἢ τῆς κορυφῆς τοῦ φοίνικος, τὴν ἔλλειψιν τῶν ἀνωτέρω ἀναπληροῖ ὅπως ἐκδιώξῃ τὴν μονοτονίαν τὸ θαυμάσιον φῶς τῶν ἀνατολικῶν χωρῶν, ἐνεκα τούτου γεννῶνται πανταχοῦ πέριξ ἀπειρίαὶ διαφόρων χρωμάτων, καὶ τὰ διάφορα τοπία φαίνονται ἄλλα μὲν ὑπὸ ἐλαφρᾶν ζώνην διαφανοῦς σκιάς, ἐπ' ἄλλων δὲ πάλιν ῥίπτει χρώματα ποικίλα καὶ ἐκπληκτόντα. Ἡ Αἴγυπτος, κατὰ τὴν γνώμην ὄλων τῶν ἐπισκεπτῶν, εἶνε ὁ καθρέπτης, ἐν ᾧ ἀντανά-

κλάται ὁ διαφανὴς οὐρανὸς μετ' ἀπαραιμίλλου γλυκύτητος, οὐδαμῶ ἀνευρίσκει τις τὸ μέλαν χρώμα τοῦ ἄλω (fond) τῶν δυτικῶν χωρῶν, αἱ πυκνότεραι σκιαὶ προσλαμβάνουσι τὸ ὠραῖον κυανοῦν χρώμα· ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ οὐδέποτε ἐβασίλευσεν ἠὼς καὶ λυκόφως. Περιέργως ἀληθῶς ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις ἡ χώρα αὕτη! Κεκλεισμένη ἐντὸς δύο ἐρήμων ἡ πεδιάς αὕτη τοῦ Νείλου, φαίνεται ἐξεικονισθεῖσα ἐκ χειρὸς καλλιτέχου ἐξοικειωθέντος εἰς τὰς μεγαλοπρεπεῖς εἰκόνας. Ἐν οὐδεμιᾷ χώρᾳ εὔρηται τοιοῦτος μεγαλοπρεπῆς ποταμὸς, οἷος ὁ Νεῖλος τῶν Αἰγυπτίων, ὁ θεὸς Νεῖλος, ὁ Νούμ (ζῶν ὕδωρ) τῶν Ἀράβων, ὁ υἱὸς τοῦ Διὸς, κατὰ τὸν Ὅμηρον, ὁ Μέγας Νεῖλος, κατὰ τὸν Κικέρωνα· οὐδὲν ἀπολύτως πλὴν αὐτοῦ δύναται γὰρ ἐμποιοῆσαι τὴν συναίσθησιν τοῦ μεγαλείου ἐν τῇ ἀπολύτῃ ἡρεμίᾳ· τὸ χρώμα τῶν ὑδάτων του τὸ σύνθητες εἶνε τὸ κιτρινωπὸν, τὸ ἐρυθρὸν ἐν τῇ πλημμύρᾳ (περίεργον καὶ ἀνεξήγητον φαινόμενον), τὸ φαιὸν ἐνίοτε, καὶ ἐξ ἀποστάσεως τὸ κυανοῦν, ὡς ἐκ τῆς ἀνανακλάσεως τοῦ οὐρανοῦ. Οὐδεὶς ἕτερος ποταμὸς ἔχει τὴν ἐπιβλητικότητα τοῦ Νείλου, καὶ πολὺ δικαίως, ἀφοῦ εἶδε γεννώμενον τὸν πολιτισμὸν καὶ τσοαύτας δυναστείας παρελθούσας, θὰ ἔλεγέ τις ὅτι εἶνε ἡ ἐκπροσώπησις τῆς ἀπαθείας καὶ ἀταραξίας ἐν μέσῳ τόσων μεταβολῶν καὶ τσοσούτων ἀνθρωπίνων ἀπογοητεύσεων· κατὰ τὴν νύκτα εἶνε ἀκόμη ὠραιότερος, ὅταν φωτίζεται ἀπὸ τοὺς ἀστέρας καὶ τὴν σελήνην. Παρὰ τῶν Αἰγυπτίων ἀπελάμβανεν ἄλλοτε ἀληθοῦς λατρείας, ὅτε δὲ τὰ ὕδατα δὲν κατήρχοντο κατὰ τὴν ὠρισμένην ἐποχὴν, τὴν 13 ἡμέραν τοῦ μηνὸς τῶν Κοπτῶν Βαουνέ (7 Ἰουνίου), οὗτοι ἔρριπτον ἐντὸς αὐτοῦ τὴν ὠραιότεραν καὶ νεωτέραν παρθένον, ἀφοῦ προηγουμένως τὴν ἐνέδουον πλουσιώτατα· ἀφοῦ κατήργησε τὴν συνήθειαν ταύτην ὁ Ἄμρου, ἔρριπτον ἄγαλμα ἐστολισμένον. Ἄλλοτε οἱ Αἰγύπτιοι, λέγει ὁ Ed. Planchaut (L'Égypte, σ. 172) ὅπως ἐξευμενίσωσι τὸν θεὸν των, ἔρριπτον εἰς τὸν Νεῖλον μίαν νεάνιδα· σήμερον τὴν νεάνιδα ἀντικαθιστᾷ πλαγγῶν, ἀλλὰ κατ' ἀλλόκοτον παραλογισμόν, ἡ πλαγγῶν ρίπτεται εἰς τὸν ποταμὸν διὰ χειρὸς τοῦ δημίου¹.

¹ Ποῖαι αἱ πηγαὶ τοῦ Νείλου, ἄγνωστον· quaerere caput Nili, ἦτο πρόβλημα διὰ τοὺς ἀρχαίους καὶ τοὺς γεωγράφους· les sources du Nil sont encore inconnues (Geo: universelle de Malte-Brun, τόμ. 6, σελ. 12).

Κατὰ τὸ Καρτούμ, τελεῖται ἡ ἔνωσις τοῦ Λευκοῦ Νείλου μετὰ τοῦ Κυανοῦ, κατὰ τοὺς γεωγράφους δὲ, ὁ Λευκὸς ἀποτελεῖ τὸν κυρίως ποταμὸν, ἀλλ' ὁ Κυανὸς εἶνε ὁ φέρων τὴν γονιμοποιούσαν πλημμύραν· κατὰ τὰς πυραμίδας τῆς Γκίζας, ὁ ποταμὸς διχοτομεῖται καὶ σχηματίζει τὸ λεγόμενον Δέλτα· αἱ καλλιεργούμεναι γαῖαι εἰσι 5 ἑκατομμύρια φεδδανίων (τὸ φεδδάνιον ἔχει 2,400 τετραγόμετρα). Ὁ ἐξαγόμενος βάμβαξ κατ' ἔτος εἶνε 29—39 ἑκατομ. χιλιόγραμμα. Τὸ

Ἄπασα ἡ Αἴγυπτος βρέχεται ἐκ τῶν ὑδάτων τοῦ Νείλου, δικαίως ἐπικληθεῖσα παρὰ τοῦ Ἡροδότου ὡς δῶρον τούτου· εἰς ὅλα τὰ μέρη αἱ διώρυγες μεταφέρουσι τὰ πολύτιμα ὕδατα, πανταχοῦ δὲ ἀφίνει ἀποσυρόμενος τὴν εὐεργετικὴν ἰλὺν, ἥτις τρέφει καὶ παχύνει τὴν γῆν, ἵνα οἱ καλλιεργηταὶ συλλέξωσι κατόπιν τοὺς παραχθισομένους θησαυροὺς, οὗς ἐν αὐτῇ ἀπέκρυσεν.

Οὐδεὶς ὁ ἱκανὸς νὰ περιγράψῃ τὴν χώραν ταύτην ἐν τῷ μεγαλείῳ καὶ ὡς ἔχει ἐν τῇ πραγματικότητι. Ἐξ ὅλων τῶν τολμησάντων τὴν περιγραφὴν, ἐπέτυχε μόνος ὁ ἀνωτέρω μνημονευθεὶς Ἄμρου—Μπέν—ἐλ—ἄς, διακριθεὶς κατακτητῆς καὶ στρατηγὸς Ἄραψ, ὅστις ἀπαντῶν εἰς τὸν Καλίφην Ὁμάρ, ζήτησαντα παρ' αὐτοῦ, «εἰκόνα τῆς Αἰγύπτου ἀρκετὰ πιστὴν ὥστε νὰ δύναται νὰ φαντασθῇ ὅτι βλέπει τὴν ὠραίαν ταύτην χώραν ἰδίῳις ὄμμασι», τῷ ἔγραψεν: «Ἦ ἡγεμὸν τῶν πιστῶν, φαντάσθητι ἔρημον αὐχμηρὰν καὶ πεδιάδα ἐξαισίον ἐν τῷ μέσῳ δύο ὀρέων, ὧν τὸ μὲν ἔχει σχῆμα γηλόφου ἐξ ἄμμου, τὸ δὲ ὀμοιάζει πρὸς γαστέρα ἵππου ἢ μᾶλλον ὕβον καμήλου». Καὶ κατόπιν, ἀφοῦ περιγράφει διὰ τῶν ὠραιότερων χρωμάτων τὴν διανομὴν τῶν ὑδάτων, τὰς συγχοινωνίας κλπ. ἐπιφέρει:

«C'est ainsi que l'Égypte offre successivement, ὁ prince des fidèles! l'image d'un désert aride et sablonneux, d'une plaine liquide et argentée, d'un marécage couvert de limon noir et épais, d'une plaine verte et ondoyante, d'un parterre semé des fleurs le plus variées et d'un vaste champ couvert de moissons jaunissantes. Béni soit à jamais le nom du createur de tant de merveilles! Τὴν ἔξοχον ταύτην περιγραφὴν παραθέτομεν ὡς ἔχει γαλλιστὶ ἢ ἐκ τοῦ ἀραβικοῦ μετάφρασις ἐξ ἐπιστολῆς σωζομένης ἀκόμη σήμερον, μετ' αὐτὴν δὲ οὐδὲν ἔχει τις νὰ προσθήσῃ. Κατὰ τὸν δρόμον συναντᾷ τις τὸν φελάχον μὲ τὸν κυανοῦν καὶ λευκὸν ποδήρη χιτῶνα εἰς τὸ ἄκρον τῆς διώρυγος, ποτίζοντα τοὺς ἀγρούς του ἐκ φρεάτων, ὧν τὸ ὕδωρ ἀντλεῖται διὰ βοῶν περιστρεφόμενων, βουβάλους καὶ καμήλους, τὰ ὠραῖα δάση ἐκ φοινίκων ἢ τὰς ὑψητενεῖς ἀκακίας. Ἡ ἀμαξοστοιχία, ἀφοῦ διέλθῃ τὸ Δαμαγχοῦρ, Τέλ—ἐλ Μπαρούτ, τὸ Κᾶφρ—Ἐ—Ζαγιατ, τὴν Τάνταν, φθάνει εἰς Βέγγαν καὶ μετὰ ἡμίσειαν ὥραν ἀπὸ τῆς τελευταίας πόλεως ἀντικρύζει ἀμέσως ὁ ἐντὸς τριετίας δαπανηθὲν ποσὸν διὰ τὰ ἀφορῶντα τὴν διανομὴν τῶν ὑδάτων ἔργα ἀνέρχεται εἰς 25 ἑκατομμύρια· ἀλλὰ λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ Νεῖλος καθ' ἕκαστον ἔτος γίνεται ὀρηκτικώτερος, αἱ δαπάναι θ' αὐξάνωσι. (Planchaut l'Égypte. Le Nil).

ὄφθαλμὸς πρὸς τὰ δεξιὰ, «τρία χειροποίητα καὶ οὐρανογεϊτόνα ὄρη», τὰς Πυραμίδας δηλαδή τῆς Γκίζας, τὰς μᾶλλον γνωστάς, ἐφ' ὅσον δὲ προχωρεῖ ἡ ἀμαξοστοιχία, ἄρχονται φαινόμενα καὶ αἱ ἐξοχαὶ τοῦ Καίρου, ὧν τινὲς εἰσιν ἀληθῆ ἀνάκτορα, καὶ κατόπιν τὸ τέμενος τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ, ὅπερ δεσπόζει τοῦ Καίρου ἐπὶ τοῦ λόφου Μοχατάμ μετὰ τοὺς δύο του μεγαλοπρεπεῖς μινάρεδες· μετὰ τοῦτο ὀλόκληρον δάσος μινάρεδων δεικνύει ὅτι ἐφθασέ τις εἰς Κάιρον.

Κάιρον.

Ὅστις δὲν εἶδε τὸ Κάιρον, οὐδὲν εἶδε, λέγει ὁ Léon Hugonnet· ἠδύνατό τις δὲ εἶτι νὰ προσθήσῃ ὅ,τι καὶ περὶ τῶν Παρισίων λέγεται, ὅτι δηλαδή τὸ Κάιρον δὲν ἐκτίσθη ἐντὸς μιᾶς ἡμέρας. Ἡ πόλις φαίνεται ἅμα πλησιάζῃ ὁ περιγηγῆτης περιστοιχιζομένη ἀπὸ ἐρείπια· πανταχοῦ πέριξ τῆς ζώνης τῆς πόλεως κεῖνται ἀνάκτορα καὶ μνημεῖα ἐν ἐρειπιώδει καταστάσει. Παρ' ὅλων τῶν περιγηγῆτων, οἵτινες ἐπεσκέφθησαν τὴν Αἴγυπτον, μεταξὺ τῶν ὁποίων πλῆθος καλλιτεχνῶν, ὁμολογεῖται, ὅτι οὐδεὶς λαὸς ἔχει περισσώτερον ἀνεπτυγμένην τὴν καλαισθησίαν τῆς οἰκοδομικῆς ἀπὸ τοὺς Ἀραβας· οὐχ ἦττον, ἐνῶ ἔχουσι ἄπειρον φαντασίαν, χάριν, κομψότητα καὶ λοιπά, λείπει ἐξ αὐτῶν τὸ πνεῦμα τῆς συντηρήσεως τῶν ὑπαρχόντων, l'amour de la tradition. Τοῦτο μαρτυρεῖ αὐτὴ ἡ ἱστορία τοῦ Καίρου.

Ὅτε ὁ Ἄμρου περὶ τὰ 640 ἐκυρίευσε τὴν Ἀλεξάνδρειαν μ' ὅλον αὐτοῦ τὸν ἐνθουσιασμόν διὰ τὴν πρωτεύουσαν ταύτην τῆς Αἰγύπτου, καὶ πρωτεύουσαν ἅμα τοῦ πολιτισμοῦ, τὸ αἶσθημα τῆς κατακτῆσεως τὸν ὤθησε πρὸς τὴν ἄνω Αἴγυπτον, καὶ ἀφοῦ ἐκυρίευσε τὸ τεῖχος τῆς Βαβυλώνος ἐπὶ τοῦ ὄρους Μοχατάμ καὶ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς τοῦ Νείλου ὄχθης, ἔδωκε διαταγὴν ν' ἀνεγείρωσιν ἐπὶ τοῦ μέρους αὐτοῦ τὸ στρατόπεδον· ἀλλὰ, προκειμένου κατόπιν νὰ λύσωσι τὰς σκηνάς, παρετήρησαν ἐπὶ τῆς τοῦ στρατηγοῦ σκηνῆς, ζεύγος περιστερῶν, ὅπερ, εἶχε κτίσει τὴν φωλεάν του. Τοῦτο ἤρκεσεν ὅπως ὁ Ἄμρου, ἐκ σεβασμοῦ, καὶ προλήψεως ἴσως, διατάξῃ νὰ μένῃ ἡ σκηνὴ καὶ ὅτε κατόπιν πάλιν ἀπεφασίσθη νὰ οἰκοδομηθῇ πόλις, ὅλοι οἱ στρατιῶται ἐνὶ στόματι ἐφώναξαν νὰ κτισθῇ αὕτη ὅπου ἔκειτο ἡ σκηνὴ τοῦ στρατηγοῦ, ἕνεκα δὲ τούτου, καὶ τῇ ἐδόθη τὸ ὄνομα Φουτάτ, ὅπερ σημαίνει σκηνὴ. Μία ὀλόκληρος συνοικία τῆς πόλεως ἀνῆκεν εἰς τοὺς στρατιώτας, Ἐλ-Ἀσκέρ διὰ τοῦτο ἐπικληθεῖσα, ἧτις ὅμως, τοῦ χρόνου προϊόντος, κατέστη στενόχωρος καὶ προσελήφθη τότε ἡ πεδιάς ἢ μεταξὺ τῆς Φουτάτ, καὶ Ἐλ-Ἀσκέρ ἧτις, ἦτο πλήρης τάφων χριστιανῶν καὶ ἐβραίων, καὶ ἡ

ὅποια, διενεμήθη εἰς τοὺς ἀρχηγούς τῶν σωμάτων, ὀνομασθεῖσα ἕνεκα τούτου Ἐλ-Καταγιαχ, χῶρος δηλαδή παραχωρούμενος δωρεάν. Μετ' ὀλίγον χρόνον ἔγειναν τόσαι ὠραῖαι οἰκοδομαὶ ἐν τῷ Ἐλ-Καταγιαχ, ὥστε τὸ Φουτάτ ὑπέστη ἀληθῆ ἔκλειψιν· ἡ περιγραφή τῶν ἐν αὐτῇ ἀνεγερθέντων ἀνακτόρων εἶνε κατὰ τι μυθικόν, μεταξὺ δὲ τῶν ὠραιότερων ὑπερεῖχον τὰ τοῦ Ἀχμέτ-ἐνν-Τουλάν. Κατὰ τὴν περιγραφὴν ἦν ποιεῖται ὁ Hugonnet, εἰς αὐτὰ εἰσήρχετο τις διὰ πλείστων θυρῶν, ἐπὶ τῆς μιᾶς τῶν ὁποίων ὑπῆρχεν ἐν belvédère, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἡ θεὰ ἐξετείνετο ἐπὶ τοῦ Φουτάτ τοῦ Νείλου, τῆς καταπρασίνου νήσου Ροτάχ, καὶ ἐπὶ τῆς πρὸ τῶν πυραμίδων ἐρήμου, ἐπὶ τῆς σκοπίας δὲ ταύτης ὁ Ἀχμέτ ἠγάπα ν' ἀναπαύηται. Τοῦτον διεδέχθη ὁ υἱὸς του Χομαρουγάχ, ὅστις ἐπλούτισε τ' ἀνάκτορα εἰς βαθμὸν εἰς τὸν ὅποιον ἡ ἀνθρώπινος φαντασία ἀδυνατεῖ νὰ φθάσῃ· ἐν τοῖς θαυμασίοις κήποις τοῖς κατ' ἀπομίμησιν τῶν ἐν τῷ Κορανίω, διεκρίνοντο οἱ κορμοὶ τῶν δένδρων, οἵτινες ἦσαν περιτετυλιγμένοι μετὰ πλάκας ἐπιχρυσωμένου χαλκοῦ, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐξήρχοντο σωλῆνες σχηματίζοντες ἀπειρίαν κρηνῶν. Ἐν τοῖς κήποις τούτοις ὑπῆρχον ὀλόχρυσα κισσῶνα γέμοντα ἀγαλμάτων φερόντων ὀλόχρυσα διαδήματα καὶ ψέλλια· ἐν μέσῳ ἐνὸς τῶν μαγικῶν τούτων κήπων ὑπῆρχε μικρὰ λίμνη πλήρης ὑδραργύρου, γύρωθεν ἔχουσα σειρὰν κίωνων ἐκ μαρμάρου μετὰ κορυφὰς ἐπαργύρους καὶ ἐπὶ τῶν ὁποίων, ἀντανακλώμενον τὸ φῶς τῆς σελήνης, παρεῖχε ἀπειρίαν ὠραίων χρωμάτων. Ἀργυροῦς δακτύλιος, καὶ μετάξινον σχοινίον ἐκράτουν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας αὐτῆς πλήρες ἀέρος προσκεφάλαιον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου καθήμενος ὁ πρίγκηψ ἠωρεῖτο κατὰ τὰς πολὺ θερμὰς θερινὰς νύκτας. Καὶ μὴ νομίση τις ὅτι ἡ ἀνωτέρω περιγραφή ἔχει τι τὸ ὑπερβολικόν· εἰς ἐμὲ τὸν ἴδιον συνέβη κατὰ τὸ πρῶτόν μου ταξίδιον ἐν Καίρῳ νὰ ἐπισκεφθῶ ἐν Σούμπρα τὰ λεγόμενα λουτρά τοῦ Μεχμέτ-Ἀλῆ, καὶ καὶ διακρατῶ ζωηρῶς ἐν τῇ μνήμῃ μου τὴν ἐντύπωσιν ἣν εἰς ἐμὲ καὶ εἰς τὸν σύνοδόν μου Advocat Ὀλλανδὸν Πρόξενον μᾶς ἔκαμεν ἡ θεὰ τῆς λίμνης ἐν τῷ κέντρῳ μονορόφου τετραγωνικοῦ μεγάρου περιτριγυριζομένου ἐκ σειρᾶς μαρμαρίνων κίωνων βυζαντινοῦ βυθμοῦ, ἐν μέσῳ τῆς ὁποίας ὑπῆρχεν ὑψηλὴ ἐκ μαρμάρου πηγὴ, ἐκ τῆς ὁποίας τὸ ὕδωρ ἐξήρχετο ἐκ στόματος κροκοδείλων· πρὸς αὐτὴν ἔφερε μικρὰ κομψὴ λέμβος, διὰ τῆς ὁποίας ὁ πασᾶς περιεφέρετο, τῶν γυναικῶν τοῦ χαρεμίου κωπηλατουσῶν. Ἀδύνατος ἡ περιγραφή τοῦ ἀνατολικοῦ πλοῦτου, τῆς μεγαλοπρεπειᾶς καὶ τῆς χάριτος τοῦ κομποῦ τούτου μεγάρου· ἐνόμιζέ τις, εὐρισκόμενος κάτωθεν τινος τῶν κίωνων τούτων καὶ βλέπων ἐντὸς τῆς λίμνης, ὅτι εὐρίσκεται ἐν ἀνακτόρῳ τινὶ τῶν παραμυθίων τῆς Χα-

λιμάς, μεταφερθείς παρά υπερανθρώπου ὄντος, παρά τινος μαγίσσης. Τὸ ἀνάκτορον τοῦτο ὑπάρχει ζῶσα εἰκὼν τῆς ἀνατολικῆς μεγαλοπρεπείας, οἱ κίονες καὶ οἱ κροκόδειλοι σώζονται, οὐχὶ ὁμως καὶ ἡ χρυσὴ λέμβος καὶ αἱ γυναῖκες τοῦ χαρμεῖου· οἱ ἀνακλινητῆρες καὶ τὰ διβάνια ὑφίστανται ἐπίσης, ἀλλὰ ἐφθαρμένοι καὶ εἰς τεμάχια τὰ ἐπ' αὐτῶν ὑφίσματα. Παρῆλθε τὸ μεγαλεῖον, παρῆλθεν ἡ δόξα τῶν ἀνακτόρων τούτων ὡς καὶ τῶν τοῦ Χομαρουγιάχ.

Ἄλλ' ἐπέπρωτο καὶ τὸ Ἐλ-Καταγιάχ νὰ ὑποστῇ τὴν ἐκλειψιν τοῦ Φουτάτ. Ὅτε οἱ Καλίφαι Φατιμῖται ἐκυρίευσαν τὴν Αἴγυπτον, ἐσκέφθησαν νὰ ἀνεγείρωσι νέαν πόλιν ἀνωτέραν τοῦ Βαγδάτ. Ὁ στρατηγὸς αὐτῶν Τζουχάρ ἐχάραξε τὴν νέαν ζώνην περιλαμβάνουσαν τὸ Φουτάτ καὶ Ἐλ-Καταγιάχ μέχρι τοῦ ὄρους Μοχατάμ. Τὴν στιγμὴν τῆς θεμελιώσεως ἔδει νὰ ὄριση ἡ ἀνατολὴ τοῦ πλανήτου Ἄρεως, ἀραβιστὶ Ἐλ-Καχέρ, ἥτοι ὁ νικητῆς· ἐκ τούτου καὶ ἡ πόλις ὠνομάσθη Ἐλ-Καχίρα (νικητρία), ὄνομα ὅπερ οἱ ἱστορικοὶ τῶν σταυροφοριῶν μετέβαλον εἰς Ἄλκαίρον καὶ κατόπιν Κάιρον. Ἡ πόλις φέρεi ἐπίσης καὶ τὴν ὀνομασίαν Ἐλ-Μαχρούσα (ἡ καλῶς προφυλαγμένη). Σήμερον ἐκ τοῦ πλήθους τούτου τῶν ἀνακτόρων, ἄτινα, πλὴν τοῦ Ἄμρου, καὶ οἱ κατόπιν πρίγκιπες Τουλάν Τζουχάρ, Χασάν ἀνήγειραν, δὲν ὑφίστανται ἢ ἐρείπια καὶ μόνον ἐρείπια· νέα πάλιν ἀνηγέρθησαν, ἀλλὰ τὰ πλείονα τούτων καὶ ἰδίως τὰ ἐπὶ Μεχμέτ Ἄλῃ, Ἄβας Πασᾶ, Σαῖδ Πασᾶ καὶ Ἰσμαήλ εἰσιν ὄγκοι ἄνευ καλαισθησίας. Τὸ Φουτάτ φέρεi σήμερον τὴν ὀνομασίαν τοῦ παλαιοῦ Καίρου, *le vieux Caire*· πλησίον τούτου ἀνηγέρθη νέα συνοικία ἢ μάλλον πόλις, ἡ Ἰσμαηλία, ἐπὶ τοῦ Ἰσμαήλ ἀνεγερθεῖσα. Ἡ περιμετρος τοῦ Καίρου εἶνε 24 χιλιόμετρα, περιέχει 400,000 πληθυσμόν, 400 τζαμιά, 1170 καφενεῖα, 140 σχολεῖα, 40 ἐκκλησίας χριστιανικὰς, 13 συναγωγὰς καὶ 1265 ὀκέλας, ὡς τὰς ὀνομάζουσιν, ἥτοι μεγάλας οἰκοδομὰς μετὰ πολλῶν κατοικιῶν. Ἡ ἀνωτάτη θερμοκρασία τοῦ κλίματος εἶνε 40° καὶ ἡ κατωτάτη 9. Ἡ ἱστορία ἐν τούτους ἀναφέρει ὅτι κατὰ τὸ 813 ἢ 833 ὁ Πατριάρχης Ἀντιοχείας Διονύσιος εὔρε τὸν Νεῖλον πεπηγότα. Τὸ φαινόμενον τοῦτο λέγεται ὅτι ἐπανελήφθη ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Σταυροφοριῶν.

Τὸ νέον Κάιρον περιέχει λαμπρὰς λεωφόρους, κομψότατα μέγαρα, θέατρον ἰταλικοῦ μελοδράματος κλπ., μεγαλοπρεπέστατα ξενοδοχεῖα ἀμιλλώμενα μετὰ τὰς πρώτης τάξεως εὐρωπαϊκὰ, ἀληθῆ ἀνάκτορα, ἀνεγερθέντα χάριν τῶν κατὰ μυριάδας τὸν χειμῶνα ἀφικνουμένων περιηγητῶν. Τὸ Κάιρον εἶνε πόλις διεθνῆς· βλέπει τις ἀνθρώπους ἐξ ὅλων τῶν μερῶν τῆς σφαίρας, εἶνε ἡ προσφιλέτης τῶν *touristes* πόλις· ἐν μεγά-

λῶ ἀριθμῶ διακρίνει τις, ἰδίᾳ τοὺς Ἄγγλους ἐκ τῶν ἐνδυμασιῶν των, τοῦ ξηροῦ καὶ μεμετρημένου βαδίσματός των, τὰς Ἀγγλίδας μετὰ τὸ ἀρρενωπὸν ὕφος των, τὰς δερματίνας ζώνας των, τὰ ψιθίνα καπέλα των, καὶ ἀναζητούσας πάντοτε τρόπον νὰ γίνωσι διακριταί· πανταχοῦ φαίνεται πλήθος Ἄγγλων στρατιωτῶν, βαδιζόντων καθ' ὁμίλους· πληθεῖς ὑπεροφίας, μετὰ τὸ ἀκαμπτον βᾶδισμά των, τὴν μικρὰν πίπαν ἐπὶ τοῦ στόματος, τὸν ἐν εἶδει σκούφου ἐρυθρὸν καὶ ἄνευ χάριτος πῖλόν των, κρατούμενον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς διὰ λεπτοῦ λωρίου, τὸ μαστίγιον ἀνὰ χεῖρας καὶ μετὰ τὰ θορυβοῦντα ὑποδήματά των, πλημμυροῦσι τὰς ὁδοὺς, ἀνέλειπον δὲ οἱ Ἄραβες, θὰ ἔλεγέ τις ὅτι εὐρίσκεται ἐν Ἀγγλίᾳ.

Ἐκ τῶν ξενοδοχείων τοῦ Καίρου πρέπει τις νὰ μνημονεύσῃ τρία, ἀληθῆ μέγαρα, μετὰ ὅλην τὴν ἄνεσιν, καὶ ὅλην τὴν πολυτέλειαν, τὰ Continental, Sepphard καὶ New Hôtel. Ἡδὴ ἐταιρία τις ἀνέλαβε νὰ μεταβάλλῃ εἰς ξενοδοχεῖον τὰ ἀνάκτορα τῆς Γκιζίρας καὶ ἠρξάντο μάλιστα αἱ ἐπισκευαί. Τὰ ἐγκαίρια τούτου θὰ γίνωσι τὴν 1 Νοεμβρίου ε. ε. Τὰ ξενοδοχεῖα ὁμως ταῦτα δὲν ἐργάζονται, ἢ μόνον τὸν χειμῶνα· τὸ ἔαρ οὐδεὶς μένει ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, καὶ ἐκ τῶν κατοικῶν ἀκόμη πολλοὶ κατέρχονται εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἢ μεταβαίνουν εἰς Εὐρώπην.

Κέντρον τοῦ εὐρωπαϊκοῦ Καίρου εἶνε ἡ πλατεῖα τῆς Ἐσβεκίας, ἣν τόσον καλῶς περιέγραψαν ὁ Σατωβριάνδος, ὁ Γκωτιέ καὶ ἄλλοι, καὶ ἥτις ὑπέστη πολλὰς μεταβολὰς. Ἐχει ἤδη λαμπρὸν κῆπον, μετὰ ἐαρινοῦ θεάτρου, ἀλλὰ μὴ συχνάζομενον παρά τοῦ καλοῦ κόσμου. Τὸ ξενοδοχεῖον, ἐν ᾧ κατέκησα, τὸ New Hôtel ἐπὶ τῆς πλατείας ταύτης, εἶνε ἐν τῇ ὠραιότερᾳ θέσει· οὐδὲν τερπνότερον, ἢ νὰ κάθηται τις ἐπὶ τῶν ἀναπαυτικωτάτων καθισμάτων τῆς ἐμπροσθεν τοῦ ξενοδοχείου μεγάλης *vérenda*, καὶ νὰ βλέπῃ τὴν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του παρέλασιν ἀνθρώπων διαφόρων φυλῶν καὶ ἐνδυμασίας, τοὺς μικροὺς Ἄραβας καὶ Ἀβυσσινούς, μετὰ τὸ κοντὸν ἐνδυμά των, τοὺς καθάσθηδες τῶν διαφόρων προξενίων μετὰ τὰς ποικίλας ἀνατολικὰς ἐνδυμασίας των, τοὺς μικροπόρους τῶν ἀρχαιοτήτων, τῶν ταπήτων, τὰς ἰθαγενεῖς γυναῖκας μετὰ τὰ κεκαλυμμένα πρόσωπά των καὶ δεικνύσας μόνον τοὺς μικροὺς πόδας των μετὰ τὰ ἐπιδεικτικῶν χρώματος ὑποδήματά των, ἐν τέλει, τὰ μεγαλοπρεπῆ διαφόρων εἰδῶν ὀχήματα, τὰ περισσότερα τῶν ὁποίων ἔχουσι τρέχοντας ἐμπροσθεν μαύρους δρομεῖς ἢ σείζηδες μετὰ ὠραίας ἐνδυμασίας καὶ γυμνοὺς τοὺς πόδας μέχρι τοῦ γόνατος καὶ τὰς χεῖρας μέχρι τοῦ βραχίονος, τοὺς ὁποίους θαυμάζει τις καὶ λυπεῖται συγχώνως. Ἐκ τῆς πλατείας μεγαλοπρεπεῖς λεωφόροι ἄγουσι πρὸς τὴν Ἰσμαηλίαν

καὶ δι' αὐτῶν καὶ τῆς πρὸ τοῦ μακροτάτου στρατῶνος Κάιρ-Νιλ ὁδοῦ, πρὸς τὸν λιμένα τοῦ Κάιρου Βουλὰκ. Ἐπὶ τοῦ μεγαλοπρεποῦς Νείλου εἰσι προσδεδεμέναί πολλαὶ μουχαρεβταὶ καὶ τὰ ὠραία ἀτμόπλοια τῆς ἑταιρίας Κούκ, διὰ τῶν ὁποίων οἱ περιηγηταὶ ἐπισκέπτονται τὴν Ἄνω Αἴγυπτον. Μεγάλῃ καὶ ὠραίᾳ γέφυρα μῆκους 406 μέτρων καὶ στοιχίσασα 2,300,000 φράγκα, φέρει εἰς τὴν ἑναντι ὄχθην, ἐν ἣ ὁ ῥωμαντικώτατος περίπατος τῆς Γκιζίρας κυκλοτερὴς μὲ παμμέγιστα δένδρα, ὧν οἱ εἰς τὴν κορυφὴν κλάδοι ἐνοῦνται μὲ τοὺς τῶν ἑναντι δένδρων, σχηματίζοντες οὕτω σκιὰν ὑπὸ τὴν ὁποίαν τρέχουσι τὰ ἐκλεκτὰ ὀχήματα τῶν ὑπουργῶν, τῶν χαρεμιῶν των, τῶν διπλωματῶν καὶ πλῆθος ἐφίππων Ἀγγλίδων. Ἐκ τῆς Γκιζίρας ἑτέρα γέφυρα φέρει εἰς τὴν Γκίζαν, ἐν ἣ εὗρηται τὰ ἀνάκτορα τῆς Γκίζας καὶ τὸ Μουσεῖον. Κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἐκ Μπουλάκ εἰς Κάιρον, συχνὰ ἀπαντᾷ τις κηδεῖας, αἵτινες ἔχουσι τι τὸ παράδοξον. Ἐπὶ κεφαλῆς προηγείται σῶμα τυφλῶν, βλακωδῶς κινουμένων ἐκ δεξιῶν πρὸς τὰ ἀριστερά, καὶ μὲ ταχὺ βῆμα, ψαλλόντων δὲ ἄσμα τι εὐθυμον, ὅπισθεν αὐτῶν φέρεται ὁ νεκρὸς ἐντὸς ἀπλοῦ κιθωτίου μὲ τέσσαρας πόδας, ὧν ἕκαστον κρατεῖ εἰς Ἄραψ· ὁ ἐντὸς τοῦ κιθωτίου, κεκαλυμμένου μὲ ἐρυθρὸν ὕφασμα, νεκρὸς, ἕνεκα τοῦ ταχέος καὶ ἀτάκτου βήματος, κινεῖται διαρκῶς ὅπισθεν ἔρχονται γυναῖκες πεζαὶ ἢ ἐπὶ ὄνου κρατοῦσαι μανδύλιον καὶ προσποιούμεναι ὅτι κλαίουσιν ἢ φωνάζουσαι, ὁ φυρμὸς δὲ αὐτὸς τῶν φωνάζουσῶν γυναικῶν καὶ τῶν τυφλῶν μὲ τὰ εὐθυμα ἄσματά των εἶνε θέαμα κωμικὸν μᾶλλον ἢ πένθιμον. Αἱ κηδεῖαι ὅμως τῶν μεγάλων διαφέρουσι ἅμα τῇ εἰδήσει τοῦ θανάτου τινὸς ἀνωτέρας κοινωνικῆς τάξεως, οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι συνέρχονται εἰς τὸν οἶκόν του καὶ ἐπὶ δύο ἡμέρας τρώγουσι καὶ πίνουσι εἰς βᾶρος τοῦ θανόντος, παραδιδόμενοι εἰς θορυβώδεις ἐπιδείξεις. Κατὰ τὴν ὥραν τῆς κηδεῖας λαμβάνει χώραν ἀγρία σκηνή· ὅλαι αἱ γυναῖκες τοῦ οἴκου ἐπιπίπτουσι ἐπὶ τοῦ νεκροῦ καὶ προσποιούνται ὅτι θέλουσι νὰ ἐμποδίσωσι τὴν ἐκφορὰν ἢ πένθιμος αὕτη κωμῶδια παίζεται κάπως μετὰ τινος συνειδήσεως. Ἀληθῆς μάχη λαμβάνει χώραν, τέλος ἐξέρχεται ὁ νεκρὸς, προηγείται κάμηλος φέρουσα τεμάχια ὠμοῦ κρέατος, ὅπερ διανέμεται καθ' ὁδὸν εἰς τοὺς πτωχοὺς· κατὰ τὸν δρόμον οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι προθυμοποιοῦνται νὰ φέρωσι τὸν νεκρὸν, ὥστε καταντᾷ οὗτος νὰ πηδᾷ ἐκ χειρὸς εἰς χεῖρα. Ἀφοῦ περατωθῇ ἡ κηδεῖα, ἐπιστρέφουσιν εἰς τὸν οἶκον τοῦ νεκροῦ, ὅπου ἐπαναλαμβάνονται αἱ ἑορταί, οἱ χοροί, αἱ ἐπιδείξεις. Διαρκοῦντος τοῦ ἔτους, καθημέραν τὴν ἰδίαν ὥραν αἱ γυναῖκες συνέρχονται καὶ πάλιν, φωνασκοῦσι πίπτουσαι χαμαὶ κτλ. Περιέργον πῶς ὁ θόρυβος ἀρέσκει εἰς τοὺς Ἀράβας,

καὶ εἶνε ὁ μόνος τρόπος, δι' οὗ ἐκφράζουσι τὰς ἐντυπώσεις των! Συχνὰ ἀπαντᾷ τις καθ' ὁδὸν γαμηλίους πομπάς. Εἰς τοὺς γάμους τῶν πλουσίων προηγείται ὄρχηστρα, ταύτην δὲ ἀκολουθεῖ σειρά κομψοτάτων ὄχημάτων. Ἡ τελευταία εἶνε ἐζευγμένη μὲ τέσσαρας ἵππους, ἕκαστον τῶν ὁποίων κρατεῖ εἰς σείζης· ἐντὸς αὐτῆς κάθηται ἡ νύμφη, κεκαλυμμένη μὲ πυκνότατον πολυτελὲς ὕφασμα, καὶ ἀκολουθουμένη ὑπὸ ἐφίππων καὶ ἐπαιτῶν. Εἰς τοὺς γάμους τῶν πτωχῶν ἡ νύμφη ἀκολουθεῖ πεζῇ καὶ κεκαλυμμένη, ὁδηγοῦσι δὲ τὰ βήματά της δύο γυναῖκες. Συνήθως μὲ τοὺς γάμους γίνονται καὶ αἱ περιτομαὶ πρὸς ἀποφυγὴν ἄλλης δαπάνης καὶ διὰ τὴν καλὴν τύχην ὁ ἦρωσ τῆς τελευταίας ἑορτῆς ἀκολουθεῖ ἐντὸς ἀμάξης καὶ ἐπὶ ὄνου, καὶ ὅπως ἀποφύγῃ τὴν βασκανίαν, τὸν ἐνδύουσι μὲ γυναικεῖον ἔνδυμα.

Ὁ βίος ἐν Κάιρῳ δὲν εἶνε βεβαίως σήμερον ὁ τῆς ἐποχῆς τοῦ ἱστορικοῦ Ἰσμαήλ «ὁ παρισινὸς βίος ἐν Κάιρῳ», ἀλλ' εἶνε εἰσέτι καθ' ὅλα εὐρωπαϊκός. Τὸ θέατρον τοῦ Κάιρου εἶδε κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ὅλους τοὺς ἐξέχοντας παρισινούς ἠθοποιούς, τοὺς πρώτους ἀοιδούς καὶ τὰς πρώτας χορευτριάς τῆς Ἰταλίας. Ἡ αἴθουσά του εἶνε πολὺ ὠραία, περιέχουσα καὶ τὸ ἐξαιρετικὸν φαινόμενον τεσσάρων πρὸς τὰ δεξιὰ θεωρείων περιβεβλημένων μὲ κρᾶσπεδα μελανὰ μετὰ λευκῶν garnitures ἐν σχήματι ἀνθέων καὶ φύλλων, ἔσωθεν τῶν ὁποίων βλέπουσι χωρὶς νὰ φαίνωνται, αἱ γυναῖκες τῶν χαρεμιῶν. Ἡ τύχησα νὰ ἴδω παριστανομένην τὴν Αἶδαν, τὸ μελόδραμα ὅπερ ἐγράφη, ὡς γνωστὸν, παρὰ τοῦ Βέρδη, κατ' ἀπαιτήσιν τοῦ Κεδίβου Ἰσμαήλ. Αἱ ἐνδυμασίαι, αἱ σκηνογραφίαι καὶ ἐν γένει ὁ διάκοσμος ἦσαν πλουσιώτατα καὶ κατεσκευασμένα κατὰ σχέδιον ληφθὲν ἐπὶ τῇ βάσει προτύπων ἐκ τοῦ μουσείου καὶ ὑπὸ τὰς ὁδηγίας τοῦ Mariette-Pacha. Ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἀνέρχονται ἀληθεῖς Νουβιανοὶ Ἀράβες, ἡ ὄρχησις δὲ τῶν μικρῶν μαύρων εἶνε θελκτικωτάτη. Οἱ Καϊρίνοι ἤκουσαν τὸ πρόσωπον τῆς Αἶδας, νὰ ὑποδύωνται αἱ διάσημοι ἀοιδοὶ Porrani, Stolz καὶ ἄλλαι. Ἡ ὑπόθεσις τοῦ δράματος εἶνε ἠραρισμένη ἐξ ἱστορίας, ἣν ὁ Μαριέττ ἀνέγνω ἐν τοῖς ἱερογλυφικοῖς τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀθώρ.

Ἐν γένει τὸ Κάιρον εἶνε ἡ μᾶλλον ἐνδιαφέρουσα πόλις τοῦ κόσμου. Ἐν αὐτῇ βλέπει τις ζῶσαν τὴν ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ, ἀπὸ τῆς ἀρχαιοτάτης ἐποχῆς τῆς Μέμφιδος, μέχρι τῆς σημερινῆς ἐντελῶς παρισιανῆς, εἰς ἣν ἔφθασε, διελθοῦσα διὰ τῆς τῶν Ἀράβων. Ἐκ τῆς μιᾶς πλευρᾶς βλέπει τις τὸ ἀρχαῖον Κάιρον μὲ τὸν ὅλως ἀνατολικὸν τύπον, τὰς στενάς ὁδοὺς, τὰς οἰκίας μὲ τὰ ἱστορικὰ καφάσια, τὰ περιφρημά των τζαμιά μεγάλης ἀρχαιότητος, ὡς τὸ τοῦ Ἀμρού· ἐπὶ

τῆς ἐτέρας δὲ φαίνεται ἡ νέα πόλις μὲ τὰς πλατείας τῆς, τὰς λεωφόρους τῆς, τὰς ὠραιότατας οἰκίας τῆς κλπ. Δίκαιον ἴσως εἶχεν ἡ περιγίπισσα τῶν Ἀραβικῶν μύθων τῆς Χαλιμάς λέγουσα «ὅτι ἡ εὐχαρίστησις τοῦ νὰ βλέπη τις τὴν ἐρωμένην του κατὰ μέτωπον, εἶνε κατωτέρα τῆς θεάς τοῦ Καίρου.»

Τὰ εἰς τὸ Κάιρον καὶ τὰ περίχωρα αὐτοῦ ἄξια ἐπισκέψεως εἰσιν οἱ τάφοι τῶν Καλιφῶν, τὰ τζαμιά, ἡ ἀκρόπολις, τὰ λουτρά, οἱ Δερβίσαι, ἡ ἀγορὰ τοῦ παλαιοῦ Καίρου, τὸ Μουσεῖον, αἱ ἱστορικαὶ Πυραμίδες τῆς Γκίζας καὶ τῆς Σαχάρας καὶ πολλὰ ἴσως ἄλλα. Ἐξ αὐτῶν κατὰ τὰ δύο ταξίδια ἄπερ ἕκαμα, ἐπεσκέφθην μόνον ὅσα ἠδυνήθην, ὅταν ἡ ὑπηρεσία μοι ἐπέτρεψε, καὶ τούτων θὰ προσπαθῆσω νὰ σᾶς δώσω μικρὰν ἰδέαν.

Μουσεῖον τῆς Γκίζας. Ἀπὸ τοῦ 1890 τὸ ἄλλοτε μουσεῖον τοῦ Μπουλάκ ἔνεκα τοῦ στενοῦ χώρου μετεφέρθη εἰς τὴν Γκίζαν καὶ ἐν τοῖς ἀνακτόροις τοῦ Κεδίβου Ἰσμαήλ, ἔξωθεν τοῦ Καίρου καὶ εἰς ἀπόστασιν 20 λεπτῶν τῆς ὥρας, τῇ φροντίδι τοῦ κ. E. Gribaut γενικοῦ διευθυντοῦ τῶν μουσείων καὶ τῶν ἀνασκαφῶν. Δύο πρὸ πάντων ἄνθρωποι εἰργάσθησαν εἰς τὸ νὰ περισυλλέξωσιν ἐπὶ τριάκοντα ἔτη τὰς αἰγυπτιακὰς ἀρχαιοτήτας, δύο Γάλλοι, ὁ Mariette καὶ ὁ Maspero. Εἰς τὸν πρῶτον πρὸ πάντων ἀνήκει ἡ ἀνακάλυψις τοσούτων ἀρχαίων κτιρίων καὶ μνημείων ἔκ μικρᾶς ἡλικίας λαβῶν ἀφορμὴν ἐκ τινος μουμίας, ἣτις ἐξετέθη εἰς τὸ δημαρχεῖον τῆς Boulogne-sur-mer πατρίδος του, ἐπεδόθη εἰς τὴν Αἰγυπτολογίαν, ἀπέθανε δὲ τὴν 17 Ἰανουαρίου 1880, καὶ ἐτάφη, κατὰ τὴν τελευταίαν του θέλησιν, πλησίον τοῦ μουσείου.

Τὸ μουσεῖον τοῦτο περιέχει 91 αἰθούσας, ἐν αἷς ὁ μέγας πλοῦτος τῶν αἰγυπτιακῶν ἀρχαιοτήτων, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Φαραῶ μέχρι τῶν τελευταίων ἔργων τῆς Χριστιανικῆς Κοπτικῆς ἐποχῆς, μετὰ λεπτομερειῶν, αἵτινες ἐν οὐδενὶ ἄλλῳ μουσεῖῳ ἀπαντῶνται. Αἱ καθ' ἑκάστην νέαι ἀνακαλύψεις ἐντὸς ὀλίγου χρόνου θὰ καταστήσωσι καὶ τὸ μέγαρον αὐτὸ ἀνεπαρκές. Τὸ μουσεῖον τοῦτο εἶνε εἰδικῶς Φαραωνικόν. Ἐκ τῆς Ἑλληνο-Ρωμαϊκῆς καὶ τῆς Κοπτικῆς ἐποχῆς δὲν περιλαμβάνει ἢ ὀλίγιστα καὶ μόνον πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ δεῖξη πῶς ἐσβέσθη ἡ τέχνη αὕτη ἢ τὸσῶ εἰδικῇ, ἣτις ἀνεπτύχθη ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Νείλου· αἱ ἀρχαιότητες αὗται θὰ σταλῶσιν εἰς τὸ ἐνταῦθα μουσεῖον τῆς Ἀλεξανδρείας, ἰδρυθὲν τῷ 1892, ὅπου καὶ ἡ πρωτεύουσα τῶν Πτολεμαίων.

Ἡ ταξινόμησις, ἐκτὸς τῶν μικρῶν ἐκθεμάτων, ἐγένετο κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν. Εἰς τὸ ἰσόγειον εἶνε τὰ βαρέα σώματα καὶ εἰς τὸ πρῶ-

τον πάτωμα τὰ μικρότερα, ἐπὶ τῆς θύρας δὲ ἐκάστης αἰθούσης ὑπάρχει ἐπιγραφή ἀναφέρουσα τὴν ἐποχὴν καὶ τὰ εἶδη τῶν ἐκθεμάτων. Ταῦτα διαιροῦνται εἰς μνημεῖα θρησκευτικά, κηδειῶν, πολιτικά, ἱστορικά, ἑλληνικά, ῥωμαϊκά. Οὐδὲν ἔθνος ἔχει τοσαῦτα μνημεῖα ἀρχαιότητος ὅσα ἡ ἀρχαία Αἴγυπτος.

Μετέβην εἰς ἐπίσκεψιν τὴν δεκάτην ὥραν τῆς πρωΐας. Πόσον γραφικὴ εἶνε θέσις ἐν ἧ εὔρηται τὸ οἰκοδόμημα, ἐντὸς ὠραίου κήπου καὶ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς τοῦ Νείλου ὄχθης! Ὡς ἐκ τῆς ἐποχῆς ἐν ἧ μετέβην (τέλη Μαρτίου), τὰ φύλλα τῶν δένδρων ἤρχιζον νὰ πίπτωσιν, ὅπως παραχωρήσωσι τὴν θέσιν εἰς τὰ ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν ἀναφύομενα νέα· ὁ Ἀπρίλιος εἶνε τὸ φθινόπωρον τῆς Αἰγύπτου.

Περιγραφῆς ἐκτενῆς τοῦ Μουσείου εἶνε ἀδύνατος· ἀπαιτεῖ χρόνον πολὺν καὶ μελέτην οὐκ ὀλίγην· ἡ ἀπλῆ μόνον ὀνοματολογία ἤθελε πληρῶσει τόμον ὀλόκληρον. Θὰ περιορισθῶ νὰ σημειώσω διὰ βραχείων τὰ σοβαρώτερα.

Καὶ δὴ, ὡς γνωστὸν, κατὰ τὰς ἱερογλυφικὰς γραφάς, οἱ Αἰγύπτιοι ἐπίστευον εἰς ἕνα καὶ μόνον θεόν, αἰώνιον, χωρὶς ὄνομα, χωρὶς μορφήν, χωρὶς ἀρχὴν καὶ τέλος· ἡ δοξασία ὅμως αὕτη ὑπῆρχε, παρὰ τοῖς ἱερεῦσι, τοῖς μεμνημένοις, διὰ δὲ τοὺς λοιποὺς πλησίον τοῦ ἀοράτου θεοῦ ὑπῆρχον ἄλλοι δευτερεύοντες ὑπὸ μυρίας πάντοτε καὶ παραδόξους μορφὰς λατρευόμενοι. Ἐν τῇ τῶν Αἰγυπτίων θρησκείᾳ, τὰ πάντα ἦσαν συμβολικά, πᾶσαι αἱ μεταφυσικαὶ τῶν ιδέαι ἐξεπροσωποῦντο διὰ διαφορῶν σημείων ἢ συμβόλων. Κατὰ τοὺς Αἰγυπτίους, ἡ ἀθανασία ὑπῆρξε οὐχὶ μόνον διὰ τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτὸ τοῦτο τὸ σῶμα. Ἡ τιμωρία τῶν κακῶν ἦτο ἡ ἐξουδένωσις, τῶν δ' ἀγαθῶν ἡ ἐπάνοδος μετὰ 7,000 ἐτῶν ὕπνον εἰς τὴν προτέραν αὐτῶν πρὸ τοῦ θανάτου κατάστασιν, ἄνευ πόνων, ἄνευ θλίψεως, ἄνευ νέου θανάτου. Τούτου ἔνεκα ἡ ταρίχευσις τῶν νεκρῶν καὶ ἡ ἐπιμεμελημένη προφύλαξις, ὅπως τὸ σῶμα εἶνε ἐν ἀσφαλείᾳ κατὰ πάσης ἀτμοσφαιρικῆς ἐπιρροῆς, διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον οἱ αἰγυπτιακοὶ τάφοι γέμουσιν ἀγαλμάτων, ἀτινα ἔθετον ἵνα ἐν περιπτώσει καθ' ἣν τὸ σῶμα, μεθ' ὅλας τὰς προφυλάξεις, ἤθελε διαλυθῆ ἢ κλαπῆ, κατὰ τὴν ὥραν τῆς ἀναστάσεως νὰ εὔρεθῆ τὸ ἐκπροσωποῦν τὸν θανόντα ὁμοίωμα ὡς ἀναγνώρισις καὶ ὡς σύμβολον, τουτέστι τῆς ἀνανεώσεως τῆς προτέρας καταστάσεως. Ἐν τοῖς αἰγυπτιακοῖς τάφοις εὔρηται ἐπίσης ἀπειρία κανθάρων ἐκ διαφορῶν ὑλῶν, καὶ τοῦτο διότι κατὰ τὰς ἰδίας δοξασίας, ὁ κἀνθαρος ἦτο ζῶον ἄρρεν καὶ θῆλυ ἐν ταύτῳ, ἡ ἐκπροσώπησις δηλαδὴ τοῦ ἄνευ ἀρχῆς καὶ τέλους θεοῦ, καὶ συγχρόνως τὸ σύμβολον τῆς ἀναστάσεως, καὶ κατ' α-

κολουθίαν τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς· ἕνεκα τούτου καὶ ἐν τῷ νεκρῷ ἐτίθετο πλησίον τῆς καρδίας, ἥτις θὰ ἐδέχετο πρώτη τὸ ἐμφύσημα τῆς ψυχῆς ἐπιστροφούσης ἐξηναγκασμένης ἐκ τοῦ οὐρανοῦ.

Ἐμβριθῆς μελέτη τῆς Αἰγυπτιολογίας καταδεικνύει ὅτι μεγίστη ἡ ἐπικρατοῦσα ὁμοιότης ἐν ταῖς δοξασίαις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ὡς πρὸς τὴν θεοποίησιν τῶν πάντων· ἐπίσης καὶ αἱ πλείεσται νεώτεραι θρησκείαι ἀπεμιμήθησαν τοὺς Αἰγυπτίους. Ὡς ἐν παραδειγματι, ὁ Ὅσιρις, ἦτο κατὰ Πλούταρχον καὶ τὸν Μαριέτ πασᾶν, ὁ μεσολαβῶν μεταξὺ θεοῦ καὶ ἀνθρώπων πρὸς σωτηρίαν τῆς ψυχῆς τῶν τελευταίων, τούτου ἕνεκα κατήρχετο εἰς τὸν κόσμον ὑπὸ μορφὴν ζῶου· τὸ τοιοῦτον οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ ἡ θεωρία τῆς μετεμψυχώσεως τῶν νεωτέρων. Ἡ μήτηρ τοῦ Ἄπιος, ἐθεωρεῖτο παρθένος, καὶ μετὰ τὴν γέννησιν αὐτοῦ. Ὡς πρὸς τὴν κρίσιν ἐν τῷ ἄλλῳ κόσμῳ, εὐρέθη σαρκοφάγος παριστῶν τὸ Δικαστήριον τοῦ Ὀσίριδος, φέροντος διάδημα μετὰ ἡλιακοῦ δίσκου, συμβόλου τοῦ φωτός καὶ κεράτων τράγου, συμβόλου τῆς γενετησίου δυνάμεως, καὶ δικάζοντος μὲ μαστίγιον ἀνὰ χεῖρας τὰς ψυχὰς· εἰς τοὺς πόδας του εἰκονίζεται ὁ Ὄμς καὶ ὁ Τυφὼν, ζῶα ἐξ ἡμισείας κροκόδειλοι καὶ ἵπποπόταμοι, οὓς δύναται τις νὰ παρομοιάσῃ τῷ ἀρχαίῳ Κερβέρῳ· κατόπιν ὁ Θῶθ γράφων τὰ βάρη ἐκάστης ψυχῆς καὶ πλησίον αὐτοῦ πλαστιγῆ. Ὁ Θῶθ οὗτος δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ ἡμέτερος Ἑρμῆς. Ἐπὶ μονολίθου τινὸς εὐρηται γεγραμμένον, «ἀκολουθῶ τὸν θεὸν ἐξ ἀληθοῦς λατρείας· ἔδωκα ἄρτον εἰς τοὺς πεινάσαντας, ὕδωρ εἰς τοὺς διψάσαντας, ἐνδύματα εἰς γυμνοὺς, ἄσυλον εἰς τοὺς ἐγκαταλελειμμένους», ὑψηλὰ διδάγματα τοῦ ἠθικοῦ νόμου καὶ παρόμοια τῶν ἐντολῶν τοῦ Εὐαγγελίου. Τούτων πάντων ἕνεκα, πολλοὶ ἐκ τῶν ἐπισκεφθέντων τὴν Αἰγυπτον ξένων πρεσβεύουσιν, ὅτι ἡ τε καλλιτεχνία παρ' Ἑλλήσι καὶ αἱ φιλοσοφικαὶ θεωρίαι τοῦ Πλάτωνος καὶ Πυθαγόρου ἐπήγασαν ἐκ τῶν Αἰγυπτίων¹. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν καλλιτεχνίαν, μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀναφέρουσιν ὅτι καὶ ἡ ἑλληνικὴ κατατομὴ εἶνε καθαρῶς αἰγυπτιακὴ, καὶ ὅτι τὰ πρὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Φειδίου ἔργα εἰσὶν ἀπαράλλακτα μὲ τὰ τῶν Αἰγυπτίων. Ἐκ τῶν ἐν τῷ μουσεῖῳ μνημείων ἀναφέρω τροχάδην τὰ ἐξῆς.

Ἐκ τοῦ Αἰγυπτιακοῦ πανθέου, ἐν σύμπλεγμα ἐκ δέκα θεῶν, δύο ζῶων, καὶ δύο κεφαλῶν ζῶων. Ἐν τῷ μέσῳ καὶ εἰς τὰς δύο πλευρὰς ὁ

¹ Ἴδε L. Hugonnet, Égypte σελ. 133 καὶ ἐφεξῆς, ἔνθα καὶ οἱ παρ' αὐτῶν μνημονευόμενοι, ὡς καὶ ἡ τοῦ Ch. Blanc γνώμη, ὅτι «il est assez claire aujourd'hui que l'art des Égyptiens a engendré celui des Hellènes. La Grèce est à l'Égypte ce que le beau est au sublime».

Ὅσιρις, ἐν συνοδίᾳ δύο Ἀρποκρατῶν, περαιτέρω δύο Ἄπεις καὶ δύο κεφαλαὶ Ἄνουβι. Ἐτερον σύμπλεγμα παριστῶν ἐν μέσῳ τὸν Νέφερ-Τούμ ὄρθιον κρατοῦντα ἀκινάκην· ὡς υἱὸς τοῦ Βάδι, οὗτος ἐκπροσωπεῖ τὴν ἡλικιακὴν θερμότητα ὡς ζωογόνον δύναμιν· ἀριστερὰ εἰς ἰχνεύμων· τὸ ἱερὸν τοῦτο ζῶον, κατὰ τὰς Αἰγυπτιακὰς δοξασίας, εἶνε ἄρρεν καὶ θῆλυ, γονιμοποιεῖ ἀφ' ἑαυτοῦ, εἶνε ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς ἐν ταύτῳ. Δεξιὰ ἕτερον ζῶον μὲ κεφαλὴν ἵπποποτάμου, ὁ Ἄπις (ὁ Μινώταυρος τῆς Κρήτης), στηριζόμενος ἐπὶ δύο δακτυλίων, συμβόλων τοῦ «κακοῦ» ἠττημένου. Κάτωθι τὸ σύμπλεγμα τοῦ Ὀσίριδος, στηριζόμενου ὑπὸ τῆς γυναικὸς του καὶ τοῦ υἱοῦ του Ὡρου, οὐχὶ πλέον ὡς Ἀρπογαράτου (Ὡρου παιδίου), ἀλλ' ἀνδρὸς (Ὡρου ἡλίου). Ἐτερον σύμπλεγμα τὸ παριστῶν τὸν θεὸν Φθά (Ἡφαιστον), δημιουργὸν τοῦ κόσμου, κάτωθι αὐτῶν βρέφη ἐκπροσωποῦντα τὸν ἴδιον θεόν, ὡς σπέρμα τοῦ κόσμου, ἐν μέσῳ ὁ ἴδιος Βάδι, ἀλλὰ μὲ κεφαλὴν γαλῆς ἢ λέοντος. Ἐτερον σύμπλεγμα εἶνε τὸ ἐκπροσωποῦν τὸν Ἀρποκράτην ὑπεγερόμενον ἀπὸ τὴν Ἴσις καὶ Νίφτιν, τὸν Ἥλιον δηλαδὴ ἀνατέλλοντα καὶ νικητὴν τοῦ Ἐρέβους, ἐν ἄλλοις λόγοις ὑπόσχεσις περὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς διδομένης τῷ θνήσκοντι, ἐντὸς τοῦ τάφου τοῦ ὁποῦ εὐρίσκομεν τὴν τριάδα ταύτην.

Ἐτερον, τὸ ὠραιότερον ἴσως, σύμπλεγμα, εἶνε τρία ἀγάλματα ἐκ λίθου, ἀνευρεθέντα ἐν Σαχάρα, πλησίον μουμίας· τὸ ἐν τῷ κέντρῳ ἄγαλμα εἶνε τὸ τοῦ θανόντος ὑπαλλήλου Ψαμητίχου, ἀριστερὰ ὁ Ὅσιρις, δεξιὰ ἡ Ἴσις, σύζυγος καὶ ἀδελφὴ του· ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ Ψαμητίχου, ἀγελάς στηρίζει τὴν ἑαυτῆς κεφαλὴν· τὸ σύμπλεγμα τοῦτο παριστᾷ τὸν πρὸ ὀλίγου ἀποβιώσαντα, ὃν ὑποδέχεται ἡ ἀγελάς ὅπως τὸν μεταφέρῃ εἰς τὸν θεόν· εἶνε ἀρίστης κατασκευῆς.

Ἐκ τῶν ξυλίνων ἀγαλμάτων τὸ ὠραιότερον, τὸ ἐκπληττον τὸν θεοατὴν, εἶνε τὸ παρὰ τοῦ Μαριέττ πασᾶ ἐντὸς τάφου τῆς Μέμφιδος ἀνακαλυφθὲν καὶ παριστῶν ἄνδρα ὄρθιον περιπατοῦντα μὲ τὴν βάρβδον ἀνὰ χεῖρας, ὅπερ ἐξετέθη καὶ εἰς τὴν ἔκθεσιν τῶν Παρισίων. Περὶ αὐτοῦ ἀναφέρει ὁ Μαριέττ ὅτι εἶνε πλέον τῶν 6,000 ἐτῶν καὶ προγενέστερον τῶν Πυραμίδων! χαῖρε, δηλαδὴ βάθος ἀμέτρητον ἀνθρωπίνου φαντασίας! Δὲν εἶνε γνωστὸν τίνα παριστᾷ καὶ τίς ὁ καλλιτέχνης· περὶ τοῦ ἔργου τούτου ὁ Ch. Blanc ἐκφράζεται ὡς ἐξῆς: «Τὸ ξύλινον τοῦτο ἄγαλμα εἶνε ἡ ὑπάτη ἐκφρασις τῆς ἀληθείας. Οὐδέποτε ἡ τέχνη ὑπερέβη οὐδὲ θὰ ὑπερβῇ ποτε αὐτὸ ὡς πρὸς τὴν ἀφελῆ καὶ ἀληθῆ ἀπόδοσιν τοῦ φυσικοῦ. Ζῶν, λαλοῦν οἰονεὶ καὶ ἀναπνεόν τὸ ὁμοίωμα τοῦτο καθίσταται ἔτι μάλλον ἀξιολόγον ὡς ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τῆς ἠθικῆς

φυσιογνωμίας μετὰ τῆς ἐκφράσεως τῆς φυσικῆς μορφῆς. Ἐνυπάρχει ἀπλότης ἐν τῇ ὑπερσαρκίᾳ τοῦ πατριάρχου τούτου καὶ ἐκφράζει ἀγαθότητα ἢ προέχουσα αὐτοῦ γαστήρ».

Ἐκ τῶν ἱστορικῶν μνημείων, τὸ μᾶλλον ἀξιοσημείωτον εἶνε τὸ παριστῶν τὸν Χερρῆνα, θεμελιωτὴν τῆς Δ' δυναστείας, ἀριστοῦργημα ὑπὸ ἐποψίν τέχνης, ἀνευρεθὲν ἐντὸς φρέατος, εὕρισκομένου ἐντὸς ἐνὸς δωματίου τῆς μεγάλης Σφιγγός, πλησίον τῶν Πυραμίδων τῆς Γκιζας, ἀρχαιοτάτης τέχνης, ὅτε δηλαδή, κατὰ τὸν Μαριέτ πασᾶν, τὰ τρία τέταρτα τῆς γῆς ἦσαν βυθισμένα εἰς τὰ σκότῃ τῆς προϊστορικῆς ἐποχῆς ! Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν αἰγυπτιακὴν τέχνην τῶν ἀγαλμάτων, παρατηρήθη ὅτι τὰ ἐν Μέμφιδι ἀνευρεθέντα ἐκπροσωποῦσι πάντοτε τὸ φυσικόν, τὸ πραγματικόν· τὰ δ' ἐν Θήβαις τὸ ἀκάμπτον, τὸ ξηρόν, τὸ παράδοξον.

Ἐντύπωσιν ἐμποιεῖ καὶ ἡ θέα αἰγυπτιακοῦ τάφου. Οἱ Αἰγύπτιοι ὅπως καὶ ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης ἀναφέρει, δὲν εἶδον μερίστην προσοχὴν εἰς τὴν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ζωὴν, ὡς βραχεῖαν, ἐνῶ τουναντίον, λόγῳ τῆς πίστεως εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς, ἐπεμελοῦντο πολὺ τοὺς τάφους χάριν τῆς συντηρήσεως τοῦ σώματος. Ὁ αἰγυπτιακὸς τάφος διαιρεῖται εἰς τρία μέρη· α') τὸ κύριον οἰκοδόμημα μακρόθεν φαινόμενον καὶ ἐστολισμένον ἀναλόγως τῆς ἐποχῆς καὶ ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὕρισκονται δωμάτια διὰ τοὺς ἐπισκέπτας, ἀρκετὰ εὐρύχωρα· β') φρέαρ ἐντὸς τῆς γῆς, καὶ γ') εἰς τὸ βάθος ὑπόγειον, ἐνθα ἡ μούμια, ἐν βαθείᾳ ἡσυχίᾳ ὑπνώττουσα τὸν πρὸ τῆς μελλούσης ἀναστάσεως ὕπνον. Συχνότατα πλησίον τῶν φρεάτων ἐν οἷς κεῖται ἡ μούμια, ὑπάρχουσιν ἕτερα φρέατα παρθένα, ὀνομασθέντα ψευδῆ, παρὰ τῶν Ἀράβων καὶ ἄπερ ἀνέσκαπτον οἱ Αἰγύπτιοι ὅπως ἀπατήσωσι τοὺς κλέπτας. Τὸ σῶμα ἐνέδυν καλῶς καὶ περιετύλισσον μὲ πλῆθος ὑφασμάτων ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν, ἀπαραλλάκτως ὡς τὰ βρέφη οἱ ἡμέτεροι χωρικοί, ἐντὸς πολλαπλοῦ περιτυλίγματος, μεθ' ὃ ἔθετον αὐτὸ ἐντὸς κιβωτίου, τοῦτο ἐντὸς φερέτρου ἐκ παχείας ξύλου, τοῦτο πάλιν ἐντὸς ἄλλου φερέτρου καὶ κατόπιν ἐντὸς τῆς σαρκοφάγου· ὅλα αὐτὰ τὰ κιβώτια σώζονται ἐν ἀρίστη καταστάσει. Ὁ Ρενάν, ὅστις ἐπεσκέφθη τοὺς αἰγυπτιακοὺς τάφους μετὰ τοῦ Μαριέτ πασσᾶ, παρέχει τὴν ἐξῆς ὥραιαν περιγραφὴν:

«Ἐἶνε ὄντως αὕτη ἡ αἰώνιος κατοικία τοῦ νεκροῦ, ὅπου προσέρχονται κατὰ καιροῦ πρὸς ἐπίσκεψιν αὐτοῦ. Κεῖται ἐν τῷ μέσῳ τῶν οικειῶν του, τῆς συζύγου καὶ τῶν τέκνων του, τῶν οικητῶν του, τῶν γραφείων του, τῶν κυνῶν του καὶ τῶν πρασίνων πιθήκων του, ἐξωγραφισμένων ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ θαλάμου. Ἡ εἰκὼν τοῦ μεταστάντος ἀνάγλυφος εὕρηται ἐν τιμητικῇ θέσει, συνήθως δὲ πολλαχοῦ ἀπαντᾷ. Ἐπὶ μεγά-

λης μονολίθου στήλης ἀναγράφονται οἱ τίτλοι του, ἐνίοτε δὲ καὶ ἡ βιογραφία του· ἂν ἐν τῷ οἴκῳ του ὑπῆρχεν ἄτομον φέρον χαρακτηριστικόν τι σημεῖον, δυσμορφίαν τινὰ ἐπὶ παραδείγματι, ἀναπαρίσταται τοῦτο ὅπως μὴ διαταραχθῶσιν αἱ ἀναμνήσεις τοῦ νεκροῦ. Πᾶσαι αἱ λεπτομέρειαι τοῦ βίου καὶ τῆς ἐποχῆς του φαίνονται ἀπεικονιζόμεναι περίξ. Ὁ βίος δὲ οὗτος εἶνε πάντοτε ἀγροτικὸς καὶ διαρρέει εἰς ἐπαύλεις, ἤτοι κτίρια ἐλαφρὰ ἐπὶ κομψῶν κιονίσκων ἐστηρικμένα. Ὁ ἀριθμὸς τῶν κατοικιδίων ζῶων ὅσα ἐκέκτητο ὁ θανὼν (βοῶν, ὄνων, κυνῶν, πιθήκων, αἰγάγων, δορκάδων, χηνῶν, μελεαγρίδων, νησσῶν, πελαργῶν, τρυγόνων) ἐπιμελῶς ἀναγράφεται ἐπὶ τοῦ τοίχου. Εἰς τὰς λεπτομερείας ταύτας προστίθενται καὶ πᾶσαι αἱ ἀναμνήσεις τῆς ζωῆς τοῦ ἀποθανόντος, αἱ παιδιὰ καὶ αἱ ὀρχήσεις, καὶ οἱ ἐπὶ λέμβων ἀγῶνες καὶ οἱ ψάλται καὶ αἱ ἀοιδοὶ μὲ τὴν βοστρυχώδη καὶ διάκοσμον ἐκ φύλλων χρυσοῦ κόμην, τὰ πάντα ἀναφέρονται. Τὸ πραγματικόν ἐν τῇ ἀναπαραστάσει εἶνε τέλειον, τὰ πάντα ἀπεικονίζονται διὰ χαριέσσης γλυφῆς ἐγγρώμου, λεπτοτάτης, ἥτις πρὸ πάντων ἐπιδιώκει νὰ εἶνε ἐκφραστικὴ· γραφαὶ δὲ ἱερογλυφικαὶ ἐξηγοῦσι κατὰ πλάτος πᾶν τὸ τυχόν δυσνόητον ἐν τοῖς ἀπεικασμασιν.

»Εἰσὶν ἐν ἐνὶ λόγῳ κατοικίαι φανταστικαὶ ἐν αἷς ἡ ψυχὴ τοῦ νεκροῦ διαιτᾶται, ἐνθα οὗτος φοιτᾷ καὶ ἐνθα ἀνευρίσκει τὴν εὐάρεϊαν αὐτοῦ καὶ τὰς ἐξεις. Τὸ φῶς οὐδαμῶς εἰσέδυν ἐκεῖ ὅταν αἱ θύραι ἐκλείοντο. Εἰσῆρχοντο μόνον κατὰ τινὰς ἐπετειοὺς ἡμέρας διὰ ν' ἀνανεώσωσι τὰ προσφερόμενα ἀντικείμενα. Ἦγοντο ἐκ τῆς ἰδέας ὅτι ὁ θανὼν διετῆρει καὶ μετὰ θάνατον τὰς ὀρέξεις καὶ τὰς ἀνάγκας ἃς εἶχεν ἐν τῇ ζωῇ. Παρέθετον αὐτῷ ἐδέσματα καὶ πάντα τὰ χρειώδη σκεύη».

Κατὰ τὸν Μαριέτ πασσᾶν, τὸ πολὺ περιεργον ὅταν τις εἰσέρχηται εἰς τὰ ἐξωτερικὰ δωμάτια τῶν τάφων, εἶνε ὅτι ἐνῶ βλέπει μέγαν ἀριθμὸν εἰκόνων ἐπὶ τῶν τοίχων, μετὰ ζωηροτάτων χρωμάτων, δὲν ἀνευρίσκει μετὰξὺ αὐτῶν οὔτε μίαν εἰκόνα παριστῶσαν τὸ θεῖον, οὐδὲν θρησκευτικὸν ἔμβλημα. Οἷα ἀντίθεσις μετὰξὺ τῶν εἰκόνων τούτων τῶν πρὸ ἐπτακισχιλίων ἐτῶν γραφειῶν καὶ τῶν κατόπιν ἐν Θήβαις γενομένων, ἐν αἷς βασιλεύει ἡ εἰδωλολατρεία, ὁ συμβολικὸς φετιχισμὸς ! Τὸ δὲ ἔτι περιεργότερον εἶνε ὅτι ἡ τελειότερα ἐποχὴ εἰς ἣν ἀνῆλθεν ἡ τέχνη εἶνε ἡ ἀρχαιοτέρα. Κατὰ τὸν Ρενάν δέ, τὸ ἐκπληττον εἶνε ὅτι ὁ πολιτισμὸς οὗτος δὲν φαίνεται ἔχων ἀρχήν. Ἀρχὴ του εἶνε ἡ ἀκμὴ καὶ ἡ ἱστορία του ἡ συνεχῆ παρακμὴ 70 αἰῶνων. Ἴσως ἡδύνατό τις νὰ συμπεράνη, σκέπτεται ὁ Hugonnet, ὅτι ὁ πολιτισμὸς οὗτος ἦλθεν ἐξῴθεν· ἀλλὰ τότε ἐκ τίνος τόπου ; ἐκ τῶν Ἰνδιῶν ; ἀλλ' ἐν τῷ

τόπω τούτω δὲν ἀνευρέθη τὸ ἐλάχιστον ἴχνος τοιαύτης ἀρχαιότητος οἷα ἡ Αἰγυπτιακὴ.

Χάρις εἰς τὰς ἐπιμόνους ἐρεύνας τῶν Lepsius, Rougé, Mariette καὶ Brugsch, 145 τάφοι, ἀριστα συντηρούμενοι, ἀνεκαλύφθησαν ἐν Μέμφιδι· ἡ τελειοτάτη αὐτῶν συντήρησις ὀφείλεται εἰς τὰ ἐπ' αὐτῆς στρώματα ἄμμου, ἅτινα δὲν διεπέρα ὁ ἀήρ καὶ ἡ ὑγρασία.

Ἐν τῷ μουσεῖῳ παρατηρεῖ τις ἀπειρίαν κοσμημάτων ἀνευρεθέντων εἰς τὰς νεκροπόλεις τῆς Μέμφιδος, Θηβῶν καὶ Ἀβύδου· τὰ περισσότερα καὶ τιμαλφέστερα ἀνευρέθησαν ἐντὸς τοῦ τάφου τοῦ βασιλεύοντος Ἀα-Χότεπ, θανόντος κατὰ πᾶσαν πιθανότητα περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΗ' δυναστείας· ἡ ὥραία ἄλυσις ἐκ χρυσοῦ, ἐξ ἧς κρέματα χρυσοῦς κἀνθαρος ἔχει μήκους ἐνὸς περίπου μέτρου. Ἐν τῷ αὐτῷ τάφῳ ἀνευρέθη μία λέμβος ἐκ χρυσοῦ· τὸ βᾶθρον ἐφ' οὗ αὕτη στηρίζεται εἶνε ἐκ ξύλου καὶ οἱ τροχοὶ αὐτοῦ ἐξ ὀρειχάλκου, μὲ τέσσαρας ἀκτῖνας. Ἐντὸς τῆς λέμβου εὐρίσκονται δώδεκα κωπηλάται ἐξ ἀργύρου, εἰς τὸ μέσον αὐτῆς ἀνὴρ κρατῶν ἐν τῇ μιᾷ χειρὶ μικρὰν ἀξίνην, σύμβολον ἀρχηγοῦ, ἐν δὲ τῇ ἐτέρᾳ βᾶθρον· εἰς τὸ ἔμπροσθεν μέρος ἴσταται ἄλλος ἀνὴρ ὀρθίος ἐντὸς μικροῦ θαλαμίσκου, ὀπίσω δὲ ὁ πηδαλιούχος διευθύνων διὰ κώπης. Ἡ ἐκ χρυσοῦ αὕτη λέμβος ἢ ἐν τῷ τάφῳ ἀνευρεθεῖσα, ἔχει πολλὴν τὴν ἀναλογίαν μὲ τὴν τοῦ Χάρωνος· τὸ θανὸν ἄτομον λείπει, καὶ τοῦτο ἴσως διότι διὰ τῆς λέμβου ὠδηγοῦντο αἱ μούμιαι ἐνώπιον τοῦ κριτηρίου μετὰ τὴν κάθαρσιν των. Ἐπίσης εὐρίσκονται ἐν τῷ μουσεῖῳ βέλη, ὧν τὰ ἄκρα ἀντὶ βελόνης ἔχουσι ὅσπου ζῆλον ἢ ἰχθύος, ξίφη ἐκ ξύλου, ἐν σάρωθρον, σχοινία, καθίσματα μικρά, ἐν εἶδει tabourets ὑποδείγματα ἐκ παπύρου, ἄρτος, ὠά, κόκκοι σίτου, κτένια διαφόρου μεγέθους· ἢ θεὰ ξηρῶν ἀνθέων μὲ ἔκαμε νὰ ἐκπλαγῶ καὶ νὰ θαυμάσω πρὸ πάντων διὰ τὴν συντήρησιν των ἐπὶ τόσας χιλιάδας ἐτῶν, διότι δὲν διέφερον σχεδὸν τῶν ἀνθέων, ἅτινα σήμερον ἀποξηραίνομεν πρὸς συντήρησιν. Τεμάχια ὑφασμάτων ὑπάρχουσιν εἰς μέγαν ἀριθμὸν, καθὼς ἐπίσης καὶ παπύρων, ἀγγεῖα κενά, ἢ περιέχοντα κόνιν λευκοῦ μετάλλου, ἀντιμωνίου. Λαμπρῶς διατηρεῖται πλάξ τις, ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῆς ὁποίας εἶνε ὁ ἄρχων τῶν θεῶν Ἀμπεῦ-Ρὰ δεχόμενος τὰ σέβη τοῦ Θουτμῆ ἐνώπιον θεᾶς ἐκπροσωπούσης τὴν Θηβαΐδα. Κάτωθεν ὑπάρχει ποίημα ἱερογλυφικὸν ἰδίῳ ῥυθμοῦ· σὰς τὸ παραθέτω ἐκ περιεργείας ὡς τὸ μετέφρασα ἐκ τοῦ γαλλικοῦ μεγάλου λευκώματος τῶν Dèlié et Bèchard. Ὁ θεὸς ὀμιλεῖ πρὸς βασιλέα.

1) Ἦλθον, σὲ ἐξουσιοδοτῶ νὰ κτυπήσῃς—τοὺς πρίγκιπας τοῦ Ταχί,

θὰ τοὺς ἐξαποστείλω νὰ πῆσωσιν εἰς τοὺς πόδας σου, ὅταν θὰ διέρχῃσαι διὰ τῶν χωρῶν των.—Τοὺς ἔκαμα νὰ ἴδωσι τὴν μεγαλειότητά σου — παρομοίαν μὲ τοῦ ἄρχοντος τοῦ φωτός, λάμπεις ἐπ' αὐτῶν ὡς ἡ εἰκὼν μου.

2) Ἦλθον, σὲ ἐξουσιοδοτῶ νὰ κτυπήσῃς τοὺς κατοίκους τῆς Ἀσίας καὶ νὰ αἰχμαλωτίσῃς τοὺς ἀρχηγούς τοῦ τόπου Ῥετενοῦ.

Τοὺς ἔκαμα νὰ ἴδωσι τὴν μεγαλειότητά σου — ἐνδυσθῆσαν τὴν ζώνην τῆς, λαμβάνουσαν τὰ ὄπλα καὶ πολεμοῦσαν ἐπὶ τοῦ ἄρματος.

3) Ἦλθον, σὲ ἐξουσιοδοτῶ νὰ κτυπήσῃς — τὴν Ἀνατολήν, καὶ νὰ εἰσέλθῃς μέχρι τῶν πόλεων τῆς ἱερᾶς γῆς.

Ἡ ἀνάγνωσις τῶν ἱερογλυφικῶν ἐγένετο κατορθωτὴ, ἀφ' ἧς οἱ Γάλλοι τὸ 1799 ἀνεκάλυψαν τὸν λίθον ὀνομαζόμενον τῆς Ῥωξάνης, φέροντα ἐπιγραφὴν μὲ χαρακτηριστὰς ἱερογλυφικούς, αἰγυπτιακοὺς καὶ ἑλληνικούς καὶ ἀναφέροντα τὰς πράξεις Πτολεμαίου Ε' τοῦ Ἐπιφανοῦς. Τὸ μνημεῖον τοῦτο ἐχρησίμωσεν εἰς τὸν Γάλλον Champollion ὡς κλεῖς τῶν ἱερογλυφικῶν. Ἐν τῷ τμήματι τῶν Ἑλληνο-ρωμαϊκῶν ἀγαλμάτων, ὅπερ εἶνε πτωχότατον, διακρίνεται ἀγαλμα γυναικὸς ποδῆρη χιτῶνα περιβεβλημένης, ἀνευρεθὲν ἐν Τέλ-μουδάμ τῆς Κάτω Αἰγύπτου, παριστῶν γυναῖκα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, προτομὴ τοῦ Μαξιμιλιανοῦ Ἡρακλέους, τρεῖς κεφαλαὶ ἀνευρεθεῖσαι ἐν Φαγιούμ, καὶ τινὰ κοσμήματα· ἢ μία τῶν κεφαλῶν εἶνε ἔργον καλῆς τέχνης.

Αἱ ἐν τῷ μουσεῖῳ μούμιαι εἰσι πολλαί, ὡς καὶ οἱ σαρκοφάγοι καὶ τὰ ἐκ χονδρῶ χάρτου (cartonnage) φέρετρα. Μόνος ὁ Μασπερὸ ἀνεκάλυψεν ἐν Δείρ-Ἐλ-Μπαχάρ 36, ὧν αἱ πλεῖσταί εἰσι βασιλείων καὶ πριγκίπων τῆς ΙΖ' δυναστείας, περιλαμβανομένης καὶ τῆς τοῦ Θουτμῆ καὶ τοῦ Ραμπῆ. Μεταξὺ τῶν ἐν τῷ μουσεῖῳ μουμιῶν πολλὰ διατηροῦνται ἐν ἀρίστη καταστάσει· εἶδον μίαν, ἧς ὁ ὀφθαλμὸς ἦτο κλειστός, ὡς ἂν ἔκαμνε μορφασμὸν τινὰ καὶ ἡ θεὰ τῆς ὁποίας διήγειρε φόβον. Ἀφοῦ ἐπεσκέφθην ὅλας τὰς ἐν ταῖς θήκαις τῶν τοίχων καὶ τὰς ἐπὶ βᾶθρων, κατόπιν μετέβην εἰς ἐτέρας δύο αἰθούσας καὶ ἔμεινα ἐνεὸς καὶ ἐν ταραχῇ, ἀπέναντι τοῦ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μου θεάματος· καὶ αἱ δύο αἰθούσαι, ἔγεμον ἀπὸ μούμιαις ἀτάκτως ἐπὶ τοῦ πατώματος ἐρριμένας· ἐνόμιζέ τις ὅτι εὐρίσκετο ἐν πολεμικῷ πεδίῳ κατόπιν φοινικῆς μάχης μαύρων. Μεταξὺ αὐτῶν αἱ πλεῖσταί ἦσαν ἀριστα ἐπίσης διατηρημέναι· ὁμολογῶ ὅτι δὲν ἠδυνήθην νὰ μείνω ἐπὶ πολὺ ἀπέναντι τόσων πτωμάτων χιλιάδων ἐτῶν, ἀπέστρεψα τὸ πρόσωπον καὶ κατῆλθον τὴν κλίμακα, καθόσον ἦτο καὶ τὸ τελευταῖον τμήμα τοῦ μουσείου, ὅπερ ἐπεσκέφθην.

Πυραμίδες τῆς Γκίζας

Τὰ πράγματα φθείρει ὁ χρόνος καὶ αἱ πυραμίδες τὸν χρόνον, λέγει παροιμία τῶν Ἀράβων, καὶ ἔχει πολὺ τὸ δίκαιον. Περὶ τῶν πυραμίδων πολλὰ εἰσι τὰ γραφέντα, καθόσον καὶ τὸ θέμα εἶνε γόνιμον.

Ἡ πρὸς τὸ Μουσεῖον ἄγουσα εἶνε ἡ αὐτὴ ἢ καὶ εἰς τὰς πυραμίδας. Ἀφοῦ διέληθαι τις τὰς φυλακὰς, λοξεύει πρὸς τὰ δεξιὰ, ἐπὶ ἀμαξιτῆς ὁδοῦ, φεροῦσης κατ'εὐθείαν εἰς τὰς Πυραμίδας, ἃς ἀρχίζει τις νὰ διακρίνη ἀμέσως ἀφοῦ ἐγκαταλείψῃ τὰς φυλακὰς. Βλέπων αὐτὰς ἐμακάριζον ἑμαυτὸν διὰ τὸ εὐτύχημα καὶ ἀνελογιζόμεν τὸ λόγιον τοῦ Ναπολέοντος πρὸς τοὺς στρατιώτας του: «ἀπὸ τοῦ ὕψους τῶν πυραμίδων τούτων τεσσαράκοντα αἰῶνες σὰς βλέπουσι», μὲ τὴν διαφορὰν, ὅτι δὲν εἶμαι στρατιώτης τοῦ Ναπολέοντος καὶ δὲν μὲ παρετήρουν τεσσαράκοντα αἰῶνες, ὡς ὁ μέγας στρατηγὸς εἶπεν, ἀλλὰ ἐξήκοντα, ὡς εἶνε βεβαιωμένον σήμερον. Ἐφ' ὅσον ἡ ἀμαξία ἐπλησίαζεν, ἐπὶ τοσοῦτον ἐμεγεθύνοντο αἱ πυραμίδες, ἕως ὅτου μετὰ μιᾶς ὥρας ἀμαξοδρομίαν ἐφθάσαμεν. Αἱ πυραμίδες αὐταὶ ἀνηγέρθησαν ἐπὶ λοφίσκων ἐξ ἄμμου. Οἱ Ἀράβες τὰς ὀνομάζουσι Χαράματ (γηράματα). Ἡ πρώτη ἐντύπωσις ἅμα προσεγγίσει τις μέχρι 200 μέτρων ἀποστάσεως δὲν ἔχει τι τὸ ἔκτακτον, ἴσως διότι ἀπὸ τῆς ἐκ Καΐρου ἀναχωρήσεως ἐξακολουθητικῶς εἶχομεν αὐτὰς ἐνώπιόν μας, οὐχ ἤττον τὸ μεγαλεῖον αὐτῶν, ὁ φοβερός αὐτῶν ὄγκος ἐκπλήττει, ἅμα δὲ παρατηρήσει τις αὐτὰς ἐν συγκρίσει πρὸς ἀνεγερθέντα ἀνατολικώτερον τῆς μεγάλης πυραμίδος οἶκον, ἐκθαμβοῦται ἐκ τοῦ ὕψους των. Ἐναντι τῆς μεγάλης πυραμίδος καὶ εἰς ἀπόστασιν τριῶν λεπτῶν τῆς ὥρας ἀνηγέρθη πρὸ διετίας μεγαλοπρεπέστατον καὶ καθ' ὅλα εὐρωπαϊκὸν ξενοδοχεῖον, δυνάμενον νὰ περιλάβῃ πολὺν κόσμον, μὲ ὠραῖα δωμάτια, μὲ μεγίστην αἴθουσαν ἐστιατορίου, φωτιζομένην ἐκ τῆς ὀροφῆς καὶ μετὰ θεωρείου ἐν ᾧ παιανίζει κατὰ τὰ γεύματα ὀρχήστρα. Τὸ ξενοδοχεῖον τοῦτο ἐκτίσθη παρ' Ἀμερικανοῦ τινος ἐξ εὐχαριστήσεως διὰ τὴν ὑγείαν ἣν ἀπέκτησεν ἡ σύζυγος αὐτοῦ, καὶ ὅπως δύνανται νὰ μένωσι καὶ ἄλλοι, ἔχοντες ἀνάγκην ξηροῦ καὶ εὐκραοῦς κλίματος, οἷον τὸ τῶν Πυραμίδων, ἐκ τοῦ ὀνόματος δὲ τῆς συζύγου του ὀνομάσθη τοῦτο «Mena House» ἀμιλλᾶται πρὸς τὰ καλλίτερα τοῦ Καΐρου, εἶνε δὲ κατωκνημένον ἀπὸ πλῆθος περιηγητῶν κατὰ τὸν χειμῶνα. Ἡ ἐπὶ τῆς προσόψεως δὲ καὶ ἐναντι τῆς πυραμίδος ὠραία veranda γέμει τοιοῦτων, ἐξηπλωμένων νωχελῶς ἐπὶ τῶν ἀναπαυτικῶν μακρῶν καθισμάτων μὲ τὸ αἰώνιον βιβλίον ἀνά χεῖρας. Ἐκ τοῦ ξενοδοχείου τούτου ἀναχωρεῖ τις ἐν συνοδίᾳ τοῦ ὁδηγοῦ, ἂν κατορθώσῃ νὰ ἐκδιώξῃ τὴν

μυρμηκίαν αὐτῶν καὶ μείνη μὲ ἓνα μόνον, κατευθυνόμενος διὰ τῆς μεγάλης πυραμίδος τοῦ Χέσπος, ἣν παρακάμπτει, ἀφίνων τὴν ἑτέραν πρὸς τὰ δεξιὰ, καὶ δι' ὁδοῦ ἀμμώδους πρὸς τὸν ναὸν τῆς Σφιγγός. Τὸν ναὸν τοῦτον οἱ Ἀράβες ὀνομάζουσι «πατέρα τοῦ φόβου». Εἶνε γνωστὸν, ὅτι ἡ Σφιγξ αὕτη σύγκειται ἐκ κεφαλῆς ἀνθρωπίνης καὶ σώματος λέοντος καθήμενου, τοὺς δύο ἐμπροσθίους πόδας ἔχοντος ἀνοικτοῦς καὶ κατ'εὐθείαν γραμμῆν· ἡ ρίς τῆς εἶνε ἐφθαρμένη, ὡς λέγουσιν, ἀπὸ τοὺς στρατιώτας τοῦ Καμβύσου. Ἐχει 59 μέτρων μήκους, ὁ γῦρος τῆς κεφαλῆς 27, τὸ ὕψος ἐκ τῆς κοιλίας 18 καὶ τοῦ προσώπου 9 μέτρων. Εἶνε γεγλυμμένη ἐπὶ τοῦ εὐρέθεντος μεγάλου βράχου, ἀτυχῶς οὐχὶ ἐπὶ ὑψώματος, τοῦτου δ' ἕνεκα δὲν εἶνε ὁρατὴ μακρόθεν· μέρος τοῦ σώματος εἶνε ἐκτὸς τῆς ἄμμου καὶ ἔργον ἀδεξίων χειρῶν. Μεταξὺ τῶν δύο ἐμπροσθίων ποδῶν κάτωθι τοῦ λαίμου ὑπάρχει μικρὰ θύρα, ὁδηγοῦσα εἰς τὸ ἄδυτον, ἐκ τριῶν μονολίθων συγκείμενον, ὧν οἱ δύο ἀφηρέθησαν· ὁ ὑπάρχων ἔχει ὕψος 4 καὶ πλέον μέτρων καὶ παριστᾷ τὸν Θουτυῆν προσφέροντα σπονδὴν εἰς τὴν Σφιγγα. Ἡ θέσις τῆς Σφιγγός εἶνε ὡς νὰ φυλάττῃ τὰς Πυραμίδας, ἃς ἔχει ὀπισθεν αὐτῆς. Ἡ κεφαλὴ καὶ τὸ στήθος εἶνε γυναικός. Κατὰ τὸν Mariette, ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς Σφιγγός οἱ Αἰγύπτιοι ἐλάτρευον τὸν Ὄρον, τὸν ἀνατέλλοντα ἥλιον, καὶ ἡ Σφιγξ παρίστα συμβολικῶς τὴν διάβασιν τοῦ Ἡλίου διὰ τοῦ Λέοντος καὶ τῆς Παρθένου. Οὐ μακρὰν τῆς Σφιγγός, εὐρίσκεται ναὸς ὑπόγειος ἀφιερωμένος, κατὰ τὸν Mariette, εἰς τὸν θεὸν Ἀμάρχη· ἡ στέγη δὲν ὑπάρχει· ὁ ναὸς σύγκειται ἐκ τριῶν αἰθουσῶν καὶ μικροῦ δωματίου μεθ' οὗ συγκοινωνοῦσι κρύπτται· ἐν τῷ ναῷ τούτῳ ἀνευρέθη τὸ ἄγαλμα τοῦ Χεφρήνος ἐντὸς φρέατος. Μετὰ τὴν ἐπίσκεψιν ταύτην, ἐπιστρέφει τις διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ εἰς τὴν μεγάλην πυραμίδα τοῦ Χέσπος. Ἡ πυραμὶς αὕτη ἢ καὶ μεγαλειτέρα ὄλων (οἱ Ἀράβες τὴν ὀνομάζουσι Χούτ) ἀνηγέρθη πρὸ 6,110 ἐτῶν παρὰ τοῦ Κουφροῦ, οὗτινος τὸ ὄνομα ἀνευρέθη ἐπὶ λίθου τῆς πυραμίδος, καὶ ὅστις ὑπῆρξε βασιλεὺς τῆς Δ' δυναστείας. Ἡ βᾶσις κεῖται 33 μέτρα ἄνω τῆς ἐπιφανείας τοῦ Νείλου, ἔχει δὲ μῆκος 232 μέτρων καὶ ὕψος 146. Εἶνε γνωστὸν πῶς γίνεται ἡ ἀνάβασις τῇ βοηθείᾳ τριῶν πάντοτε Ἀράβων. Αἱ βαθμίδες εἶνε ὑψηλαί· οὐαὶ δὲ τῷ ἔχοντι κοντοῦς πόδας, διὰ τοῦτο καὶ δὲν ἰδοκίμασα νὰ ἀνέλθω· ἄλλως τε καὶ τῆς βᾶσεως οὔσης ὑψηλοτέρας, ὡς εἶπον, ἀρκετὰ ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ Νείλου, βλέπει τις ὅ,τι καὶ ἐκ τῆς κορυφῆς, δηλαδὴ τὸ Κάϊρον, τὸ ὄρος Μοχάταμ, τὸν Νεῖλον, τὰς πυραμίδας τῆς Σαχάρας, καὶ τὴν ἔρημον. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς ὑπάρχουσιν ἀναριθμητὰ ὀνόματα, ἐπιγραφαί, ποιήματα κλπ., ἐφθαρμένα τὰ πλεῖστα,

ἀλλ' ὡς ἔμαθον ἀναγινώσκονται καθαρῶς, ἐν ἐξ αὐτῶν ἑλληνιστὶ κεχαραγμένον, ἔχον δὲ οὕτως: «ὅτι ἡ Ὅσσα καὶ τὸ Πήλιον ἠνώθησαν μὲ τὸν Ὀλυμπον, εἶνε μῦθος· ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον δὲν ἔχει τι τὸ μυθικόν, ἀλλ' ὅλοι τὸ βλέπομεν εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Νείλου, εἶνε ὅτι ἡ κορυφή τῶν πυραμίδων φθάει τὰς Πλειάδας»· καὶ τὸ ἐξῆς λατινιστί, ὅπερ φαίνεται ὅτι εἶνε ἀδελφῆς ἀναμνησκομένης τὸν ἀποθανόντα ἀδελφόν της· «εἶδον τὰς πυραμίδας χωρὶς ἐσέ, ὦ πολυαγαπημένε μου ἀδελφέ, σοῦ ἔδωκα πᾶν ὅ,τι ἠδυνήθην, τὰ δάκρυά μου, καὶ ἐν βαθυτάτῃ λύπῃ γράφω τὸ παράπονόν τοῦτο». Τὸ τελευταῖον ἀντεγράφη τῷ 1336 παρὰ τοῦ Guillaume de Baldousal. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς πυραμίδος εἰσέρχονται διὰ θύρας κειμένης εἴκοσι μέτρα ὑπεράνω τῆς βάσεως· πρὸς τὸ κάτω μέρος τῆς θύρας ταύτης ὑπάρχει ἀνοιγμα τετραγωνικόν διὰ τοῦ ὁποῖου δύναται τις νὰ εἰσέλθῃ ἢ μᾶλλον νὰ ὀλισθήσῃ καθήμενος· ἡ θύρα αὕτη εἶνε πρὸς τὰ ἔσω τοῦ τοιχώματος βαθέως, καὶ τοῦτο, ὅπως κλείῃ ἔξωθεν δι' ὀγκολίθων, καὶ δὲν εἶνε οὕτω προσιτὴ ἢ εἴσοδος εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς πυραμίδος. Ἐπὶ τῶν μονολίθων, οἵτινες σχηματίζουν τὴν θύραν, ἀπειρία ἐπίσης ὑπάρχει ὀνομάτων καὶ ἐπιγραφῶν, διακρίνεται δὲ ἡ τοῦ Ἄλ. Σούτσου μεγάλους κεφαλαίοις γράμμασι· «Ζήτη τὸ Σύνταγμα ὅσον καὶ αἱ πυραμίδες»· ἂν ἔζη σήμερον ὁ ποιητὴς ἴσως θὰ ἐπανήρχετο, ὅπως τὴν ἀπαλείψῃ. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς πυραμίδος ὑπάρχει διάδρομος ἐξ ἕως ὀκτῶ μέτρων μετ' αὐτὸ δωμάτιον, ἐν μέσῳ τοῦ διαδρόμου αὐτοῦ ὑπάρχει εἴσοδος, ἐκτὸς δὲ αὐτοῦ ὁ εἰσερχόμενος, εἰς ἰκανὴν ἀπόστασιν ἀπαντᾷ ἄλλο δωμάτιον ἀρκετὰ εὐρὺ, καὶ πλησίον αὐτοῦ ἕτερον, τῆς Βασιλίσσης καλούμενον, ἐντὸς τοῦ ὁποῖου ὑπάρχει σαρκοφάγος. Ἐπιστρέφων τις εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς εἰσόδου, ἀπαντᾷ ἑτέραν μικρὰν εἴσοδον, πρὸς τὰ ἀριστερά, φέρουσα εἰς ἕτερον εὐρὺ ἐπίσης δωμάτιον, τὸ τοῦ Βασιλέως καλούμενον, ἐν ᾧ κεῖται ἑτέρα σαρκοφάγος· ἄλλο τι ἄξιον περιεργείας δὲν παρατηρεῖ τις καὶ σπεύδει νὰ ἴδῃ τὸ φῶς διὰ τοῦ αὐτοῦ τρόπου δι' οὗ εἰσῆλθεν. Ἡ πυραμὶς αὕτη, κατὰ τὸν Hugonnet, ἐκτίσθη ἐπὶ τῶν λίθων τοῦ ὄρους Μοχάταμ· δέκα ἔτη ἐχρειάσθησαν ὅπως γείνη ἡ ὁδὸς δι' ἧς μετέφερον τοὺς λίθους ἐκ τῆς ὄχθης τοῦ Νείλου. 100,000 ἐργάται, ἀνανεούμενοι κατὰ τριμηνίαν, εἰργάσθησαν ἐπὶ 20 ἔτη εἰς τὴν ἀνοικοδόμησιν αὐτῆς. Μετεχειρίσθησαν ξυλίνους μηχανάς, αἵτινες ἀνεβίβαζον τοὺς λίθους ἀπὸ τῆς μιᾶς βαθμίδος εἰς τὴν ἄλλην, ὑπῆρχον δὲ τόσαι μηχαναὶ ὅσαι καὶ βαθμίδες. Ἡ ἑτέρα πυραμὶς τοῦ Χεφρήνος κεῖται μακρὰν τῆς πρώτης 120 μέτρα, ἡ βᾶσις αὐτῆς εἶνε 215 μέτρως τὸ δὲ ὕψος 139. Ἡ ἄνοδος εἰς αὐτὴν εἶνε πολὺ δύσκολος,

ἐνῷ ἢ εἴσοδος εὐκολωτέρα· ἐσωτερικὸς διάδρομος 30 καὶ πλέον μέτρων φέρει εἰς δωμάτιον 14 μέτρων μήκους καὶ 5 πλάτους· πρὸς τὸ βόρειον μέρος εὐρίσκεται αἰλὴ 6 μέτρων βάθους, ἐντὸς τῆς ὁποίας ὑπάρχουσι τάφοι. Τρίτη πυραμὶς μικροτέρα κατὰ πολὺ τῆς ἄλλης εὐρίσκεται ἀνατολικομεσημβρινῶς ἢ τοῦ Μοκερίνου, υἱοῦ τοῦ Χέοπος, 108 μέτρων βάσεως καὶ 66 ὕψους· ἐντὸς αὐτῆς εὐρίσκεται διάδρομος 30 μέτρων φέρων εἰς ἓν δωμάτιον καὶ μίαν αἴθουσαν, ἐντὸς τῆς ὁποίας ὑπῆρχε σαρκοφάγος, ὅστις κατὰ τὸ 1838 ἀφῆρήθη καὶ συναπολέσθη μετὰ τοῦ μετακομίζοντος αὐτὸν ἐμπορικοῦ πλοίου. Ἀνατολικῶς τῆς μεγάλης πυραμίδος, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, ἣτις φέρει εἰς τὴν Σφίγγα ὑπάρχουσιν ἑτέροι τρεῖς μικραὶ πυραμίδες, ἐντὸς τῶν ὁποίων εὐρίσκεται μόνον εἰς μονόλιθος ἀνακαλυφθεὶς παρὰ τοῦ Mariette καὶ ἐκ τοῦ ὁποῖου μανθάνομεν ὅτι ὁ Κουφρὸς ἔκτισε τὴν πυραμίδα πρὸς τιμὴν τῆς πριγκιπίσσης Χάσεν.

Τοιαῦται εἰσιν αἱ πυραμίδες τῆς Γκίζης, διότι ὑπάρχουσι καὶ αἱ τῆς Σαχάρας, διακρινόμεναι ἐκ τοῦ μέρους τῶν πυραμίδων τούτων, ἀλλ' εἰς ἰκανὴν ἀπόστασιν, ἐν ὄλῳ δὲ κατὰ τὴν Αἴγυπτον, ὡς ἐρρήθη, περὶ τὰς 50. Τίς ὁ σκοπὸς τῆς ἀνεγέρσεως τῶν πυραμίδων, ἄγνωστον· οἱ Αἰγυπτιολόγοι πολλὰ λέγουσιν. Ἄλλοι μὲν ὅτι ἐχρησίμευον ὡς τάφοι βασιλέων, ἄλλοι δέ, ἐν οἷς καὶ ὁ Πλάτων, δι' ἀστρονομικὸς λόγους, ἄλλοι πρὸς φύλαξιν κειμηλίων. Κατ' ἄλλους πάλιν, αἱ πυραμίδες ἀνεγείροντο ὅπου οἱ κάτοικοι δὲν ἦσαν ἀρκετὰ προφυλαγμένοι ἐκ τῶν ἐχθρικών ἐπιθέσεων, ὅπου δὲ τούναντίον ὑπῆρχεν ἀσφάλεια, ἀνεγείροντο ὀβελίσκοι, οἱ μὲν σύμβολον τοῦ γυναικείου φύλου, οἱ δὲ τοῦ ἀνδρικοῦ· παρατηρήθη δὲ ὅτι αἱ μὲν πυραμίδες ὅλαι εἰσὶν ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς, οἱ δὲ ὀβελίσκοι ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης. Τὸ βέβαιον εἶνε ὅτι πολλὰ συγγράμματα φυλασσόμενα ἐν ταῖς πυραμίσι ἐχάθησαν, μετὰ τῶν ὁποίων καὶ τὸ παρὰ τοῦ Ἡροδότου μνημονευόμενον Ἑκαταίου τοῦ ἐκ Μιλήτου· καὶ ὁ Πλούταρχος ἐπίσης ἀναφέρει συγγραφεῖς, ὧν τὰ ἔργα δὲν ὑπάρχουσι.

Μετὰ τὴν ἐπίσκεψιν τῶν πυραμίδων ἐπιστρέψαμεν εἰς τὸ ξενοδοχεῖον ἀρκετὰ κεκμηκότες ὅπως ἐτοιμασθῶμεν διὰ τὴν ἐπιστροφὴν εἰς Κάιρον, ἐν συνοδίᾳ πολλῶν Ἀγγλῶν καὶ Ἀγγλίδων, τῶν τελευταίων ἐπὶ καμῆλων. Περὶ ὧραν ἐβδόμην ἀνήλθομεν εἰς τὴν ἄμαξαν· ἔστρεψα καὶ ἐρριψα ἐν ἔτι βλέμμα ἐπὶ τῆς μεγάλης πυραμίδος, βλέμμα ἀποχαιρετισμοῦ καὶ θαυμασμοῦ, διαλογιζόμενος οἷον παρελθὼν χιλιετηρίδων διήλθεν ὁ μέγας οὗτος ὄγκος, καὶ πόσον ἀκόμη καιρὸν θὰ διέλθῃ μέχρι συν-

τελείας ἴσως τοῦ κόσμου, καὶ πόσον καταλλήλως ὁ Delille εἶπεν, ὅτι
 Leur masse indestructible a fatigué le temps !

Αὐται αἱ ἐντυπώσεις ἀς ἀπεκόμισα ἐκ τῶν ἐπισκέψεών μου, ὁδηγηθεὶς ἐκ πολλῶν ἀναγνωσμάτων περὶ Αἰγύπτου καὶ ἰδίᾳ τῆς συντόμου πραγματείας τοῦ Hugonnet καὶ τοῦ ἄρτι ἐκδοθέντος παρὰ τῆς Αἰγυπτιακῆς Κυβερνήσεως ἐπισήμου ὁδηγοῦ τοῦ Μουσείου τῆς Γκίζης ὑπὸ τοῦ γάλλου διευθυντοῦ τοῦ Μουσείου J. de Morgan. Προσεπάθησα κατὰ τὸν ὀλίγιστον εἰς τὴν διάθεσίν μου χρόνον νὰ ἐξετάσω λεπτομερῶς τὰ μέρη ταῦτα χάριν τῶν ἐν Ἑλλάδι ἀναγνωστῶν τοῦ Παρνασσοῦ καὶ οὐχὶ βεβαίως τῶν ἐνταῦθα, εἰς οὓς εἶνε πολὺ γνωστά, ἢ τῶν ξένων, οἵτινες κατὰ μυριάδας ἐπισκέπτονται τὴν Ἄνω καὶ Κάτω Αἴγυπτον ἀνὰ χεῖρας ἔχοντες τὰ πάμπολλα περὶ αὐτῆς συγγράμματα, ἅτινα ἐκδίδονται καθ' ἑκάστην εἰς διαφόρους γλώσσας.

Εἶθε νὰ μοὶ ἐπιτραπῇ νὰ ἐπισκεφθῶ καὶ τὰ τόσα ἄλλα μέρη, ἅτινα ἔχει ἡ χώρα αὕτη, ἢ κατὰ τοὺς ξένους κλασικὴ καὶ μυστηριώδης γῆ τῆς Αἰγύπτου, ἢ κοιτῆς αὕτη τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ.

Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ.

Λεωνίδας Μπαῖρας

ΚΑΒΑΛΛΕΡΙΑ ΡΟΥΣΤΙΚΑΝΑ¹

Ὁ Τουρίδδου Μάκκα, ὁ υἱὸς τῆς θειᾶς-Νούτσιας, ἀφοῦ ἐπέστρεψε ἀπὸ τὸν στρατὸν ὅπου ὑπῆρτει, ἐκαμάρωνε εἰς τὴν πλατεῖαν μὲ τὴν στολὴν τοῦ βερσαλλιέρου καὶ μὲ τὸ κόκκινον φέσι, τόσον ὅπου ὠμοίαζε μ' ἐκεῖνον ὅπου πωλεῖ τῆς τύχης τὰ γραμμένα, ὅταν τοποθετῇ ἔξω τὸ τραπέζι του μὲ τὸ κλωθίον τῶν καναρινίων. Αἱ νεάνιδες τὸν ἐκύτταζαν μὲ ἀπληστον βλέμμα ὅταν μετέβαινον εἰς τὸν ναὸν κρύπτουσαι τὴν μορφήν ὑπὸ τὰς πτυχὰς τοῦ πέπλου των, καὶ τὰ παιδία τὸν ἐτριγύριζαν ὡσάν μυῖαι. Εἶχε φέρει καὶ μίαν καπνοσύριγγα μὲ τὸν βασιλέα ἔφιππον, τόσον καλὰ σκαλισμένον ὅπου ἐφαίνετο ζωντανὸς καὶ ἦναπτε τὰ πυρεῖα εἰς τὸ ὀπίσθιον μέρος τοῦ πανταλονίου του, σηκώνων τὸ πόδι, ὡς νὰ ἤθελε νὰ δώσῃ λάκτισμα. Καὶ μὲλα ταῦτα ἡ Λόλα, τοῦ κύρ

¹ Ἐκ τοῦ διηγήματος τούτου τοῦ ἰταλοῦ συγγραφέως G. Verga ἐξήχθη τὸ ἑμῶνυμον δράμα καὶ τὸ ἑμῶνυμον ἐπίσης καὶ πολὺκροτον καταστὰν μελόδραμα τοῦ Μασκάνη. Τὸν τίτλον αὐτοῦ, ὅστις ἠδύνατο νὰ μεταφρασθῇ ἡ Ἰπποτισμὸς χωριάτικος ἀφίνομεν ἀμετάφραστον ὡς πασίγνωστον.

Ἀγγέλου ἢ κόρη δὲν ἐφάνη οὔτε εἰς τὴν ἐκκλησίαν, οὔτε εἰς τὸν χορὸν, διότι εἶχεν ἀρραβωνισθῆ μὲ ἓνα ἀπὸ τὴν Λικοδιαν, παραγωγέα, ἓνα ὅστις εἶχεν εἰς τὸν σταῦλόν του τέσσαρα καλὰ μουλάρια τοῦ Σκορτίνου. Ὅταν τὸ πρωτοέμαθεν ὁ Τουρίδδου, νὰ πάρῃ ὁ διάβολος ! ἤθελε νὰ τὸν ξεκοιλιάσῃ αὐτὸν τὸν Λικοδιανόν ! δὲν ἔκαμεν ὅμως τίποτε καὶ ἐξεθύμανε πηγαίων καὶ τραγουδῶν ὅσα τραγούδια πεισματάρικα ἔξευρε ἀπολάττω ἀπὸ τὰ παράθυρα τῆς νέας.

— Μὰ δὲν ἔχει ἄλλη δουλειὰ νὰ κάνη ὁ Τουρίδδου τῆς θειᾶς-Νούτσιας, ἔλεγον οἱ γείτονες, παρὰ νὰ ξενυκτᾷ τραγουδῶντας σὰν τὸ νυκτοπούλι ;

Τέλος πάντων τὴν συναπάντησε τὴν Λόλαν μίαν ἡμέραν ὅπου ἐπέστρεφεν ἀπὸ τὴν Παναγίαν τοῦ Κινδύνου, ὅπου εἶχε μεταβῆ διὰ τὰξιμον· αὐτὴ ὅταν τὸν εἶδεν δὲν ἄλλαξε καθόλου τὸ πρόσωπόν της ὡσάν νὰ μὴ τὴν ἔμελε τίποτε.

— Σὰν τὰ χιόνια ! τῆς εἶπεν ἐκεῖνος.

— Ὡ ! καλῶς τὸν κύρ Τουρίδδου, μοῦ τὸ εἶπαν πῶς ἐπέστρεψες ἀπὸ τὴν πρωτομηνιά.

— Ἐμὲ μοῦ εἶπαν καὶ κάτι ἄλλα πράγματα· ἀλήθεια πῶς ὑπανδρεύεσαι μὲ τὸν κύρ Ἀλφιον, τὸν παραγωγέα ;

— Ἄν εἶνε θέλημα Θεοῦ ! ἀπήντησεν ἡ Λόλα σύρουσα ὑπὸ τὸν πώγωνα τὰς δύο ἄκρας τοῦ μανδυλίου της.

— Τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ τὸ τραβάτε ἐσεῖς ἀπ' ἐδῶ καὶ ἀπ' ἐκεῖ καὶ τὸ κάμετε ὅπως θέλετε. Τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἦτο νὰ γυρίσω κ' ἐγὼ ἀπὸ τόσον μακρυνὰ μέρη καὶ ν' ἀκούσω αὐτὴν τὴν καλὴν εἶδῃσιν, κυρὰ Λόλα !

Ὁ καυμένος ἤθελε νὰ δεῖξῃ γενναιότητα, ἀλλ' ἡ φωνὴ του ἦτο βραγχνή, ἐπεριπάτει ὀπίσω ἀπὸ τὴν νέαν καμαρωτὰ καὶ ἡ φούντα τοῦ φεσίου του ἐταλαντεύετο καὶ ἐκτύπα τοὺς ὤμους του πὸτ' ἐδῶ, πὸτ' ἐκεῖ. Ἐνδομύχως αὐτὴ ἔλυπετο διότι τὸν ἔβλεπε τόσον σκυθρωπὸν, ἀλλὰ δὲν εἶχε τὸ θάρρος νὰ τὸν παρηγορήσῃ μὲ γλυκὰ λόγια.

— Ἄκουσε, κύρ Τουρίδδου, τοῦ εἶπεν ἐπὶ τέλους, ἄφισέ με νὰ προφθάσω ταῖς συντρόφισσαίς μου. Τί θὰ εἰποῦν εἰς τὸ χωριὸ ἂν μὲ ἰδοῦν μαζί σου ;

— Δίκιο ἔχεις, ἀπήντησεν ὁ Τουρίδδου, τώρα ὅπου ὑπανδρεύεσαι τὸν κύρ Ἀλφιον, ὅπου ἔχει τέσσαρα μουλάρια στὸν σταῦλόν του, δὲν εἶνε σωστὸ νὰ δώσης ἀφορμὴ τοῦ κόσμου νὰ ὀμιλῇ. Ἡ μητέρα μου ὅμως ἢ κακομοίρα ἠναγκάσθη νὰ πωλήσῃ τὸ ψαρὸ μας μουλάρει καὶ ἐκεῖνο τὸ ἀμπελάκι κοντὰ εἰς τὸν δημόσιον δρόμον τὸν καιρὸν ὅπου

ἐγὼ ἤμουν στρατιώτης. Ἄχ! πάει ὁ καλὸς καιρὸς· δὲν ἐνθυμῆσαι πλέον τὴν ἐποχὴν ὅπου συνωμιλοῦσαμεν ἐσὺ στὸ παράθυρο κ' ἐγὼ στὴν αὐλήν, ὅταν μοῦ ἐχάρισες κ' ἐκέينو τὸ μανδύλι πρὶν φύγω, ὅπου ὁ Θεὸς τὸ ξεύρει πόσα δάκρυα ἔχω χύσει μέσα σ' αὐτό, ὅταν ἔφυγα κ' ἐπῆγα τόσον μακριά, ὅπου κανεὶς δὲν ἐγνώριζε οὔτε τὸ ὄνομα τοῦ χωριοῦ μας! Τώρα ἔχε γειά, Λόλα· ἄς τάξουμε καὶ ἄς ποῦμε πῶς τὸ πουλι ἐπέταξε καὶ πῶς ἡ φιλία μας ἐτελείωσεν.

Ἡ Λόλα ἐνυμφεῖθη τὸν καραγωγέα, καὶ τὴν Κυριακὴν ἐφάνη εἰς τὸν χορὸν μὲ τὰ χέρια ἐμπροστὰ διὰ νὰ φαίνωνται ὅλα τὰ χονδρὰ χρυσὰ δακτυλίδια ὅπου τῆς εἶχε χαρίσει ὁ σύζυγός της. Ὁ Τουριδδου ἐξηκολούθει νὰ συχνοπερνᾷ ἀπὸ τὸ σωκάκι μὲ τὴν πίππαν του εἰς τὸ στόμα, καὶ μὲ τὰ χέρια εἰς τὰς τσέπαις, προσποιούμενος τὸν ἀδιάφορον καὶ ῥίπτων γλυκαὶς ματιαὶς εἰς τὰ κορίτσια, μέσα του ὅμως ἐθεριζέτο, διότι ὁ σύζυγος τῆς Λόλας ἦτο τόσον πλούσιος ὥστε νὰ χαρίζη τόσον χρυσάφι καὶ διότι αὐτὴ ἔκαμνε πῶς δὲν τὸν ἐβλεπεν ὅταν ἐπέρνα.

— Ἐμπρὸς στὰ μάτια της θὰ τὸ κάμω, διὰ νὰ σκάση αὐτὴ ἡ σκύλλα! ἐπιθυρῶ.

Ἄντικρὺ τῆς κατοικίας τοῦ κυρ Ἀλφίου ἐκάθητο ὁ κυρ Κόλας ὁ ἀμπελοργός, ὁ ὁποῖος ἦτο τετράπλουτος, ὅπως ἔλεγαν, καὶ εἶχε μίαν θυγατέρα. Ὁ Τουριδδου δὸς του δὸς του τὰ ἐκατάφερε νὰ ἔμβη κοπέλι εἰς τὴν ἐργασίαν τοῦ κυρ Κόλα καὶ ἤρχισε νὰ τριγυρίζη μέσα εἰς τὸ σπίτι καὶ νὰ λέγη κάποτε κανένα γλυκὸ λόγο εἰς τὸ κορίτσι.

— Διατί δὲν πηγαίνεις νὰ τὰ εἰπῆς εἰς τὴν κυρὰ-Λόλαν αὐτὰ τὰ γλυκόλογα; ἀπῆντα ἡ Σάντα.

— Ἡ Λόλα τώρα εἶνε κυρὰ μεγάλη. Ἡ Λόλα ὑπανδρεύθη κ' ἐπῆρε βασιλικὸ ὑποκείμενο.

— Ἐγὼ δὲν τ' ἀξίζω τὰ βασιλικὰ ὑποκείμενα.

— Ἀξίζεις γιὰ ἑκατὸν Λέλαις, καὶ ξεύρω κάποιον ὅπου μπροστὰ εἰς ἐσὲ δὲν θὰ ἐκαταδεχόταν νὰ τὴν κυττάξῃ τὴν Λόλαν, γιὰ μὲν μπροστὰ σ' ἐσένα ἡ Λόλα δὲν εἶνε ἄξια νὰ σοῦ βγάλῃ τὰ παπούτσια.

— Ξεύρεις τί εἶπεν ἡ ἀλεπού ὅταν δὲν ἤμποροῦσε νὰ φθάσῃ τὰ σταφύλια.....

— Εἶπε, τί νόστιμη ποῦ εἶσαι, κυρὰ μου!

— Κάτω τὰ ξεράδια σου, κυρ Τουριδδου.

— Φοβεῖσαι μὴ σὲ φάγω;

— Ἐγὼ δὲν φοβοῦμαι οὔτε σὲ οὔτε ἑκατὸν ὡσὰν ἐσὲ.

— Τὸ ξεύρομεν πῶς ἡ μητέρα σου ἦτον ἀπὸ τὴν Λικοδιά καὶ τὸ αἷμά σου πέρνει φωτιὰ εὐκολα. Οὐ!.. πῶς ἤθελα νὰ σὲ φάγω μὲ τὰ μάτια!

— Μὲ τὰ μάτια φάγε με ὅσο θέλεις, γιὰτὶ μὲ αὐτὸ δὲν θὰ μὲ βλάψῃς. Ὡστόσοσον σήκωσε αὐτὸ τὸ δεμάτι.

— Γιὰ σὲ θὰ σήκωνα ὅλο τὸ σπίτι!

Αὐτὴ διὰ νὰ μὴ κοκκινίσῃ τοῦ τράβιξε μιὰ μ' ἓνα κομματι ξύλο ὅπου ἤρε πρόχειρον καὶ ὀλίγον ἔλειψε νὰ τὸν κυττήσῃ.

— Κάμε γρήγορα, διότι μὲ τὰς κουβένταις δουλειὰ δὲν γίνεται.

— Ἄν ἤμουν πλούσιος, μιὰ τέτοια γυναῖκα ὡσὰν ἐσὲ θὰ ἐζήτοῦσα νὰ πάρω, κυρὰ Σάντα.

— Ἐγὼ δὲν θὰ πάρω κανένα βασιλικὸ ὑποκείμενο, σὰν τὴν κυρὰ Λόλα, μὰ ἔχω κ' ἐγὼ τὴν προικὰ μου, ἂν ὁ Θεὸς μοῦ πέμψῃ κανένα.

— Τὸ ξεύρομε δὲ πῶς εἶσαι πλούσια, τὸ ξεύρομε.

— Σὰν τὸ ξεύρεις, τότε κάμε γρήγορα, γιὰτὶ ὁ πατέρας ὅπου καὶ ἂν εἶνε ἐφθασε, καὶ δὲν θέλω νὰ μ' εὔρῃ στὴν αὐλήν.

Ὁ γέρος ἤρχισε νὰ μὴ τὰ βλέπῃ αὐτὰ μὲ καλὸ μάτι, ἀλλὰ ἡ κόρη ἐπροσποιεῖτο ὅτι δὲν τὸ ἐννοίωθε, ἐπειδὴ ἡ φούντα τοῦ φεσίου τοῦ βερσαλλιέρου τῆς εἶχε γαργαλίσει τὴν καρδιά καὶ τὴν ἐβλεπε πάντα νὰ σείεται ἐμπρὸς στὰ μάτια της. Ἀφοῦ ὅμως ὁ πατέρας ἐβγαλε τὸν Τουριδδου ἀπὸ τὴν δουλειὰ του, ἡ κόρη του ἀνοίγε τὸ παράθυρον καὶ ὅλο τὸ βράδυ συνωμιλοῦσε μαζί του, τόσον ὅπου εἰς τὴν γειτονιά ἄλλος λόγος δὲν ἐγένετο.

— Τρελλαίνομαι διὰ σένα, ἔλεγεν ὁ Τουριδδου· ἔχασα τὸν ὕπνον καὶ τὴν ὄρεξίν μου.

— Κολοκῦθια!...

— Ἦθελα νὰ εἶμαι ὁ υἱὸς τοῦ βασιλεῖα διὰ νὰ σὲ πάρω γυναῖκα.

— Ἄλλου, ἄλλου!...

— Μὰ τὴν Παναγία, σὰν λουκοῦμι θὰ σ' ἔτρωγα!

— Ἄς τ' αὐτὰ.

— Μὰ τὴν πίστιν μου!...

— Ὡχ! μανούλα μου!...

Ἡ Λόλα ὅπου τὰ ἤκουε κάθε βράδυ κρυμμένη ὀπίσω ἀπὸ τὴ γλάστρα τοῦ βασιλικῆς της, καὶ ἄχνιζε κ' ἐκοκκίνιζε, μίαν ἡμέραν ἐκάλεσε τὸν Τουριδδου.

— Ἔτσι λοιπόν, κυρ Τουριδδου, δὲν χαιρετᾷς πλέον τοὺς παληοὺς φίλους;

— Μὰ!... εἶπε μὲ στεναγμὸν ὁ νέος, καὶ ποῖος ἤμπορεῖ νὰ σὲ χαιρετίσῃ τοῦ λόγου σου!

— Ἄν ἔχῃς ἐπιθυμίαν νὰ μὲ χαιρετίσῃς, τὸ σπίτι μου τὸ ξεύρεις. ἀπῆντησεν ἡ Λόλα.

Ὁ Τουρίδδου ἐπῆγε νὰ τὴν χαιρετίση τόσο συχνά, ὥστε ἡ Σάντα τὸ ἐννοίωσε καὶ τοῦ ἔκλεισε τὸ παράθυρον κατὰμουτρα. Οἱ γείτονες τὸν ἔδειχναν μὲ χαμόγελο ἢ μὲ κανένα κίνημα τῆς κεφαλῆς, ὅταν ἐπέρνα. Ὁ σύζυγος τῆς Λόλας ἐτριγύριζε μὲ τὰ ζῶά του εἰς τὰς ἐμπορικὰς πανηγύρεις.

— Τὴν Κυριακὴν θὰ ὑπάγω νὰ ἐξομολογηθῶ, διότι εἶδα ἀπόψε εἰς τὸν ὕπνον μου μαῦρο σταφύλι.

— Ἄφισε, ἄφισε! ἔλεγε μὲ παρακάλια ὁ Τουρίδδου.

— Ὅχι, τώρα πλησιάζει τὸ Πάσχα καὶ ὁ ἄνδρας μου θὰ ἐπαραξε-νευότουν γιατί δὲν ἐπῆγα νὰ ἐξομολογηθῶ.

— Ἄ, ἐψιθύριζεν ἡ Σάντα ἡ κόρη τοῦ κύρ Κόλα, περιμένουσα γο-νατισμένη νὰ ἔλθῃ ἡ σειρά τῆς νὰ σταθῇ ἐμπρὸς εἰς τὸ ἐξομολογητή-ριον, ὅπου ἡ Λόλα ἔλεγε τὰς ἀμαρτίας τῆς. Ἐννοιά σου καὶ δὲν θὰ σὲ στείλω εἰς τὴν Ρώμην διὰ νὰ λάβῃς ἄφεισιν!

Ὁ κύρ Ἄλφιος ἐπέστρεψε μὲ τὰ μουλάρια του γεμάτος παράδες καὶ ἔφερον ὡς δῶρον εἰς τὴν σύζυγόν του ἕνα ὠραῖον φόρεμα διὰ τὰς ἐορτάς.

— Δίκαιον ἔχεις νὰ τῆς φέρνης δῶρα, τοῦ εἶπεν ἡ γειτόνισσα ἡ Σάντα, διότι ὅταν ἐσὺ λείπης, ἡ γυναῖκά σου σοῦ στολίζει τὸ σπίτι.

Ὁ κύρ Ἄλφιος ἦτον ἀπὸ ἐκείνους ὅπου βάζουν στραβά τὸ φέσι καὶ ὅταν ἤκουσε νὰ τοῦ ὁμιλοῦν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον διὰ τὴν γυναῖκά του, ἤλλαξε χρῶμα τὸ πρόσωπόν του ὡσάν νὰ τὸν εἶχαν μαχαιρώσει.

— Νὰ πάρῃ ὁ διάβολος! ἀνέκραξε, κύτταξε μήπως δὲν εἶδες καλὰ, διότι δὲν θὰ σ' ἀφίσω μάτια νὰ κλάψῃς οὔτε σ' ἐσέ, οὔτε σὲ ὄλο σου τὸ συγγενολόγι!

— Ἐγὼ δὲν συνειθίζω νὰ κλαίω, ἀπήντησεν ἡ Σάντα, ἐγὼ δὲν ἐκλαυσα οὔτε ὅταν εἶδα μὲ αὐτὰ μου τὰ μάτια τὸν Τουρίδδου, τὸν υἱὸν τῆς θειᾶς-Νούντιας νὰ ἐμβαίνει τὴν νύκτα εἰς τὸ σπίτι τῆς γυ-ναίκας σου.

— Καλὰ, ἀπήντησεν ὁ κύρ Ἄλφιος, σ' εὐχαριστῶ πολὺ.

Ὁ Τουρίδδου, τώρα ὅπου ἐγύρισεν ὁ γάτος, δὲν ἐτριγύριζε πλέον εἰς τὸ σωκάκι καὶ ἔβγαζε τὴν σκάσι του εἰς τὸ καπηλεῖον μὲ τοὺς φίλους. Τὴν παραμονὴν τοῦ Πάσχα εἶχαν ἕνα πιάτο μὲ λουκάνικα κ' ἐγλε-τούσαν. Ὅταν ἐμβῆκε μέσα ὁ κύρ Ἄλφιος, ὁ Τουρίδδου ἀπὸ τὸν τρό-πον μόνον τοῦ τὸν ἐκύτταξε ἐκατάλαβε πῶς ἦλθε διὰ ἐκείνη τὴ δου-λειὰ καὶ ἀπέθεσε τὸ πηροῦνι του εἰς τὸ πιάτο.

— Ἐχεις τίποτε νὰ μὲ διατάξῃς, κύρ Ἄλφι; τοῦ εἶπεν.

— Τίποτε, κύρ Τουρίδδου, μὴν ἐνοχληθῆς, εἶχα καιρὸν ποῦ δὲν σὲ ἔβλεπα καὶ ἤθελα νὰ σοῦ ὁμιλήσω διὰ ἐκείνην τὴν δουλειὰ ποῦ ξεύρεις.

Ὁ Τουρίδδου εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἐπρόσφερε ἕνα ποτήρι, ἀλλὰ ὁ Ἄλ-φιος τοῦ ἔσπρωξε τὸ χέρι. Τότε ὁ Τουρίδδου ἐσήκωθη καὶ τοῦ εἶπε:

— Ἐδῶ εἶμαι, κύρ Ἄλφι.

Ὁ караγωγέυς τοῦ ἀγκάλιασε τὸν λαϊμὸν μὲ τὰ χέρια του:

— Ἄν θέλῃς αὔριον νὰ ἔλθῃς κοντὰ εἰς ταῖς φραγκοσυκιάς τῆς Καν-τζίριας, ἤμποροῦμεν νὰ ὁμιλήσωμεν διὰ ἐκείνην τὴν δουλειὰ ποῦ ξεύρεις.

— Περιμένε με εἰς τὸν δημόσιον δρόμον, ὅ, τι βγαίνει ὁ ἥλιος καὶ πη-γαίνομεν μαζί.

Μὲ αὐτὰ τὰ λόγια ἐφίλησε ὁ ἕνας τὸν ἄλλον, τὸ φιλὶ τῆς μονομα-χίας. Ὁ Τουρίδδου ἐδάγκασε τὸ αὐτὶ τοῦ караγωγέως καὶ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον τοῦ ἔδωσε ρητὴν ὑπόσχεσιν νὰ μὴ λείψῃ.

Οἱ φίλοι ἄφισαν τὸ φαγητὸν χωρὶς νὰ βγάλουν λέξιν καὶ συνώδευ-σαν τὸν Τουρίδδου ἕως μὲ τὴν κατοικίαν του. Ἡ θειᾶ-Νούντια ἡ καυμένη τὸν ἐπερίμενε ἀργὰ κάθε βράδυ.

— Μάννα, τῆς εἶπεν ὁ Τουρίδδου, ἐνθυμῆσαι ὅταν ἐπῆγα στρα-τιώτης ποῦ ἔλεγε πῶς δὲν θὰ γυρίσω πλέον; Δός μου ἕνα φιλὶ ὡσάν ἐτότε, διότι αὔριον θὰ φύγω πάλιν νὰ πάγω μακρὰ.

Πρὶν ξημερώσῃ ἐπῆρε τὸ μαχαῖρι του, ἕνα μαχαῖρι μὲ σοῦστα ὅπου εἶχε κρύψει ἀποκάτω ἀπὸ τὸν σανὸν ὅταν ἐπῆγε στρατιώτης, καὶ ἐξε-κίνησε διὰ ταῖς φραγκοσυκιάς τῆς Καντζίριας.

— Χριστὲ καὶ Παναγία μου! ποῦ πᾶς μὲ τόση σπουδὴ; ἐρωτοῦσέ ἡ Λόλα μὲ φωνὴ κλαυμένη τὸν σύζυγόν τῆς, ὁ ὅποιος ἐτοιμαζότουν νὰ ἐξέλθῃ.

— Ἐδῶ σιμὰ πηγαίνω, ἀπήντησεν ὁ κύρ Ἄλφιος, μὰ γιὰ σὲ θὰ ἦτο καλλίτερον νὰ μὴ γυρίσω ὀπίσω.

Ἡ Λόλα μὲ τὸ ὑποκάμισον προσηύχετο κάτω ἀπὸ τὸ κρεβάτι καὶ ἐφιλοῦσε συχνὰ τὸ κομβολόγι ὅπου τῆς εἶχε φέρι ὁ μοναχὸς-Βερναρδῖνος ἀπὸ τοὺς Ἁγίους Τόπους, καὶ ἔλεγεν ὅλα τὰ πατερημὰ ὅπου ἐνθυμῆτο.

— Κύρ Ἄλφι, ἤρχισε νὰ λέγῃ ὁ Τουρίδδου ἀφοῦ ἐπεριπάτησε κάμ-ποσιν ὄραν μαζί μὲ τὸν σύντροφόν του, ὁ ὅποιος δὲν ἔβγαζε λέξιν καὶ εἶχε τὸ καπέλλο του κατεβασμένον ὡς τὰ μάτια, μὰ τὸν ἀληθινὸν Θεόν, ξεύρω πῶς ἔχω ἄδικον καὶ θ' ἄφισα νὰ σκοτωθῶ. Ἄλλὰ πρὶν ἔλθω ἐδῶ, εἶδα τὴν γρηά μου, ὅπου εἶχε σηκωθῇ, μὲ τὴν πρόφασιν τάχα πῶς ἤθελε νὰ κυττάξῃ τὸ κοτέτσι, σάν νὰ τῆς τὸ ἔλεγε κρυφὰ ἡ καρ-διά τῆς, καὶ μὰ τὸν Θεόν τὸν ἀληθινόν, θὰ σὲ σκοτώσω σάν σκυλί, διὰ νὰ μὴν τὴν κάμω νὰ κλάψῃ, τὴν γρηούλα μου.

— Τόσον τὸ καλλίτερον, ἀπήντησεν ὁ κύρ Ἄλφιος, θὰ κτυπήσωμε γερὰ καὶ οἱ δύο μας.

Καὶ οἱ δύο ἔπαιζαν καλὰ τὸ μαχαῖρι. Ὁ Τουριδδου ἔφαγε τὴν πρῶ-
την μαχαιριάν, ἀλλὰ ἐπρόλαβεν ἐγκαίρως καὶ τὴν ἐδέχθη ἐπάνω στὸν
βραχίονα· τοῦ τὴν ἐπλήρωσε καλὰ καὶ αὐτὸς καὶ τοῦ ἐτράβηξε μιὰ
μαχαιριὰ κατὰ τὴν μασχάλην.

— Ἄ, κύρ Τουριδδου! ἔχεις βλέπω σκοπὸν νὰ μὲ ξεκάμης!

— Σοῦ τὸ εἶπα· τώρα ποῦ εἶδα τὴ γρηά μου εἰς τὸ κοτέτσι, μοῦ
φαίνεται πῶς τὴν ἔχω πάντα μπροστὰ στὰ μάτια μου.

— Ἄνοιξέ τα καλὰ τὰ μάτιά σου, τοῦ ἐφώναξεν ὁ κύρ Ἄλφιος,
διότι τώρα θὰ σοῦ δώσω τὴν καλή.

Καὶ ὅπως ὁ Τουριδδου ἐστέκετο εἰς φύλαξιν καὶ ἐκρατοῦσε τὸ ἀρι-
στερὸ χέρι ἐπάνω στὴ πληγὴ ποῦ τὸν ἐπονοῦσε καὶ σχεδὸν ἐσέρνετο
κάτω μὲ τὸν ἀγκῶνά του, ὁ ἀντίπαλός του ἀρπαξε μιὰ χούφτα χῶμα
καὶ τοῦ τὴν ἔρριψε στὰ μάτια.

— Ἄχ! ἐφώναξεν ὁ Τουριδδου, τυφλωμένος, ἐχάθηκα!

Κ' ἐπροσπαθοῦσε νὰ φύγη μὲ κάτι ἀπηλιπισμένα πηδήματα πρὸς τὰ
ὀπίσω· ἀλλὰ ὁ κύρ Ἄλφιος τὸν ἐπρόφθασε καὶ τοῦ ἔδωσε μιὰ μαχαι-
ριὰ εἰς τὸ στομάχι καὶ ἄλλη μία εἰς τὸν λαιμόν.

— Τώρα ἔγιναν τρεῖς! αὐτὴ σοῦ τὴ δίνω γιὰ τὸ σπίτι ποῦ μοῦ
ἐστόλισες. Τώρα ἡ μάνα σου θ' ἀφίση ταὶς κότταις της.

Ὁ Τουριδδου ἔκαμε μερικά βήματα ἐδῶ κ' ἐκεῖ μέσα εἰς ταὶς φραγ-
κοσυκταὶς καὶ ἔπειτα ἔπεσε μακρὺς φαρδὺς κατὰ γῆς. Τὸ αἷμα ἔβγαίνει
ἀφρίζοντας μὲ μουρμουρητὸ ἀπὸ τὸν λαιμόν του καὶ οὔτε κἀν: Ἄχ!
μανοῦλά μου! δὲν ἤμπόρσε νὰ εἰπῇ.

Χ.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΡΟΥΒΙΝΣΤΑΪΝ¹

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΟΚΙΜΙΟΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Μ' ΑΡΘΟΥΡ
(Alexandre M' Arthur).

(Κατὰ μετάφρασιν ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ ὑπὸ τῆς δεσποινίδος Χαρικλείας Ν.Μ.)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

«Σουλαμίτις.» — Ἱστορικαὶ Συναυλαί.

Ὁ Ρουβινσταῖν, ρίψας εἰς τὸ μέσον τὴν καινοφανῆ ιδέαν περὶ ἱεροῦ
μελοδράματος, ἐπέδωκε εἰς τὴν σύνθεσιν τῆς Σουλαμίτιδος, ἧς ἡ μου-
σικὴ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ θελκτικωτέρα πάσης ἄλλης προγενεστέρας

¹ Συνέχεια· ἴδε φυλλάδιον 9.

αὐτοῦ καὶ ἀκριβῶς ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην, λυπηρὸν εἶνε ὅτι ὁ μέγας
συνθέτης προσέκρουσεν εἰς τὰς προλήψεις μεγάλου μέρους τοῦ δημοσίου
λαβὼν ὡς θέμα τὴν ιδεώδη καὶ περικαλλῆ χριστιανικὴν ἀλληγορίαν
πρὸς ἔκφρασιν ἡδυπαθεστάτων αἰσθημάτων ἐρωτικοῦ ἄσματος. Ὁ Ρου-
βινσταῖν εἶνε ὁπαδὸς τοῦ κ. Ρενάν καὶ ἀνήκει εἰς τὴν νέαν σχολὴν
τῶν Ἑρμηνευτῶν τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Ἄλλ' ἀφοῦ ὁ ἅγιος Ἰερώνυ-
μος, πρὸ δεκαπέντε περίπου αἰῶνων καὶ ἔχων πρόχειρα χειρόγραφα καὶ
παραδόσεις ἀπολεσθείσας κατόπιν, ἔσφαλεν ἐν τῇ ἀντιλήψει τοῦ
ἄσματος τοῦ Σολομῶντος, δὲν δύναται τις ν' ἀναμένη παρὰ τῆς
νέας σχολῆς τῶν φιλοσόφων, τῆς ἐστερημένης πάντων τούτων τῶν μέ-
σων, διόρθωσιν τοῦ σφάλματος, ἀλλὰ μάλλον ἐπίτασιν αὐτοῦ, οἱ δὲ—
ἀνεξαρτήτως τῶν ἄγαν εὐλαβῶν— οὕτω μόνον ἐξετάζοντες τὸ ζήτημα,
καὶ οἱ τοιοῦτοι δὲν εἶνε ὀλίγοι, θὰ ἔχωσι πάντοτε ἀπέχθειάν τινα πρὸς
τὴν ὑπόθεσιν τοῦ μελοδράματος τούτου καὶ θὰ κατακρίνωσι τὸν Ρου-
βινσταῖν ἐπὶ τῇ αὐτῇ ἐκλογῇ.

Ἡ «Σουλαμίτις» ἐδιδάχθη τῇ 8 Νοεμβρίου 1883 ἐν Ἀμβούργῳ
ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν αὐτοῦ τοῦ Ρουβινσταῖν.

Πρὸ τούτου, κατὰ τὸν Ἀπρίλιον ἐν τῷ Signale τῆς Λειψίας ἐδη-
μοσιεύθη ἡ μεστὴ ἐνδιαφέροντος ἐπιστολὴ τοῦ Ρουβινσταῖν πρὸς τὸν
Βάρτολφ Σέμφ, ἐκδότην ἐν Λειψία, ἐξαιτησαμένου παρὰ τοῦ Ρου-
βινσταῖν τὴν ἐκδοσιν πλήρους σειρᾶς τῶν κλασικῶν μουσικῶν ἔργων.
Ἄξια σημειώσεως εἶνε ἡ εἰς τὴν αἴτησιν ταύτην ἀπάντησις τοῦ Ρου-
βινσταῖν. Ἐν ἀρχῇ ὑποδεικνύει τὸν ἀκριβέστερον τρόπον πρὸς ἀνάγνω-
σιν τῶν μεγάλων μουσικοδιδασκάλων καὶ τὸ ἀδύνατον τῆς διαγνώσεως
οὐ μόνον τοῦ τρόπου τῆς ἐκτελέσεως χωρίων τινῶν, ἀλλὰ καὶ τοῦ καθο-
ρισμοῦ, ὅπερ καὶ σπουδαιότατον, τῶν χρόνων· εἶτα δὲ δηλοῖ ὅτι δὲν
δύναται ν' ἀναλάβῃ τῇ αὐτῇ ἐργασίᾳ, καθότι θεωρεῖ ἱεροσυλίαν τὴν
ὑφ' οἰουδήποτε μετασκευὴν ἢ διόρθωσιν τῶν κλασικῶν καὶ παρουσιάσιν
αὐτῶν ὑπὸ ἔνδυμα, ὅπερ κατ' ἀνάγκην θὰ ἦτο τὸ τῶν προσωπικῶν
τάσεων καὶ αἰσθημάτων τοῦ ἐκδότου. Περαινῶν δὲ προσθέτει ὅτι, ἂν
ὁ κ. Σέμφ ἐπεθύμει νὰ ἀπαρτίσῃ ἐπιτροπὴν πεπαιδευμένων μουσικῶν
πρὸς συζήτησιν καὶ ἀπόφασιν περὶ πασῶν τούτων τῶν δυσχερειῶν, προ-
θύμως θὰ παρεῖχε πᾶσαν σύμπραξιν.

Κατὰ τὸν Ἰανουάριον (1884) ὁ Ρουβινσταῖν διηύθυνεν ἐν Λειψία
τὴν ἐν sol ἐλάσσονι πέμπτην συμφωνίαν αὐτοῦ, καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ
ἔτος ἐν Πέτερσχοφ τὸ μονόπρακτον κωμικὸν μελόδραμα αὐτοῦ Ψιττακὸς
καὶ συνέθεσε τὴν Ἡρωϊκὴν Φαντασίαν δι' ὀρχήστραν. Ὁ Ψιτ-
τακὸς τὸ ἐπιὸν ἔτος ἐδιδάχθη ἐν Ἀμβούργῳ κατὰ μῆνα Νοέμβριον,

και κατά τὸ αὐτὸ ἔτος ἡ Ἡρωϊκὴ Φαντασία ἐξετελέσθη ἐν Περουπόλει ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ συνθέτου. Καὶ τὸ κατόπιν ἔτος 1885 διήλθεν ὁ Ρουβινστάιν ἐν περιοδείαις, δίδων συναυλίας καὶ διευθύνων τὴν ἐκτέλεσιν τῶν συνθεμάτων αὐτοῦ. Κατὰ Ἰανουάριον εὐρίσκετο ἐν Μόσχᾳ, κατὰ Φεβρουάριον διηύθυνε τὴν ἐν Λειψία διδασκαλίαν τοῦ Πύργου τοῦ Βαβέλ· καὶ αὐτὸς δὲ ἐν τῇ αἰθούσῃ τῶν συναυλιῶν «Gewandhaus» ἐξετέλεσε τὴν συναυλίαν τοῦ Βετῶβεν ἐν *mi* ἐλάσσονι. Κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Μαρτίου εὐρίσκετο ἐν Φραγκφούρτῃ ἐπὶ τοῦ Μείνου, ἐνθα διηύθυνε τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἀπολεσθέντος Παραδείσου καὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἰδίων αὐτοῦ Δραματικῶν Συμφωνιῶν ἐν *re* ἐλάσσονι ἐν τῷ «Museums Gesellschaft Concert» καὶ ἐξετέλεσε τὴν ἐν *sol* ἐλάσσονι συναυλίαν τοῦ Βετῶβεν. Κατόπιν μετέβη εἰς Ὀλλανδίαν, καὶ κατὰ Μάρτιον εἰς Βιέννην, ὅπουθεν ἐπαλέμαψεν εἰς Ρωσσίαν.

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος συνέθεσεν ἐν Πέτερσχοφ τὴν ἑκτην συμφωνίαν αὐτοῦ ἐν *la* ἐλάσσονι. Ταυτοχρόνως ἐπεδόθη εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ πολλῆς δυσχερείας παρέχοντος προγράμματος τῶν μεγάλων ἱστορικῶν συναυλιῶν αὐτοῦ. Αὗται ἐξετελέσθησαν ἐν Βερολίνῳ, Βιέννῃ, Περουπόλει, Μόσχᾳ, Λονδίνῳ. Περιλαμβάνουσιν ὀλόκληρον τὴν φιλολογίαν τοῦ κλειδοκυμβάλου καὶ σύγκεινται ἐκ τῶν ἐξῆς τμημάτων.

TMHMA A'.

- Byrd.* Carmen's Whistle.
Bull J. The King's Hunting Jig.
Couperin. La Ténébreuse, la Favorite, la Fleurie, le Bavolet flottant, la Bandoline, le Réveil Matin.
Rameau J. R. Le Rapel des Oiseaux, la Poule, Gavotte et Variations.
Scarlatti D. Fugue du Chat-Sonata A dur.
Bach J. S. Fantasia Chromatique.—Gigue B dur.—Sarabande et Gavotte.—Prelude et Fugue, C moll, D dur.—Prélude E moll, E dur, E moll.
Handel. Harmonious Blacksmith, Air and Variations.—Fugue E moll, Sarabande et Passacaille, Gigue, A dur.—Aria con Variaziani, D moll.
Bach Ph. E. Rondò, H moll. La Xenophone, Sibylle, Les langueurs tendres. La complainte.
Haydn J. Thème et Variations, F moll.
Mozart W. A. Fantasia, C minor.—Gigue, G major.—Rondò. A minor.—Alla turca.

TMHMA B'.

- Beethoven.* Sonaten, Op. 27, Op. 31, Op. 53, Op. 57, Op. 91, Op. 101, Op. 109, Op. 111.

TMHMA Γ'

- Schubert.* Op. 94, 2 Momens Musicales.—Minuet, Op. 9, Impromptu.
Weber. Op. 12. Moment Capriccioso.—Op. 65 Invitation à la Valse.—Op. 72, Pollaca E dur.

Mendelssohn. Variations sérieuses.—Op. 16, Caprice E moll.—Songs without words, H dur, A minor.—Venetian Gondellied, A dur, E dur, H moll, E dur, A dur, E dur F dur.—Volks lied F moll.—Scherzo e capriccioso, F moll.

TMHMA Δ'

- Schuman.* Op. 17, Fantasia C dur.—Kreisleriana.—Études Symphoniques.—Sonata F moll.—Fantasia Stucke: Des Abends, in der Nacht, Traumeswirren, Warum.—Op. 82, Vogel als Prophet.—Romance D minor.—Carnival.

TMHMA Ε'

- Field.* Nocturnes, E major, A major, B dur.
Moscheles. Op. 95, Conte Infantine.
Henselt. Et oiseau je suis, Étude.
Thalberg. Op. 54, Étude A moll.
Liszt. Consolation, D dur, E dur.—Au bord d'une source.—La Gita in Gondola.—Auf dem Wasser zu Singen (Lied Schubert)—Serenade (Lied Schubert).—Erl König (Lied Schubert).—Soirées de Vienne.—Étude des concert, D major.

TMHMA Ϛ'

- Fantasia.* Op. 49, F moll.
Préludes. E moll.—A dur.—A dur.—B moll.—D dur.—D moll.
Mazurkas. H moll.—F moll.—C dur.—B moll.
Balladen. G moll.—F dur.—A dur.—F moll.
Impromptu. F moll.—C dur.
Nocturnes. D dur.—G dur.—C moll.
Scherzo. H moll.
Barcarolle.
Valse. A dur.—H moll.—A dur.
Sonata. B moll.
Berceuse.
Polonaises. Cis moll.—C moll.—A dur.

TMHMA Ζ'

- Chopin.* Étude.—A dur.—F moll.—E dur.—C moll.—E moll.—E dur.—H moll.—A dur.—A moll.—Cis moll.—C moll.
Glinka. Tarantella.
Balakiref. Islamey. Fantaisie Orientale.
Tchaikowsky. Chant sans paroles. Waltz Scherzo. Romance, F moll Scherzo à la Russe.
Rubinstein N. Teusllet N Album, Op. 16. Waltz.

Τὴν κολοσσιαίαν ταύτην ἐπιχείρησιν ὁ Ρουβινστάιν ἐπεράτωσεν ἐν Λονδίῳ, κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1886. Γιγάντειον ὄντως ἔργον καὶ τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ ὁ Ρουβινστάιν ἐξετέλει ἅπαντα τὰ συνθέματα ταῦτα ἐκ μνήμης καὶ ἄνευ βοθητικοῦ τινος τετραδίου. Ἐθεώρει τὰς συναυλίας αὐτοῦ ταύτας ὡς τὴν τελευταίαν ἐπὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς σκηνῆς ἐμφάνισιν αὐτοῦ, καὶ ὡς τὸ ὕστατον χαῖρε πρὸς τὸ θαυμάσιον στάδιον αὐτοῦ τὸ λαμπρότατον ἐξ ὧν ὁ μουσικὸς κόσμος εἶδε κατὰ τὸν ἡμέτερον αἰῶνα.

Κατὰ τὴν περιοδείαν αὐτοῦ πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ κύκλου τούτου τῶν συναυλιῶν ἠσθένησεν ἐν Παρισίοις. Εὐτυχῶς ἡ ἀσθένεια ἦτο ἐλαφρὰ καὶ παροδική, καίτοι εἰς οὐ μικρὰν ἀνησυχίαν ἐνέβαλε τοὺς φίλους αὐτοῦ, διότι ὁ μέγας κλειδοκυμβαλιστὴς συνθέτης οὐ μόνον εἶχε σθεναρὰν κρᾶσιν, ἀλλὰ καὶ οὐδέποτε καθ' ὄλον τὸν βίον του ἐνόσησε σοβαρῶς. Μετ' οὐ πολὺ ἀναρρώσας ἐπανέκαμψε, κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1886, εἰς Πέτερχοφ μετ' ἐγκαρδίου ἐνθουσιασμοῦ χαιρετισθεὶς ὑπὸ τῶν πολυπληθῶν θαυμαστῶν αὐτοῦ.

Κατὰ τὸ αὐτὸ θέρος ἐπελήφθη τῆς συνθέσεως τοῦ μεγάλου ἱεροῦ μελοδράματος τοῦ «Μωϋσέως», καὶ κατὰ τὸν χειμῶνα μετέβη εἰς Πετρούπολιν, ἐνθα ὠργάνωσε σειρὰν συμφωνικῶν συναυλιῶν πρὸς μεγίστην χαρὰν τοῦ μουσικοῦ τῆς Πετρούπολεως κόσμου. Μόνον οἱ ἰδόντες τὴν ἀχανῆ τῶν συναυλιῶν αἴθουσαν, τὴν γνωστὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα Salle de Noblesse, δύνανται ν' ἀντιληφθῶσι τὸ λαμπρὸν θέαμα τὸ ὅποιον αὕτη παρίστα κατὰ τὰς ἐσπερίδας ταύτας. Ἡ μεγάλη αὕτη αἴθουσα ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον ἦτο μεστὴ κόσμου, καὶ ὑπὸ τὸ μαγικὸν ραβδίον τοῦ διευθυντοῦ τῆς ὀρχήστρας, ὅστις ἦτο αὐτὸς ὁ Ρουβινστάιν, αἱ ἀθάνατοι συμφωνίαι τοῦ Βετῶβεν, τοῦ Σούβερτ καὶ τοῦ Σούμαν ἠκούσθησαν ἐκτελεσθεῖσαι μετ' ἀπαραμίλλου τελειότητος.

Κατὰ τὰς ἐσπερίδας ταύτας σειρὰ ἐφίππων χωροφυλάκων ἕστατο παρατεταγμένη πρὸς παρακώλυσιν τοῦ συνωστισμοῦ καὶ τῆς μεγάλης συρροῆς τῶν ἀμαξῶν, τῶν σπευδουσῶν εἰς τὰ προπύλαια τῆς Αἰθούσης τῶν εὐγενῶν. Ἡ λαμπροτάτη περίοδος τῶν συναυλιῶν τούτων ἦτο ἡ τοῦ 1886-1887, καθ' ἣν διευθύνων ὁ Ρουβινστάιν ἀνήρπαζε διὰ τῆς μουσικῆς μεγαλοφυΐας αὐτοῦ καὶ εἰς ἕκτασιν περιῆγεν ὀρχήστραν καὶ ἀκροατήριον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'

Ὁ Ρουβινστάιν ἐν Πετρούπολει.

Ὁ Ρουβινστάιν κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1887 ἐπιμόνως παρεκλήθη ν' ἀνα-

λάβῃ ἐκ νέου τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ὁδείου, ὅπερ ἀπεδέξατο μόνον μετὰ μακροὺς δισταγμοὺς καὶ ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ ἔχη ἐλευθερίαν ἐνεργείας ὡς ἐν ὀνόμῳ αὐτός, χωρὶς νὰ δύναται τις νὰ παρεμβάλῃ παρατηρήσεις ἐν ἐνὶ λόγῳ ἐζήτει ἀπόλυτον κυριαρχίαν ἐν τῷ Ὁδίῳ. Οἱ ὄροι αὐτοῦ ἐγένοντο προθύμως ἀποδεκτοί, καὶ ὁ Ρουβινστάιν διήλθε τὸ ἔαρ ἐν τῷ Ὁδίῳ λαμβάνων σημειώσεις περὶ πάντων, ἵνα ἐν γνώσει δυνηθῆ νὰ ἐνεργήσῃ κατὰ τῶν γινομένων καταχρήσεων. Τὸ θέρος διήλθεν ἐν Πέτερχοφ σχεδιάζων, γράφων τὴν ἕκτην συμφωνίαν αὐτοῦ Op. III ἐν do ἐλάσσονι, ἐκτελεσθεῖσαν τὸ πρῶτον ἐν Λειψία, συνθέτων τὸ τελευταῖον αὐτοῦ μελόδραμα «Γκορούσκαν», καὶ περαίνων τὸ πρῶτον μέρος τοῦ «Μωϋσέως». Κατὰ τὸ φθινόπωρον ἐγκατέστη ἐν Πετρούπολει, καὶ ὀριστικῶς ἀνέλαβε τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ὁδείου. Καθ' ὅλον τὸν χειμῶνα ὁ τύπος ἠσχολεῖτο εἰς δημοσιεύσεις διατριβῶν περὶ τοῦ ἀντικειμένου, καὶ αὐτὸ δὲ τὸ Ὁδεῖον παρουσίαζε σκηνὴν τίσιστο σκανδάλου (πλήρους σκανδάλου) ὡς οἱ Ρῶσοι λέγουσι, διότι ὁ Ρουβινστάιν οὐ μόνον ἀπέπεμψε μαθητὰς καὶ ἄρδην ἀνέτρεψε τὸ πρόγραμμα τῶν σπουδῶν, ἀλλ' ἀπέλυσε καὶ καθηγητὰς καὶ εἰς τινὰς αὐτῶν ἔδωκε κατωτέρως θέσεις.

Ἀναμφήριστον ὅτι ὑπῆρχεν ἀνάγκη τοιαύτης ριζικῆς μεταρρυθμίσεως, διότι ὁ Ρουβινστάιν ἠδύνατο κάλλιον νὰ μεταχειρισθῆ τὸν χρόνον ἢ νὰ ἐγείρῃ ἄνευ λόγου τριχυμίας ἐναντίον αὐτοῦ. Καλλιτέχνης κεκτημένος φήμην παγκόσμιον, ὡς αὐτός, πολιορκούμενος ὑπὸ ἐκατοντάδων θεατρωνῶν, ὑποβαλλόντων αὐτῷ σαγηνευτικωτάτας προτάσεις, οὐδόλως εἶχεν ἀνάγκην νὰ ἀναλάβῃ τὴν διεύθυνσιν Ὁδείου πρὸς ἀπλήν μόνον διεύθυνσιν καὶ οὐχὶ προαγωγὴν αὐτοῦ τοῦ ἔργου. Οὕτω λοιπὸν ὁ Ρουβινστάιν μετὰ τῆς χαρακτηριζούσης αὐτὸν δραστηριότητος ἀνέλαβε τὴν ἐργασίαν καὶ ἠθέλησε δίκην κύματος νὰ καθάρσῃ πᾶσαν ἀνωμαλίαν, ὡς ἐκ τούτου πᾶσα ἢ μετὰ τοῦ Ὁδείου συνδεομένη Πετρούπολις εὐρίσκετο ἐν μεγάλῳ σάλῳ καὶ διηρέθη εἰς δύο μερίδας. Οὐδὲν ἦτον ὁ λόγος τοῦ Ρουβινστάιν ἦτο νόμος, καὶ τὰ πράγματα ἐκανονίσθησαν ὡς αὐτὸς ἠθέλησεν· ἐξελέξατο τέσσαρας μαθητὰς κλειδοκυμβάλου, καὶ ἔλαβεν αὐτοὺς ὑπὸ τὴν προσωπικὴν αὐτοῦ διεύθυνσιν, κατήρτισε τὰξιν διὰ τοὺς μαθητὰς τοὺς μέλλοντας νὰ ἐπιδοθῶσιν εἰς τὸ μουσικὸν ἐπάγγελμα, εἰς οὓς δις τῆς ἐβδομάδος ἐδίδασκε κατὰ χρονολογικὴν τάξιν ἅπασαν τὴν μουσικὴν φιλολογίαν· οὕτω κατὰ τὸ ἔαρ τὰ πάντα εἶχον οὕτω καλῶς τακτοποιηθῆ καὶ ἡ ἑξαψὶς τοσοῦτον κατηνύσθη, ὥστε σύμπαν τὸ Ὁδεῖον ἠτένιζε μετ' ἀφοσιώσεως πρὸς τὸν διάσημον διευθυντὴν αὐτοῦ, εἰσῆγσαν δὲ καὶ οἱ μᾶλλον δριμυεῖς τῶν ἐπικριτῶν

Κατὰ τὸ 1887, ἐν τῷ μέσῳ πασῶν τούτων τῶν διαμαχῶν, ἔσχεν ὁ Ρουβινστάιν τὴν τιμὴν νὰ γείνη πάππος, τῆς μόνης θυγατρὸς αὐτοῦ Ἄννης προικισάσης αὐτὸν δι' ἐγγόνου—τιμὴν τὴν ὁποίαν ὁ μέγας μουσικὸς ἀπεδέξατο διὰ μορφασμοῦ δηλοῦντος εὐθυμίαν. Τὸ θέρος τοῦ 1888 μετέβη κατὰ τὸ σύνθημα εἰς Πέτερχοφ, ἐνθα περατώσας τὸ μελόδραμα «Γκορούσκαν» ἐπεδόθη εἰς τὴν σύνθεσιν τοῦ πέμπτου καὶ ἔκτου μέρους τοῦ «Μωῦσέως»· μετέβη δὲ πρὸς ἀπόδοσιν καὶ τῆς ἐτησίας ἐπισκέψεως εἰς τὴν μητέρα αὐτοῦ, ἥδη προβεβηκυῖαν τὴν ἡλικίαν, ἅτε ὑπερεβδομηκοντούτιδα, διαμένουσαν ἐν Ὀδησῶ καὶ ἔχουσαν ἅπασαν τὴν ἀγάπην τῆς συγκεκεντρωμένην εἰς τὸν ἔξοχον υἱὸν αὐτῆς Ἀντώνιον.

Περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ χειμῶνος τοῦ 1888—89 ὁ Ρουβινστάιν ἀνέλαβεν ἐκ νέου τὰ καθήκοντα τῆς διευθύνσεως τοῦ Ὁδείου καὶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἔδωκεν ἡμιδημοσίους τινὰς συναυλίας πρὸς διδασκαλίαν τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ἐν αἷς παρίσταντο καὶ ὀλίγοι τινὲς ἐκλεκτοὶ ἀκροαταὶ περιχαρεῖς ἐπὶ τῇ παραδοχῇ αὐτῶν. Αἱ μουσικαὶ αὗται τελεταὶ ἦσαν ἔξοχοι εἰς τὸ εἶδος αὐτῶν. Ὁ Ρουβινστάιν πάντοτε ἐν ἀρίστη ψυχικῇ διαθέσει, πάντοτε ἐνθουσιώδης καὶ πλήρης θερμῆς δράσεως, διηρμήνευε μετ' ἔρωτος τὰ ἐκτελούμενα μουσικὰ ἔργα. Αἱ περὶ αὐτῶν εἰς τοὺς μαθητὰς παρατηρήσεις ἦσαν μεστὰί χάριτος καὶ βαθύτητος. Εἰς τὰς συναυλιακὰς ταύτας παραδόσεις διεξήρχετο χρονολογικῶς ἅπασαν τὴν σειρὰν τῆς κλειδοκυμβαλιστικῆς φιλολογίας, ἀρχόμενος ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς βασιλείας Ἐλισάβετ καὶ ἀπὸ τοῦ Byrd, Bull, Gibbons κατερχόμενος εἰς τοὺς πρώτους διδασκάλους τῆς Γαλλικῆς καὶ Ἰταλικῆς σχολῆς καὶ εἶτα διὰ τοῦ Μπάχ εἰσήρχετο εἰς τὴν Γερμανικὴν σχολὴν, ἐξ ἧς ἀνέπτυσσε τὰ ἔργα τοῦ Χάνδελ, Μότσαρτ, Χάυδν, Βετῶβεν, Σούβερτ, Βέμπερ, Μένδελσον, Σούμαν, Σωπέν, Τάλβεργ καὶ Λίστ.

Ἦσαν χρυσαῖ ἐσπερίδες ταχέως διαρρέουσαι. Τὰ χειροκροτήματα ἀπηγορεύοντο, ἀλλ' ἐνίοτε ὁ ἐνθουσιασμὸς ἀπέβαιεν ἀκράτητος καὶ ἐξ ἀπάντων τῶν χειλέων ὁμοθυμῶς ἐξερρήγγυντο ἐπιφωνήσεις θαυμασμοῦ. Τότε ὁ Ρουβινστάιν κατέλιπεν ὀρμητικῶς τὸ κλειδοκύμβαλον καὶ κινῶν τὴν κεφαλὴν καὶ τὰς χεῖρας, προσεπάθει νὰ φανῇ δυσηρεστημένος ἐπὶ τῇ αὐτοφώρῳ ταύτῃ παραβάσει τῶν κανονισμῶν αὐτοῦ, ἐνῶ κατὰ βάθος ἴσως καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος ἦτο διατεθειμένος νὰ ἐπιφωνήσῃ «εὕγε!» εἰς τὴν θαυμασίαν ἐκτέλεσιν αὐτοῦ. Αἱ συναυλίαι αὗται ἔληξαν τῇ 14 Μαΐου· τότε δὲ εἰς τὸν ἀπαράμιλλον κλειδοκυμβαλιστὴν προσηνέχθη προσφώνησις κεχαραγμένη ἐπὶ ἀργυρᾶς πλακῶς ἐχούσης πλαίσιον ἐξ ὀλοθηρικοῦ, καὶ ἀναρτηθεῖσα εἰς τὴν αἴθουσαν τῶν συναυλιῶν τοῦ Ὁδείου.

Κατὰ τὸν χειμῶνα τούτου εἰς νέας δοκιμασίας ἐξετέθη τὸ μελόδραμα αὐτοῦ Καλάσνικωφ. Ὡς εἶπομεν, τὸ μελόδραμα τοῦτο ἀπαξ μόνον ἐδιδάχθη κατὰ τὸ 1878, καὶ εἶτα ἢ ἐκ δευτέρου διδασκαλία ἀπηγορεύθη. Ἄλλ' ὁ νῦν αὐτοκράτωρ, ὁ ἰδὼν τὸ μελόδραμα κατὰ τὴν πρώτην διδασκαλίαν, τοσοῦτο καλὴν ἐντύπωσιν περὶ αὐτοῦ διετήρησεν, ὥστε ὅτε μετὰ δεκαετίαν τῷ ὑπεβλήθη τὸ μελοδραματολόγιον τῆς θεατρικῆς περιόδου, ἐξαλείψας δύο ἄλλα μελοδράματα, τὰ ἀντικατέστησε διὰ τοῦ Ἐμπόρου Καλάσνικωφ καὶ τοῦ Νέρωνος τοῦ Ρουβινστάιν. Μετὰ τινα χρόνον, ἐνῶ ὁ Ἐμπορος Καλάσνικωφ εὕρισκετο ὑπὸ μελέτην, διεδόθη, κατὰ τὴν παραμονὴν μάλιστα τῆς γενικῆς ἐπαναλήψεως, ὅτι δὲν θὰ ἐδιδάσκετο. Φίλοι τινὲς τοῦ Ρουβινστάιν ἐκπλαγέντες ἐκ τούτου ἀπετάθησαν πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα, ὑποτιθέντες ὅτι αἱ διδόσεις ἦσαν ἐνέργειαι ἀτόμων τινῶν ἐκ προσωπικοῦ πάθους κατὰ τοῦ Ρουβινστάιν. Δὲν ἦτο ἀνάγκη πλειοτέρων λόγων δι' αὐτοκράτορα εὐθὺν καὶ δίκαιον, ὡς Ἀλέξανδρον τὸν Γ'. Θέλων δὲ νὰ κρίνῃ ὁ ἴδιος, ἀπεφάσισε νὰ παραστῇ εἰς ἰδιαιτέραν παραστάσιν τοῦ ἔργου τοῦ Ρουβινστάιν. Οὕτω καὶ ἐγένετο· ὁ δ' αὐτοκράτωρ ἐξερχόμενος τῆς παραστάσεως ἐδήλωσεν ὅτι κατ' οὐδὲν εὕρισκε τὸ ἔργον ἐπιλήψιμον καὶ διέταξε τὴν ἐκ νέου ἐν τῷ μελοδραματολόγιῳ ἐγγραφὴν αὐτοῦ. Ἡ ἐπιτυχία τοῦ μελοδράματος ἦτο μεγίστη, διότι οὐ μόνον ἡ μουσικὴ εἶνε μεγαλοπρεπῆς, πλουσία, μεστὴ μελωδίας καὶ βαθυτάτης ἐντυπώσεως ἔθνικοῦ ρωστικοῦ χρωματισμοῦ, ἀλλὰ καὶ ὡς σύνολον εἶνε ἔργον ἐξόχου δραματικῆς δυνάμεως. Μετὰ τρεῖς παραστάσεις διεγράφη ἐκ νέου ἐκ τοῦ μελοδραματολογίου, διότι ἐν τῇ πρώτῃ πράξει τοῦ ἔργου ὑπάρχουσι σκηναὶ δεήσεως καὶ ὀργίων. Βεβαίως ὁ καλλιτεχνικὸς κόσμος λυπείται ἐπὶ τῇ διαγραφῇ τοῦ ἔργου, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου λυπηρὸν εἶνε ὅτι ὁ Ρουβινστάιν καὶ ὁ συγγραφεὺς τοῦ ποιήματος δὲν παρουσιάζουσι δι' εὐσχημοτέρου τρόπου τὰς τοιαύτας ἱστορικὰς εἰκόνας. Ἐλπίζομεν ὅτι νῦν ὁ Ρουβινστάιν, ὡς φέρων καὶ τὸν τίτλον ἐξοχότητος, ἀποδοθέντα αὐτῷ κατὰ τὸ 1888, θὰ ἐπιδιορθώσῃ ἐπὶ τὸ αὐστηρότερον καὶ τὰ μέρη ταῦτα τοῦ ἔργου αὐτοῦ καὶ θὰ περιβάλῃ αὐτὰ διὰ καταλληλοτέρου ἐνδύματος, διότι εἶνε ἄδικον ἢ καλλίστη μουσικὴ τοῦ Καλάσνικωφ ν' ἀπολεσθῇ ἐν τῇ λήθῃ.

Τὸ θέρος τοῦ αὐτοῦ ἔτους 1889 ἐτέλεσεν ἐν Πέτερχοφ τὴν ἐπετηρίδα τῆς πρώτης πρὸ τοῦ δημοσίου ἐμφανίσεως αὐτοῦ γενομένης ἐν Μόσχᾳ τῇ 23 Ἰουλίου 1839· ὁ δὲ μέγας καλλιτέχνης ἐπὶ τῇ ἑορτῇ ταύτῃ ἐγένετο ἀντικείμενον θριαμβευτικῶν διαδηλώσεων. Συγχαρητήρια τηλεγραφήματα τῷ ἀπεστάλησαν ἐξ ἀπάντων τῶν μερῶν τοῦ κόσμου,

λίαν δὲ τιμητικὸν τῷ ἀπεστάλῃ καὶ παρὰ τοῦ Τσάρου, ὅτε δὲ κατόπιν ὁ μέγας καλλιτέχνης μετέβη εἰς τ' ἀνάκτορα ἵνα ὑποβάλῃ εὐχαριστίας, ἡ Α. Μεγαλειότης τὸν ἐκράτησεν εἰς τὸ πρόγευμα τοῦθ' ὅπερ, κατὰ τὰ αὐλικὰ ἔθιμα ἦτο ὅλως ἐξαιρετικὴ τιμὴ.

Ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τούτου ὁ Ρουβινστάιν ἐπέρανε τὸ ἔργον «*Concertstück*» διὰ κλειδοκύμβαλον καὶ ὀρχήστραν, ἀφιερωθὲν τῷ ἐν Παρισίοις μαθητῇ αὐτοῦ κ. Βράιτνερ.

Ἡ πεντηκονταετηρὶς τοῦ μουσικοῦ σταδίου τοῦ Ρουβινστάιν, ἡ συμπίπτουσα μετὰ τοῦ ἐξηκοστοῦ ἔτους τῆς ἡλικίας αὐτοῦ, ἐωρτάσθη ἐπισημῶς ἐν Πετροπόλει τῇ 30 Νοεμβρίου ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ δουκὸς Γεωργίου τοῦ Μεκλεμβούργου Στρέλιτς. Χρυσοῦν μετάλλιον, ἐκτυπωθὲν ὑπὸ τῆς Αὐτοκρατορικῆς Μουσικῆς Ἑταιρίας, ἐπεδόθη τῷ ἡρωὶ τῆς ἡμέρας, ὅστις ἀνεκνήρυχθη ταυτόχρονως ἐπίτιμος πολίτης τοῦ Πέτερχοφ, ἐπίτιμον μέλος τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Πετροπόλεως καὶ ἐν τέλει ἔλαβε παρὰ τοῦ κόμητος Βοροντσῶφ Δάσκωφ τὴν εἶδῃσιν, ὅτι ἡ Α. Μεγαλειότης εὐηρεστήθη νὰ τῷ ὀρίσῃ ἐτησίαν σύνταξιν λιρῶν ἀγγλικῶν 300 ἐκ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ταμείου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Ἡ ἐν Πέτερχοφ ἔπαυλις.

Ὁνειρον τοῦ Ρουβινστάιν ἦτο ν' οἰκοδομήσῃ ἰδίαν ἔπαυλιν, ὅπερ καὶ ἐπραγματώσεν, οἰκοδομήσας ἐν ἔτει 1874 τὴν ἐν Πέτερχοφ.

Ὡς ὁ Βετῶβεν, ὁ Σοῦμαν καὶ ὁ Μένδελσον, οὕτω καὶ ὁ Ρουβινστάιν ἠγάπα περιπαθῶς τὰς καλλονὰς τῆς φύσεως, καὶ ἐν Πέτερχοφ, κειμένῳ ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τοῦ Φινλανδικοῦ κόλπου περιστοιχίζεται ἀφθόως ὑπὸ παντός, ὅπερ ἡ φύσις ἐκλεκτὸν παρέχει. Τὸ τοπίον τοῦτο κεκαλυμμένον ὑπὸ δασῶν, θελκτικῶν ἐπαύλεων, αὐτοκρατορικῶν ἀνακτόρων, διαυγῶν πηγῶν καὶ ἐπιχρύσων κωδωνοστασιῶν κεῖται εἰς ἀπόστασιν εἴκοσι περίπου βερστίων ἀπὸ τῆς Πετροπόλεως, καὶ ἡ εἰς αὐτὸ μετάβασις εἴτε διὰ σιδηροδρόμου εἴτε διὰ πλοίου εἶνε ἐξ ἴσου μαγευτικὴ. Ὁ σιδηροδρόμος διασχίζει μυροβόλα δάση, διακοπτόμενα ὑπὸ περικαλλῶν κοιλάδων, διαρρεομένων ὑπὸ διαυγῶν ρυάκων, ὧν αἱ ὄχθαι εἶνε κατεσπαρμέναι διαφόροις ποικιλοχρόοις ἄνθεσιν ἢ πεδίοις πλουσιοῖς εἰς βοσκάς, ἐν αἷς οἱ βόες μόλις διακρίνονται ὡς ἐκ τοῦ ὕψους τοῦ χόρτου· οὐχ ἦττον δὲ θελκτικὴ εἶνε καὶ ἡ δι' ἀτμοπλοίου μετάβασις. Ὁ εὐρύς Νέβας, ὁ κυανοῦς τὸ χρῶμα, βαθύς καὶ θορυβώδης εἶνε

μεστός κινήσεως. Αἱ πολυτελεῖς θαλαμηγοὶ τοῦ Τσάρου, φέρουσαι τὴν αὐτοκρατορικὴν σημαίαν ἴστανται ἠγκυροβλημέναι παρὰ ταῖς μεγαλοπρεπέσιν ἐκ γρανίτου προκυμαίαις· ἐφ' ὅσον δύναται νὰ φθάσῃ τὸ βλέμμα δὲν βλέπει τις εἰμὴ πολυτελεῖ ἀνάκτορα, κήπους, ἐκκλησίας καὶ δημόσια ἰδρύματα. Παρὰ τὸ στόμιον τοῦ ποταμοῦ ὑψοῦνται τὰ μεγάλα πολεμικὰ σκάφη τὰ ἀενάως ὑπὸ τοῦ Τσάρου ναυπηγούμενα· εἴαν τις προχωρήσῃ ὀλίγον ἐν τῷ κόλπῳ καὶ στρέψῃ τὸ βλέμμα εἴτε πρὸς τὴν πόλιν καὶ τὸν πελώριον φαϊόχροον ὄγκον τοῦ Ἁγίου Ἰσαάκ, πρὸς τοὺς ἀπειραριθμούς τρούλλους τῶν ἐκκλησιῶν τοὺς μεγαλοπρεπῶς ὑψωμένους πρὸς τὸ κυανοῦν στερέωμα καὶ τὰ μεγαλοπρεπῆ ἀνάκτορα, εἴτε στρέψῃ αὐτὸ πρὸς τὸ μέρος τῆς Φινλανδίας τῆς σκιαγραφουμένης εἰς τὸ βάθος τοῦ ὀρίζοντος, ἔχει πάντοτε ἐξάισιον θέαμα κατὰ τὴν καλλονὴν, τὴν καθαρότητα καὶ ζωηρότητα τοῦ χρωματισμοῦ.

Τὸ Πέτερχοφ καὶ ἐν καιρῷ θέρους, ὡς ἐν καιρῷ ἔαρος, καὶ κατὰ τὸ φθινόπωρον, ὡς καὶ ἐν καιρῷ χειμῶνος εἶνε πάντοτε ἐπέραστον ἐνδιαίτημα.

Κατὰ τὸ ἔαρ τὰ δάση—τὸ δὲ Πέτερχοφ ἀποτελεῖ ἀπέραντον δάσος—εἶνε κατὰσπαρτα ἐξ ἀγρίων ὑακίνθων, ἀνθεμίδων, κιτρίνων καὶ φαιῶν μυροβόλων ἴων. Κατὰ τὴν ὥραν ταύτην τοῦ ἔτους τὸ Πέτερχοφ εἶνε ἀληθὴς παράδεισος· χιλιάδες κοσσύφων καὶ στρουθίων ἄδουσι καὶ τρυλίζουσι πανταχόθεν· ὁ ἀήρ, καθαρὸς καὶ δροσερός, ἀποπνέει τὸ λεπτόν ἄρωμα τῶν ἀνθέων καὶ τὴν βαλσαμώδη ὁσμὴν τῆς ἐλάτης· ἀπειραι πηγαὶ καὶ ρυάκια, φαιδρὰ ἐπὶ τῇ ἀπαλλαγῇ τῶν παγερῶν κατὰ τὸν χειμῶνα δεσμοτηρίων αὐτῶν, τρέχουσι σκιρτώντα ἐπὶ τῶν πετρωμάτων καὶ ἀπλοῦντα τὰ χρυσιζόντα ὑπὸ τὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου νάματα αὐτῶν. Εἶτα σὺν τῇ προόδῳ τοῦ ἔαρος ἀνθίζουσι αἱ φιλύραι καὶ αἱ πασχαλέαι, καὶ ἀκούεται τὸ μελωδικὸν ἄσμα τῶν ἀηδόνων. Ἐν ἐνὶ λόγῳ, ἂν εἶνε ἀδύνατον νὰ ἴδῃ τις ἢ νὰ φαντασθῇ ἔαρ περικαλλέστερον, δροσερώτερον, θελκτικώτερον, ποιητικώτερον τοῦ τῶν βορείων κλιμάτων, τοῦ βραδέος ἐρχομένου καὶ καθ' ὃ φαιναὶ νύκτες συγγέουσι λυκόφως δύσεως καὶ ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου, ἔτι μάλλον ρητέον τοῦτο περὶ τοῦ ἔαρος ἐν Πέτερχοφ, τοῦ ὑπὸ ἀπεράντων δασῶν προστατευομένου κατὰ τῶν ἀνέμων καὶ τῶν τρικυμιῶν.

Κατὰ τὸ θέρος, ὅτε οἱ δίανοι καὶ τὰ ρόδα εἰς πάντας τοὺς κήπους ἀνθοῦσιν, οἱ ἐξῶσται, *datschas*, ὡς ἀποκαλοῦνται τῶν ρωσικῶν ἐπαύλεων καταστράπτουσι ἐκ πορφυρῶν γερανίων, τὰ δὲ ἡλιοτρόπια ἐκπέμπουσι τὰ χρυσοῦφῃ ἄνθη αὐτῶν ἐν τῷ μέσῳ ὄλου ἐκείνου τοῦ πρασίνου χρώματος, τὸ Πέτερχοφ εἶνε δροσερὸν καὶ ἀναπαυτικὸν ἐνδιαί-

τημα. Χαρίσσαι περιστέραί και πτηνά πτερυγίζουσι πανταχόθεν, και μόνον ὁ κοσμός τῶν βατράχων διαταράττει τὴν γαλήνην τῆς φύσεως.

Ἄλλα και κατὰ τὸ φθινόπωρον, ὅτε ἅπαντα τὰ δάση περιβάλλονται τὴν ὑπέρυθρον στολήν, τὸ θέαμα εἶνε ἐξ ἴσου ἐράσμιον. Τότε τὸ ἔδαφος εἶνε κατεστρωμένον ὑπὸ παχέος τάπητος κιτριῶν φύλλων, και ἐλεύθερον τὸ ὄμμα ἔχει πρὸ αὐτοῦ χρωματισμὸν οἰκιῶν και φυλλωμάτων ποικιλώτατον.

Κατὰ τὸν χειμῶνα τὰ πάντα εἶνε λευκά και ἔρημα. Ἡ χιὼν καλύπτει τοὺς γυμνοὺς τῶν δένδρων κλάδους και παρέχει εἰς αὐτοὺς φανταστικὰς μορφάς. Κατὰ τὰς μακρὰς παγερὰς νύκτας, αἱ ἀποκρυσταλλωμένα πεδιάδες μαρμαίρουσιν ὑπὸ τὸ φέγγος τῆς σελήνης και ὁ διασχίζων ἐπὶ ἐλκύθρου τὰς ἀπεράντους ταύτας πεδιάδας, τὰς μηδὲν ἴχνος ὁδοῦ παρουσιαζούσας και, καλῶς περιπετυλιγμένος εἰς τὴν σισύραν αὐτοῦ και μὴ ἔχων ἄλλο τι ὡς συντροφίαν εἰμὴ τὸ χάριεν κωδωνίσμα τῶν κωδωνίσκων τῶν ἵππων του, τῶν δίκην ἀνέμου ἐλαυνόντων ἐπὶ τῶν πάγων τοῦ φινλανδικοῦ κόλπου, ἀπομακρύνεται πάντοτε μετὰ λύπης τοῦ λευχείμονος Πέτερχοφ.

Ἡ ἔπαυλις τοῦ Ρουβινστάιν εἶνε περικαλλῆς και εὐρύχωρος, ξυλίνη δὲ ὡς ἅπασαι αἱ ρωσικαὶ Datschas. Εἶνε ὑποδομημένη ἐπὶ γηλόφου και φαῖα τὸν χρωματισμὸν ἄνθη πανταχόθεν περιβάλλουσιν αὐτὴν και ἐξαίσια δένδρα σκιάζουσι μαγευτικὴν πρασιὰν μετ' ἐπιμελείας συντηρουμένην. Ἀριστερᾶ τῷ εἰσερχόμενῳ ἐκτείνεται εὐρὺς ὀπωροφόρων δένδρων κῆπος και ἡ εἴσοδος τῆς οἰκίας εἶνε ὑπὸ ὠραῖον περιστύλιον, κεκοσμημένον διὰ παντοειδῶν ἀνθέων. Κατόπιν ὑπάρχει μακρὰ αἴθουσα, εἰς τὸ βάθος τῆς ὁποίας ἄρχεται ἐλικοειδῆς κλιμαξ, ἄγουσα εἰς τὸν πύργον τοῦ Ρουβινστάιν, ἐν ᾧ ἔχει τὸ σπουδαστήριον αὐτοῦ, εὐρὺ δωμάτιον φωτιζόμενον ὑπὸ μεγάλου πρὸς τὴν θάλασσαν παραθύρου. Ἐνταῦθα ἐν ἡσυχίᾳ και περισυλλογῇ ὁ μέγας καλλιτέχνης ἐργάζεται. Εὐρίσκεται ὡς ἐν τῷ στοιχείῳ αὐτοῦ· τὸ γραφεῖον τοποθετημένον πρὸ τοῦ παραθύρου και ἐγγὺς τὸ μέγα κλειδοκύμβαλον Becher, δεξιᾶ δὲ εὐρὺ ἀνάκλιτρον ἔχον ἐκατέρωθεν πελωρίας θήκας μεστὰς μουσικῶν συνθεμάτων αὐτοῦ· και μεταξὺ ἀπάντων τῶν ἄλλων προεξέχουσιν θέσιν κατέχει δεινὴ τὴν ὄψιν προτομὴ τοῦ Μεφιστοφελούς ἐκ χαλκοῦ, ὃν ὁ Ρουβινστάιν χαριεντιζόμενος ἀποκαλεῖ ὑποβολέα τῶν ἐμπνεύσεων αὐτοῦ· τὸ δωμάτιον ἔχει σχῆμα ἡμικυκλίου και ἐκτὸς ἀγαλματίου ἀπεικονίζοντος τὴν μούσαν Εὐτέρπην, τεθειμένου ἐπὶ τοῦ κλειδοκυμβάλου ἀπέναντι τοῦ καλλιτέχνου, ἐκτὸς τάπητος, δώρου ἐπιμελῶς ἐξεργασμένου ὑπὸ θιασώτιδος τοῦ καλλιτέχνου και ὀλίγων καθισμάτων, οὐδὲν ἕτερον

ἐπιπλον περιέχει. Τὸ δωμάτιόν του εἶνε τὸ προσφιλές ἐνδίαίτημα τοῦ Ρουβινστάιν· τὸ λοιπὸν τῆς περικαλλοῦς οἰκίας παραχωρεῖ προθύμως εἰς τὴν ἑαυτοῦ οἰκογένειαν και τοὺς προσκεκλημένους· ἀλλὰ τὸ γραφεῖον αὐτοῦ εἶνε δι' αὐτὸν ἱερόν, και ὀλίγιστοι, και αὐτῶν ἔτι τῶν προσωπικῶν φίλων, εἰσέδυσαν εἰς αὐτό. Ἡ ἀπὸ τῶν παραθύρων ἐξελισσομένη θεὰ εἶνε μαγευτικὴ, ἰδίᾳ δὲ τὰς ἐσπέρας, ὅτε ἡ θάλασσα μαρμαίρει ὑπὸ τὰς ἀργυρὰς ἀκτῖνας τῆς σελήνης και τὰ δένδρα ἀποτελοῦσιν ὄγκους σκιεροῦς και παραδόξους ὑπὸ τὸ λευκὸν φῶς αὐτῆς.

Ἡ ἔπαυλις εἶνε διώροφος. Ὁ πρῶτος ὄροφος προώριστα δι' ὑποδοχὰς, περιλαμβάνων εὐρὺ ἐστιατόριον, αἴθουσαν σφαιριστηρίου, μουσικῆς, βιβλιοθήκης, τρεῖς αἰθούσας ὑποδοχῆς, και τὸν ἰδιαιτέρον ἐξώστην τοῦ Ρουβινστάιν, εἰς ὃν μεταβαίνει τις διερχόμενος μικρὸν ἐστιατόριον και τρεῖς ἄλλους ἐξώστας, πάντας μεστὸς ἀνθέων και φυλλωμάτων. Ἐν γένει τὸ ὄλον οἶκημα βρίθει ἀγαλμάτων και ἀνθέων, μετὰ πολλῆς ἀγάπης καλλιεργουμένων ὑπὸ τῶν Ρώσων και θαυμασίως θαλερῶν. Πράγματι δὲ και ἐν τῷ οἴκηματι τοῦ Ρουβινστάιν ὑπάρχουσι φοίνικες και δενδρύλλια τῶν τροπικῶν κλιμάτων, ἐξαίσιος καλλονῆς. Παρὰ τὸ κλειδοκύμβαλον εἶνε τοποθετημένοι αἱ προτομαὶ τοῦ Γκαῖτε, Σαιξπήρ και Μιχαὴλ Ἀγγέλου και παρ' αὐταῖς αἱ τοῦ Μπάχ, Βετῶβεν και Σούβερτ. Ἐν συνόλῳ ἡ ἔπαυλις μετὰ τῶν κομψῶν δαπέδων, τῶν καλλιτεχνικῶν ἐπὶ τῶν φατωμάτων τοιχογραφιῶν, τῶν ἀνθέων και ἀγαλματίων αὐτῆς εἶνε κομψοτάτη. Τὰ λαμπρὰ δῶρα τὰ προσενηθέντα τῷ Ρουβινστάιν κατὰ τὸ μακρὸν στάδιον αὐτοῦ στολίζουσι τὴν βιβλιοθήκην, τὰ δὲ ραβδία διευθυντοῦ τῆς ὀρχήστρας, τὰ λευκώματα, αἱ προσφωνήσεις ἐντὸς πλουσιῶν πλαισιῶν ἢ κεχαραγμένοι ἐπὶ ἀργυρῶν πλακῶν ὡς και οἱ ἀπειράριθμοι ἐκ χρυσοῦ ἢ ἀργύρου στέφανοι ἐξαίρουσιν ἔτι μᾶλλον τὴν λαμπρότητα τοῦ οἴκηματος. Οὐδὲν ἐν αὐτῷ ὑπάρχει τὸ τιμαριωτικόν, ἀλλὰ εἶνε κομψὸν και ἐπιμεμελημένον και σύμφωνον πρὸς τὰς τάσεις τοῦ Ρουβινστάιν.

Ὁ μέγας καλλιτέχνης ἄκρως ἀρέσκειται εἰς τὴν ἐν τῇ ἔπαυλει διαμονήν, και παρέχει πάντοτε ἀφειδῆ και ἡγεμονικὴν φιλοξενίαν.

Και ὄντως, πόσῃν φιλοξενίαν δὲν εἶδον οἱ τοῖχοι τοῦ οἴκηματος τούτου, και πόσων καλλιτεχνικῶν συγκινήσεων δὲν ἐγένοντο οἱ μάρτυρες, ἰδίᾳ κατὰ τὰς περιπτώτους ἐκείνας μουσικὰς ἐσπερίδας, καθ' ἃς ὀλόκληρος ἡ Πετρούπολις, γνωστὴ και ἄγνωστος, ἔσπευδε ν' ἀκούσῃ τὸν καλλιτέχνην! Νῦν τὰ πάντα εἶνε ἡσυχώτερα· φλογερὸν πῦρ τῆς νεότητος δὲν διαθερμαίνει πλέον τὸν Ρουβινστάιν· ἔζησεν ἐπέκεινα τοῦ ἡμίσεως αἰῶνος· τὰ τέκνα αὐτοῦ ἠλικιωθήσαν και δασάκις οἱ φίλοι και

οὐ θαυμασταὶ αὐτοῦ τῶ παρέχουσι τὴν κατὰ τοῦτο εὐκαιρίαν, προτιμᾶ τὴν γαλήνην τοῦ ἐν μέσῳ τῶν βιβλίων, τῶν σκέψεων τῶν συγγραμμάτων καὶ τῆς τέχνης ἡσυχίου βίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'

Ὁ Ρουβινστάιν ὡς καθηγητῆς

Ἐν τῶν μᾶλλον δυσνοήτων χαρακτηριστικῶν τοῦ Ρουβινστάιν εἶνε ἡ ἱκανότης αὐτοῦ ὡς καθηγητοῦ, διότι ὡς δὲν δύναται τις νὰ ὑποθέσῃ ὅτι ὁ Σαλλούστιος ἦτο τὸ ἄωτον τῆς ἠθικότητος, ἢ ὁ Σενέκας τῆς ἀδιαφορίας πρὸς τὸν πλοῦτον ἀπλῶς καὶ μόνον διότι ἔγραψαν ὑπὸ τοιοῦτο πνεῦμα, οὕτω δυσκόλως δύναται τις νὰ πιστεύσῃ ὅτι ὁ Ρουβινστάιν, ὁ μεστὸς ἰδιοτροπιῶν, ὁ εὐμετάβολος καὶ ἀεικίνητος ἠδύνατο νὰ εἶνε καλὸς καθηγητῆς ἀπλῶς καὶ μόνον διότι ἐδίδε μαθήματα. Πρὸς καρποφόρον ἐξάσκησιν τοῦ ἐπαγγέλματος τούτου ἀπαιτεῖται ἱκανὴ δόσις ὑπομονῆς, ἀταραξίας καὶ πραότητος, προσόντων, ἅπερ ἦκιστα βεβαίως θ' ἀνέμενέ τις παρὰ τοῦ Ρουβινστάιν.

Καὶ ὅμως ὅσον οὐδεὶς ἄλλος ἦτο ὑπομονητικὸς, ἀτάραχος, πρῶτος πρὸς τοὺς μαθητὰς ὅτινες ἔχουσιν ἢ εἶχον τὸ εὐτύχημα νὰ τὸν ἀποκαλῶσι διδάσκαλόν των, ταύτοχρόνως δὲ ὅσον οὐδεὶς ἄλλος ἐξεπλήρου εὐσυνειδήτως τακτικῶς καὶ ἀφωσιωμένως τὸ καθῆκον τοῦτο. Ἡ ὑπομονὴ αὐτοῦ ἦτο ἀπεριόριστος ὅσον καὶ αἱ γνώσεις αὐτοῦ. Οὐδέποτε παραφέρεται ὡς ὁ Βύλφ, ἀλλ' οἱ δηκτικώτατοι τῶν σαρκασμῶν τοῦ Βύλφ εἶνε μέλι ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν καυστικὴν εἰρωνείαν τοῦ Ρουβινστάιν, ὅταν μαθητῆς δὲν ἐννοῆ ὅ,τι ἀπαιτεῖ παρ' αὐτοῦ. Οὐδὲν δύναται νὰ παραβληθῆ πρὸς τὴν εἰρωνείαν ταύτην, ὡς οὐδὲν παραβάλλεται πρὸς τὴν ἀξίαν, τὴν ἀπλότητα καὶ τὴν βαθύτητα τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ. Ἡ μέθοδος αὐτοῦ, καίπερ ἦκιστα ἐπιτόλαιος, δὲν εἶνε σκοτεινὴ ἢ δύσληπτος, ἀπαιτεῖ ὅμως μεγάλην παρὰ τῶν μαθητῶν προσοχὴν καὶ εἶνε διδασκτικὴ καὶ πολυτίμος ὡς ὑπερτέρα καὶ ἐλευθέρα πάσης προσωπικῆς προτιμῆσεως ἢ ἰδιοτροπίας. Ὁ Ρουβινστάιν διδάσκων, τίθησι κατὰ μέρος τὰς ἰδίας αὐτοῦ συμπαθείας καὶ ὑποχρεοῖ τοὺς μαθητὰς νὰ σπουδάζωσιν ἀποκλειστικῶς τοὺς κλασικοὺς ἐπὶ ἀκριβεστάτων κειμένων. Ὁ μουσικὸς κόσμος πρὸ πολλοῦ ἀπέκλινεν εἰς τὴν ἰδέαν ὅτι ἡ ἔρμηνεία ἢ δοθεῖσα ἐπὶ τοῦ Tausig εἰς τὴν ἐν mi ἐλάσσονι συμφωνίαν τοῦ Σωπὲν εἶνε βελτίωσις τοῦ πρωτοτύπου, καὶ ὅτι αἱ ὑπὸ τοῦ Βύλφ ἐκδόσεις τῶν ἔργων τοῦ Βετῶβεν καὶ αἱ ὑπὸ τοῦ Klindworth ἐκδόσεις

τῶν ἔργων τοῦ Σωπὲν εἶνε πολυτίμου ἀξίας διὰ τοὺς σπουδαστὰς· ἀλλὰ δὲν δύναται τις νὰ φαντασθῆ τὴν ἐξαψιν τοῦ Ρουβινστάιν ὁσάκις μαθητῆς ἐπαρουσίαζεν αὐτῷ τοιαύτας ἐκδόσεις. «Ἐγὼ ἀνάγκην, ἐρωτᾷ σαρκαστικῶς, νὰ μοὶ παίξῃτε τὸν Βετῶβεν τοῦ Βύλφ, τὸν Μπάχ τοῦ κ. Τσέρνεϋ ;» Διότι θεωρεῖ ἀφόρητον τὴν τάσιν συγχρόνων τινῶν καλλιτεχνῶν θελόντων κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς νὰ ἐπεξεργασθῶσι καὶ παρουσιάσωσιν εἰς τὸν κόσμον ἔργα τοῦ Βετῶβεν ἢ τοῦ Σωπὲν. «Θέλω τὸν Βετῶβεν, θέλω τὸν Μπάχ, θέλω τὸν Σωπὲν ὡς αὐτοὶ οὗτοι ἐξεδηλώθησαν», ἀνεφώνει πολλάκις μετὰ ζωηρότητος ὁ Ρουβινστάιν· «δι' ἐμὲ εἶνε πάνυ καλοὶ· πρέπει δὲ καὶ διὰ τοὺς μαθητὰς μου νὰ εἶνε πάνυ καλοὶ».

Τὸ κυριώτερον χαρακτηριστικὸν τῆς διδασκαλίας τοῦ Ρουβινστάιν εἶνε ἡ σοβαρότης μεθ' ἧς ἐπιδίδεται εἰς αὐτήν· δὲν ἦτο ἀπλῆ παράδοσις, δὲν ἦτο ἐνασχόλησις μιᾶς ὥρας τὴν ἡμέραν, ἀλλὰ ζωτικώτατος πόθος ὀλοκλήρου ὑπάρξεως. Ὡς καθηγητῆς φαίνεται μέγας ἱεροφάντης τῆς τέχνης, Σωκράτης καὶ οὐδέποτε Ἐπικουρείος. Παρ' αὐτοῦ οὐδὲν ἐγένετο πρὸς ἐπίδειξιν· οὐδεμία προσθήκη, οὐδεμία ἀλλοίωσις τοῦ κειμένου, καὶ ὅτε τυχὸν ἐξετελοῦντο ὀλίγα τινὰ τεμάχια, ὡς π. χ. τὸ νεκρώσιμον Ἐμβατήριον τοῦ Σωπὲν, εἰς ᾧ εἰσήγε παραλλαγὰς, οὐδέποτε ἐπέτρεπε τοῖς μαθηταῖς νὰ πράττωσι τὸ αὐτό· «ἐγὼ, κύριε, ἔλεγεν ἀφελῶς καὶ γελῶν πρὸς τὸν μαθητὴν, κάμνω τὸ καὶ τό, ἀλλ' ἐκ τούτου δὲν ἔπεται ὅτι πρέπει ν' ἀκολουθήσῃτε τῷ παραδείγματι μου, διότι πράττω οὐχὶ καλῶς. Σημειώσατε λοιπὸν τὴν ἰδιοτροπίαν μου καὶ μὴ μιμήθητε αὐτήν». Κατὰ τοῦτο ὁ Ρουβινστάιν εἶνε ἐξόχως μέγας, ἐξόχως καλλιτέχνης καὶ μέγας διδάσκαλος.

Αἱ παραδόσεις αὐτοῦ ἦσαν μᾶλλον φροντιστήρια ποιήσεως, ἔρμηνεία τοῦ νοήματος καὶ τοῦ ιδεώδους τῶν μεγάλων μελοποιῶν, οὐδαμῶς δὲ κοινόν τι μάθημα· οἱ μαθηταὶ πρὶν προσέλθωσιν αὐτῷ ὄφειλον νὰ γινώσκωσι τὸ τεχνικὸν μέρος καὶ πῶς ἐκτελεῖται τεμάχιόν τι· ἔχαρατε δὲ εἰς τὸν νοῦν αὐτῶν τὸ κάλλος, τὴν ἰδέαν ἐκάστου συνθέματος, καὶ ὑπὸ τὴν ἐποψιν ταύτην ἀντὶ διδασκάλου ἦτο μᾶλλον ὑποφάντης, διότι ἀπέβλεπε μόνον εἰς τὴν ἀντίληψιν καὶ τὴν ἀλήθειαν· ἂν ἦτο δυνατόν νὰ ἔχωμεν μουσικὴν Ἀκαδημίαν, μουσικὸν Λύκειον κατὰ τὸ εἶδος τῶν ἀκμασασῶν φιλοσοφικῶν σχολῶν ὑπὸ τὰ προσφιλεῖ τῷ Πλάτωνι δένδρα καὶ ὑπὸ τὴν σκιάν τῶν ὑπωρειῶν τοῦ Λυκαβηττοῦ, κρᾶμα τοῦ ιδεώδους καὶ τοῦ ὑλικοῦ, ὁ Ρουβινστάιν θὰ ἦτο ἡ προεδρεύουσα θεότης· ἀλλ' ἀτυχῶς ἄλλαι σκέψεις καὶ ἄλλαι φροντίδες ἀπασχολοῦσι τοὺς χρόνους τοῦ μεγάλου καλλιτέχνου.

Ὁ πρῶτος καὶ ὁ τελευταῖος συνθέτης, τὸν ὁποῖον ὁ Ρουβινστάιν διδαι εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ εἶνε ὁ Ἰωάννης Σεβαστιανὸς Μπάχ, διότι ὁ Μπάχ διὰ τὸν Ρουβινστάιν εἶνε εἶδος Βυαγγελίου· χρῆται δὲ μόνον τῇ ἐκδόσει τῶν συνθεμάτων τοῦ Μπάχ, τῇ γενομένη ὑπὸ τῆς «Ἐταιρίας Μπάχ» καὶ διὰ τὰ ἔργα τοῦ Βετῶβεν, μεταχειρίζεται μόνον τὰς ἐκδόσεις τοῦ Βράιτκοφ καὶ Χέρτελ. Μεγάλην σημασίαν ἀποδίδει εἰς τὸν ρυθμὸν καὶ τὸν τονισμὸν· εἶνε ἥττον λεπτολόγος ἢ κάλλιον ἥττον φανταστικός ἢ ὁ Βύλφω ὡς πρὸς τὴν φράσιν, καὶ οὐδενὸς κόπου φεῖδεται ὅπως ἐγκολάφη τοῖς μαθηταῖς συντηρητικὴν καίτοι εὐρείαν ιδέαν περὶ τῆς Τέχνης. Ἐν γένει ὁ Ρουβινστάιν εἶνε διδάσκαλος ὑπὸ τὴν ἀρίστην ἔννοιαν τῆς λέξεως ταύτης, καὶ ἡ διδασκαλία αὐτοῦ εἶνε μουσικῶς ἀκριβεσττέρα παντὸς ἄλλου συγχρόνου διδασκάλου· λυπηρὸν ὅμως ὅτι τὸ Πέτερχοφ δὲν δύναται νὰ εἶνε διὰ τοὺς σπουδαστὰς τοῦ κλειδοκυμβαλοῦ, ὅτι ἦτο ἡ Βάμμαρ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Λίστ καὶ ἂν ἔτι ἡ διδασκαλία περιωρίζετο εἰς βραχεῖαν κατ' ἔτος περιόδον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'

Ὁ Ρουβινστάιν ὡς κλειδοκυμβαλιστῆς

Τόμους δύναται τις νὰ γράφῃ πρὸς ἀπεικόνισιν τοῦ Ρουβινστάιν ὡς κλειδοκυμβαλιστοῦ. Ἄλλ' οὐδ' ὀλόκληροι τόμοι ἐπαρκοῦσι πρὸς τοιαύτην ἀπεικόνισιν, διότι τὸ γράφειν περὶ Ρουβινστάιν ὡς κλειδοκυμβαλιστοῦ εἶνε θέμα μὴ ἔχον τέλος. Τίς δύναται νὰ ἀπεικονίσῃ τὴν θαυμασίαν ἐκτέλεσιν αὐτοῦ, τὸ τί ἐκεῖνο τὸ ὑπάρχον ἐν αὐτῇ καὶ ἐλλείπον ἐν τῇ τῶν ἄλλων· τὸ κρᾶμα ἐκεῖνο πάθους καὶ μυστηκισμοῦ, χάριτος, λεπτότητος, ἐλαφρότητος, ζωηρότητος, ποιήσεως, τελειότητος, μεγαλείου, δυνάμεως, μεγαλοπρεπείας, ἐν ἐνὶ λόγῳ, ψυχῆς;

Ὁ ἀκροασάμενος τοῦ Ρουβινστάιν ἀπήλασεν ὑψίστης ἡδονῆς ἐν τῷ βίῳ· ἔγνω ἀπερίγραπτον καὶ οὐρανίου κάλλους εὐτυχίαν. Δι' αὐτὸν τὰ μουσικὰ σήματα εἶνε μέσον καὶ οὐχὶ σκοπός, καὶ κατορθοῖ νὰ διδῇ καὶ κατὰ τὴν παραλλαγὴν αὐτῶν ἔννοιαν, ιδέαν καὶ μορφήν, διότι δι' οἰουδήποτε τρόπον καὶ ἂν ἐκτελῇ, ἡ κυριωτάτη αὐτοῦ φροντίς εἶνε τὸ ιδεῶδες, καίτοι ἀκριβῶς διὰ τοῦτο πολλάκις ἐξετέθη εἰς ἐπικρίσεις. Ἐπικρίνουσιν αὐτὸν λέγοντες ὅτι οἰτιδήποτε καὶ ἂν ἐκτελῇ, εἴτε τεμάχιον τοῦ Μπάχ, εἴτε τοῦ Βετῶβεν, εἴτε τοῦ Σοῦμαν, εἶνε πάντοτε Ρουβινστάιν, ὑποκαθιστῶν τὴν προσωπικότητα αὐτοῦ εἰς τὴν τῶν μεγάλων τούτων μουσικοδιδασκάλων, ὅπερ, καθὰ διατείνονται, ἀντιβαίνει εἰς τοὺς κανόνας τῆς τέχνης.

Ἄν αἱ ἐπικρίσεις αὐταὶ ἦσαν εἰλικρινεῖς, θὰ εἶχον βεβαίως ἀξίαν, ἀλλ' οὐδέποτε μείζων ἀδικία διεπράχθη κατὰ καλλιτέχνου τῆς οὕτω προσγινομένης τῷ Ρουβινστάιν, οὐ ἢ περὶ τῶν ιδεῶν καὶ τῶν ἔργων ἐκαστου μουσικοδιδασκάλου ἀντίληψις εἶνε πιστοτάτη καὶ ἐπομένως ὑπερτέρα πάσης ἐπικρίσεως. Βεβαίως ἡ ἀντίληψις αὐτοῦ εἶνε μᾶλλον πρωτότυπος καὶ διάφορος τῆς τῶν ἐπικριτῶν αὐτοῦ· ἀλλὰ πῶς ἦν ἄλλως γενέσθαι; Ἄν τὸν Μπάχ, τὸν Βετῶβεν ἄλλως ἐννοοῦσιν αὐτοὶ καὶ ἄλλως ὁ Ρουβινστάιν, τοῦτο οὐδὲν σημαίνει εἰ μὴ ὅτι ἡ ἀντίληψις μεγάλου καλλιτέχνου εἶνε πάντοτε ἀκριβεσττέρα τῆς τῶν ἄλλων, τῶν κατωτέρων αὐτοῦ. Ἄλλὰ πρὸς τί ἡ τοιαύτη συζήτησις; Πότε εἶδομεν δύο μεγάλους καλλιτέχνας ἐρμηνεύοντας ὁμοιοτρόπως ἐν καὶ τὸ αὐτὸ σύνθεμα; Ἡ μῆνις τῶν ἐπικριτῶν καὶ εὐαρίθμων τοῦ τρόπου τῆς ἐκτέλεσεως τοῦ Ρουβινστάιν ἔχει δύο λόγους· τὴν περὶ τὴν τέχνην ἀπαράμιλλον δεξιότητα τοῦ Ρουβινστάιν καὶ τὴν συντηρητικότητα ἐν τῇ τέχνῃ, ἥτις ἐδραιωθεῖσα ὑπὸ τῆς εὐρείας διανοίας τοῦ Μένδελσον καὶ τοῦ Σοῦμαν, κατέπεσεν εἴτα ἐν ταῖς χερσὶ σχολαστικῶν ἐπαγγελματιῶν. Ἐν ἄλλαις λέξεσι μερὶς τις κριτικῶν ἐνεκολπώθη τὰς μεθόδους τοῦ Σοῦμαν καὶ Μένδελσον χωρὶς νὰ ἔχη τὴν νοημοσύνην καὶ τὴν διαυγῆ ἀντίληψιν τῶν μεγάλων τούτων καλλιτεχνῶν, καὶ ἐπομένως δὲν κατανοεῖ ὅτι οὗτοι ἀπέβλεπον εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ οὐχὶ τὸν περιορισμὸν τῆς ἀληθοῦς τέχνης.

Ὁ πρῶτος λόγος καὶ ἡ πραγματικὴ αἰτία τῶν κατὰ τοῦ Ρουβινστάιν ἐπιθέσεων εἶνε, ὡς εἶπαμεν, ἡ περὶ τὴν τέχνην δεξιότης αὐτοῦ. Ἄλλ' ἡ δεξιότης αὕτη τοῦ Ρουβινστάιν, εἶνε αὐτὸς ὁ Ρουβινστάιν· ἂν δέ τις ἠκροᾶτο αὐτοῦ ἐκτελοῦντος τὴν Appassionata Sonata τοῦ Βετῶβεν καὶ συγχρόνως ἠκροᾶτο οἰουδήποτε ἐτέρου γνωστοῦ καλλιτέχνου, ἐκτελοῦντος τὸ αὐτὸ σύνθεμα, θὰ κατενόει τὴν μεγίστην διαφοράν. Ἄλλὰ τί τοῦτο σημαίνει; ἂν δύο ἄοιδοι ἄδουσι τὸ αὐτὸ ἔσμα, οὐδεὶς μέμφεται τὸν ἐξ αὐτῶν ἄδοντα μετὰ φωνῆς μᾶλλον μελωδικῆς καὶ τεχνικῆς· καὶ ὅμως τοῦτο ἀκριβῶς ἐπικριταὶ τινες πράττουσι κατὰ τοῦ Ρουβινστάιν, καὶ οὐ μόνον κατ' αὐτοῦ, διότι ἐν γένει τοιοῦτό τι συμβαίνει ἐν τῇ κλειδοκυμβαλιστικῇ τέχνῃ τῆς ἐποχῆς. Πράγματι ὑπάρχουσι πεμπτοβάθμιοι τινες κλειδοκυμβαλισταί, ἐστερημένοι μὲν ἀτομικῆς δεξιότητος, κατορθοῦντες ὅμως διὰ τῶν ἐπικρίσεων αὐτῶν νὰ παρίστανται ὡς μεγάλοι καλλιτέχνη, καὶ τοῦτο διότι δὲν γίνεται ἡ προσήκουσα διάκρισις μετὰξὺ πρωτοτυπίας καὶ ἀτομικότητος δεξιᾶς περὶ τὴν τέχνην καὶ πρωτοτύπου καὶ συνθετικῆς ἀτομικότητος.

(Ἀκολουθεῖ).

ΘΕΡΑΠΕΙΑ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΩΝ

Ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὁ κόσμος ἀρχίζει νὰ ἀνομολογῇ ὅτι ἡ ἐγκληματικότης μεταβιβάζεται κληρονομικῶς ὅπως ἡ ἀσθένεια, καὶ ὅτι εἶνε ἐξίσου παράλογον νὰ μεμφόμεθα παῖδα γεννηθέντα μὲ ἠθικὴν τινα ἀνωμαλίαν ἐν τῷ χαρακτῆρί του, ὅπως θὰ ἦτο παράλογον νὰ αιτιώμεθα αὐτὸν ἐλθόντα εἰς τὸν κόσμον μὲ σωματικὴν τινα δυσμορφίαν. Εἶνε λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος ἐντελῶς ἀνεύθυνος ὅσον ἀφορᾷ τὸν χαρακτῆρά του ; Βεβαίως ὄχι· ἡ προσωπικότης βαρύνει ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν κληρονομικότητα, καὶ ἀκριβῶς ὡς καθῆκον ἡμῶν εἶνε νὰ ἐκρίζωσωμεν τὰ σπέρματα τῶν νόσων καὶ νὰ ἐξασφαλίσωμεν τὴν κληρονομικὴν μεταβίβασιν ὑγιεστεροῦ αἵματος, οὕτως ἐπιβάλλεται ἡμῖν ἐπιτακτικῶς νὰ ἐκρίζωσωμεν τὴν ἐγκληματικὴν τάσιν, καὶ ἐξασφαλίσωμεν τὴν κληρονομικὴν μεταβίβασιν ἡμερωτέρου ἤθους.

Πρὸς ἐκρίζωσιν τοῦ ἐγκλήματος δεόν ν' ἀρχίσωμεν ἀπὸ τοῦ σώματος καὶ τοῦτο ἀναγνωρίζει ἡ νεωτέρα ἐγκληματολογικὴ ἐπιστήμη. Οὐδαμοῦ τὸ φῶς τῆς νέας ταύτης ἐπιστήμης ἐχρησμοποιήθη τελεσφορότερον ἢ ἐν ταῖς Ἠνωμέναις Πολιτείαις τῆς Ἀμερικῆς. Ἐν τῇ Πολιτείᾳ τῆς Νέας Ὑόρκης, ἐπὶ παραδείγματι, εἰσῆχθη μεταρρυθμισίς δημοφώνως καὶ ἐντόνως ἐπαινεθεῖσα ὑπὸ τῶν ἐγκληματολόγων. Ἡ μεταρρυθμισίς αὕτη συνίσταται εἰς τὴν καλουμένην «ἀόριστον κράτησιν».

Ὁ ἐγκληματίας δὲν δύναται νὰ κρατηθῇ μακρότερον τοῦ μεγίστου ὅρου τῆς ὑπὸ τοῦ ἀδικήματος αὐτοῦ διαγραφομένης διαρκείας. Ἀλλὰ, ἐντὸς πάντοτε τοῦ ὅρου τούτου, κρατεῖται ἐπ' ἀόριστον μὲν, μέχρι οὐ ὅμως δειχθῇ ὅτι αἱ ἐλαττωματικαὶ αὐτοῦ τάσεις ἐξερριζώθησαν. Ἡ μέθοδος τῆς θεραπείας εἶνε λίαν ἀξιοσημειώτος, ὡς ἀξιοσημειωτά εἰσι τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς. Ὑπάρχουσιν οἱ μυκτηρίζοντες τὴν ἴασιν τοῦ ἐλαττώματος διὰ «εἰδικῆς διαίτης, λουτρῶν, μασσάζ, γυμναστικῆς, καὶ διδασχῆς» ὡς περιγράφουσι τὴν μέθοδον. Οἱ ἐγκληματολόγοι ὅμως δὲν λέγουσι τοῦτο, ἀλλ' ἰδοὺ ἡ ἐπιστημονικὴ βάσις τῆς θεωρίας των. Τὸ μέγα ἠθικὸν χαρακτηριστικὸν τοῦ κακούργου εἶνε ἡ τυλῶδης αὐτοῦ ἀναισθησία. Σῶμα καὶ πνεῦμα εἶνε στενότατα συνδεδεμένα καὶ ἐκ χιλιάδων παρατηρήσεων ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ τυλῶδης ἀναισθησία εἶνε καὶ τὸ μέγα ὑλικὸν χαρακτηριστικὸν αὐτοῦ. Τὸ μασσάζ καὶ τὰ τουρ-

κικὰ λουτρά, ἅτινα ἀποτελοῦσι τόσῳ μέγα μέρος τῆς θεραπείας ἐν ταῖς φυλακαῖς τῆς Νέας Ὑόρκης, ἀφορῶσιν εἰς τὸ παρασχεῖν ὑγίαν εἰς τοὺς ἰστούς τοῦ σώματος, διακεντῆσαι τὸ δερματικὸν σύστημα καὶ ἀναπτύξαι τὸν νευρικὸν ὄργανισμόν. Τὸ πνεῦμα τότε μετέχει τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς μεθόδου ταύτης. Δὲν μεταβάλλεται δι' αὐτῆς ὁ κακούργος καὶ ἐνάρετος ἄνθρωπος, ἀλλὰ καθίσταται εὐαίσθητος εἰς τὰς ἀξιώσεις καὶ τὰ θέληγτρα τῆς ἀρετῆς. Καὶ τοιοῦτος ἀκριβῶς δὲν εἶνε ὁ κοινὸς ἐγκληματίας. Φύσει καὶ ἔξει εἶνε μόνον εὐαίσθητος εἰς τὰ θέληγτρα τῶν ὀρέξεών του. Ἰδωμεν τῶρα τὴν θεωρίαν ταύτην πῶς λειτουργεῖ ἐν τῇ πράξει.

Τῷ 1886 ὁ ἰατρὸς Βέυς, ἐξ Ἑλμίρας, ἐξέλεξε χάριν πειράματος ἔνδεκα κακούργους ἄγοντας ἡλικίαν μεταξὺ δεκαεννέα καὶ εἰκοσιεννέα ἐτῶν.

Κατὰ διαφόρους βαθμοὺς ὅλοι ἦσαν βραδεῖς τὴν ἀντίληψιν, ὡς πρὸς τὴν φυσιογνωμίαν δὲ παρεῖχον τὰ πλέον εὐδιάκριτα χαρακτηριστικὰ τῶν ἐγκληματικῶν τάσεων. Τὰ ἐγκλήματα ὧν ἦσαν ἐνοχοὶ ἦσαν, ἐπιθεσίς, βαλαντιοτομία, κλοπὴ καὶ ἀπαγωγή. Ἐπὶ δύο ἔτη ἦσαν ἐν φυλακῇ χωρὶς ἐννοεῖται σημεῖα βελτιώσεως. Ὁ ἰατρὸς Βέυς ἀνέλαβε νὰ τοὺς ἀναμορφώσῃ διὰ τῆς νέας μεθόδου. Ἡρξαστο ὑποβάλλων αὐτοὺς εἰς τουρκικὰ λουτρά, σωμασκιάν, καὶ ἐγκυκλοπαιδικὴν διδασκαλίαν. Ὅτι σωματικὴ βελτίωσις ταχέως ἐπῆλθεν οὐδόλως εἶνε ἐκπληκτικόν. Αἱ πλαδαραὶ σάρκες των κατέστησαν βαθμηδὸν ἀδραεὶ καὶ τὸ ἀόριστον τοῦ βαδίσματος μετεβλήθη εἰς θετικὸν καὶ ἐλαστικόν, ὁ δὲ πρὶν θολὸς ὀφθαλμὸς ἀνέλαμψεν ἐκ διαυγείας. Ἀλλὰ σὺν τῇ ὑλικῇ ταύτῃ μεταβολῇ, ἐπῆλθε καὶ «διανοητικὴ ἀφύπνισις, δρασίς τις ἐγκεφαλικῆ, μηδέποτε πρὶν ἐκδηλωθεῖσα κατὰ τὸν ἐν τῇ φυλακῇ βίον των. Ὁ καθαρῶς ζώωδης ἄνθρωπος ἐφαινετο ὑποχωρῶν πρὸ τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου. Ἡ βελτίωσις παρετηρήθη ἐν πάσῃ σφαίρᾳ, ἠθικῇ, διανοητικῇ καὶ ὑλικῇ, ἐν διαστήματι δὲ δεκαοκτῶ μηνῶν ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ πειράματος, πάντες, ἐξαιρέσει δύο, ἀπελύθησαν ἐπὶ τῇ ἐγγυήσει τοῦ λόγου των, καὶ ζῶσιν ἔκτοτε ἐντίμως ἐργαζόμενοι.

Ἐγένετο καὶ σκέψις νὰ προστεθῇ ἡ ἀνωτέρα σπουδὴ τῆς ἀγγλικῆς φιλολογίας εἰς τὴν συνήθη σωμασκιάν καὶ ἐγκυκλοπαιδικὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἀναμορφωτηρίου τῆς Ἑλμίρας. Κατὰ τῆς ιδέας ταύτης κατ' ἀρχὰς ἀντετάχθη φοβερὰ ἀπέχθεια, προκληθεῖσα ἐκ πλήρους συγχύσεως, ἀλλ' ὅτε ψηλαφητὰ πλεονεκτήματα συνεδέθησαν πρὸς τὴν περὶ τὴν σπουδὴν ταύτην εὐδοκίμησιν, ἡ ἀγγλικὴ φιλολογία ἤρχισε νὰ γίνηται ἀσπαστή, καὶ τὰ φυσικὰ θέληγτρα τοῦ κάλλους καὶ τῆς ἐξάρσεως αὐτῆς συνεπλήρωσαν τὸ ἔργον.

«Ὅστις διέλθῃ διὰ τῶν διαδρόμων καὶ τῶν πινακοθηκῶν μας — λέγει μία πρόσφατος ἔκθεσις τῆς Ἑλμίρας — δύναται νὰ γίνῃ μάρτυς περιέργου θεάματος, ἀνθρώπων ἀσχολουμένων ὑπὸ τὸ ἀεριοφῶς εἰς τὴν ἀνάγνωσιν οὐχὶ τοῦ συνήθους μυθιστορήματος ἢ ἐλαφροῦ τινος ἱστορικοῦ ἔργου, ἀλλὰ προλόγου ποιητικῶν ἔργων, τῆς τραγωδίας τοῦ Ἀμλέτου, τῶν φιλοσοφικῶν ἔργων τοῦ Ἐμερσον, τῶν ἐμβριθῶν σελίδων τοῦ Βάκωνος, μὲ σημειωματάριον ἐστ' ὅτε ἀνὰ χεῖρας πλήρες ἰδίων παρατηρήσεων.

«Φαντάσθητε — λέγει ἡ ἔκθεσις — τὸν ἄθλιον ἐκείνον ἐκ τῶν καταγωγῶν τῆς μεγαλοπόλεως μας νὰ ἔρχεται νὰ ἀναγνώσῃ χάριν ἡδονῆς, τὴν ἱστορίαν τῆς Ἀναγεννήσεως ἢ νὰ ζητῇ τὸσον ἐπιμόνως τοὺς ὑπὸ τοῦ Τζόβετ μεταφρασθέντας διαλόγους τοῦ Πλάτωνος, ὥστε ἐδέησε νὰ ψηφισθῇ εἰδικὸς κανονισμὸς ὅπως τὸ ἔργον τοῦτο ἀγορασθῇ ὑπὸ τῆς βιβλιοθήκης!»

Οἱ πολέμοι τῆς ἀναμορφωτικῆς ταύτης μεθόδου ἀντιτάσσουσι διαφόρους θεωρίας, στρεφόμενας ὅλας περὶ τὸ ἐξῆς ἐπιχείρημα· «ἐκάστος θὰ ἐπιθύμῃ νὰ ἐγκληματήσῃ, ὅπως ἀντὶ τιμωρίας, τύχῃ τοῦ προνομίου νὰ λάβῃ πρώτης τάξεως ἐκπαίδευσιν».

Ἀλλὰ τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο δὲν διαφέρει τοῦ πρό τινων γενεῶν προβαλλομένου κατὰ τῶν ἀμφισβητούντων τὸ δόγμα τοῦ αἰωνίου πυρός. Οἱ τότε ὑποστηρίζοντες τὸ ἐπιωφελὲς τῆς πίστεως εἰς τὸ αἰώνιον πῦρ ἰσχυρίζοντο ὅτι ἄνευ τοῦ φόβου τούτου πᾶσα κοινωνία θὰ μετεβάλλετο εἰς πανδαιμόνιον ὀργῶν καὶ ἐλαττώματος. Ἐν τούτοις εἶνε ἀναντίρρητον σήμερον ὅτι οὐδεμία τιμωρία ἀσχεῖ πτόησιν τινα ἐπὶ τοῦ πνεύματος τῶν ἐγκληματικῶν τάξεων, ἀλλ' ἐξ ἐναντίας ἡ ἐπίδρασις τῶν βασανιστηρίων καὶ τῆς φυλακῆς προσθέτει εἰς τὴν τάξιν τῶν ἐγκληματιῶν πολλούς, οἵτινες ἄλλως οὐδέποτε θ' ἀνῆκον εἰς αὐτήν.

Ἐκ τῶν ἀπολυθέντων ἀπὸ τοῦ καταστήματος τῆς Ἑλμίρας, 85 ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν ἐτράπησαν ὀριστικῶς εἰς ἔργα ἐντίμου φιλοπονίας. Καὶ τοῦτο ἀληθῶς εἶνε ἰκανὴ ἔνδειξις περὶ τοῦ ὑγιούς τῆς νέας ἐπιστημονικῆς θεωρίας ὅπως ἡ νέα μέθοδος δοκιμασθῇ ὑπὸ πάσης πεπολιτισμένης κοινωνίας.

Ἀναλογισθῶμεν ἤδη ἐπὶ στιγμὴν τίς εἶνε ἡ θέσις τοῦ ποινικοῦ νόμου μὲν τὴν φρικτὴν σειρὰν τῶν ποινῶν καὶ τιμωριῶν του. Τί ἐπιδιώκει τὸ ποινικὸν δίκαιον; Νὰ βασανίσῃ τοὺς ἀνθρώπους; Ἡ μήπως ἐπιδιώκει νὰ τοὺς τιμωρήσῃ ἀπλοῦστατα χάριν τῆς τιμωρίας; Ὅχι βεβαίως. Τὸ ποινικὸν δίκαιον ἐπιδιώκει νὰ προλάβῃ τὸ ἐγκλημα. Τοῦτο ἐνθυμοῦ καὶ θὰ ἴδῃς πῶς ἡ νέα ἐπιστήμη λειτουργεῖ. Μᾶς λέγει: ἀνατρέξατε

εἰς τὴν κινουσαν τὸν κακούργον δύναμιν, δ' ἐμμέσων τρόπων, καὶ ματαιώσατε τὸν πόθον αὐτοῦ ὅπως διαπράξῃ κακούργημα». Ἐὰν τοῦτο ἐγένετο, οἶον λαμπρὸν ἀποτέλεσμα θὰ ἐπηκολούθει! Οἱ ἄνθρωποι τοῦ λοιποῦ δὲν θ' ἀπέιχον τοῦ κακούργεῖν ἐκ φόβου πρὸς τὴν ποινήν, ἀλλὰ διότι τὸ κακὸν εἶνε κακὸν καὶ ἐπομένως δεόν νὰ ἀποφευγῆται.

Ἀπαντῶντες ἐπιπολαίως οἱ ἄλλοι, λέγουσιν· «καταστήσατε τὴν ζωὴν τοῦ ἐγκληματιοῦ τόσον ὁμαλὴν καὶ οἱ ἐγκληματῆται θ' αὐξήσουσιν.» Τοῦτο πράγματι δὲν εἶνε ἀπάντησις, διότι ἐν πρώτοις ὁ νῦν ἐν ἰσχύϊ κατάλογος τῶν τιμωριῶν δὲν ἐμποδίζει τοὺς ἐγκληματῆτας ἀπὸ τοῦ νὰ διαπράττωσι κακούργηματα ἐπανειλημμένως.

Ἐπειτα: Ἡ κλοπὴ δὲν ἠῤῥησεν ἀφ' ὅτου κατηργήθη ἡ κατ' αὐτῆς θανατικὴ ποινὴ ἐν Ἀγγλίᾳ.

Τρίτον: Οὐδέποτε ἡ αὐστηρότης τοῦ ποινικοῦ κώδικος ἀπέβη τελεσφόρος πρὸς πρόληψιν τῶν ἐγκλημάτων.

Καὶ τέλος, ἡ συναίσθησις τοῦ ὄνειδος εἶνε τὸ ἰσχυρότατον ἐλατήριον τὸ ἀποτρέπον ἀπὸ τὰς διαπράξεις τοῦ κακοῦ, καὶ ὄχι ἡ συναίσθησις τοῦ φόβου. Τὸ δὲ ὄνειδος ὅπερ περιάπτει ἢ κακούργια αὐξάνει καθ' ὅσον αὐξάνει ἢ πρὸς αὐτὸ εὐαισθησία. Οὕτως ὥστε, ἐφ' ὅσον αἱ ποιναὶ καθίστανται ὀλιγώτερον αὐστηραὶ, ἐὰν ἐνταυτῇ ἡ ἠθικὴ συναίσθησις τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ αὐξάνῃ καὶ ἰδίως ἐὰν ἡ εὐαισθησία αὐξάνῃ, τὰ κακούργηματα θὰ ἐλαττωθῶσι κατ' ἀριθμὸν τε καὶ κατὰ βαθμὸν.

Πλάτων Δρακούλης.

ΔΙΑ ΤΗΣ ΜΕΘΟΔΟΥ ΤΟΥ ΑΥΤΟΘΑΥΜΑΣΜΟΥ¹

Τίς ἐξ ὑμῶν δὲν ἔτυχε νὰ θαυμάσῃ ἑαυτὸν! Οἱ δικηγόροι, οἱ ἰατροί, οἱ πολιτευόμενοι, οἱ στρατιωτικοί, οἱ θεολόγοι, οἱ ἔμποροι, οἱ ἐργάται, αἱ δέσποιναι, αἱ κόραι, ὅλοι ὅλοι καὶ ὅλοι ὅλοι θὰ ἔχουν νὰ ἐνθυμηθῶν περιστάσεις καθ' ἃς ἐθαύμασαν ἑαυτούς. Ἐκ τῶν δικηγόρων ἕκαστος θὰ συνέπεσε ποτε νὰ σκεφθῇ καὶ πιστεύσῃ ὅτι ἂν ἡ δεῖνα ὑπόθεσις δὲν εἶχεν ἀνατεθῇ αὐτῷ, θ' ἀπώλετο ἐκ τῶν ἰατρῶν ὅτι ἄνευ τῆς ἐκτάκτου διαγνωστικῆς ἰκανότητός του, ὁ τάδε ἀσθενὴς θὰ ἐγκατέλειπε τὸν πρόσκαιρον βίον· ἐκ τῶν στρατιωτικῶν, ὅτι μόνος οὗτος ἐφάνη γινώσκων τὸ ἔργον του εἰς ἐκτακτὸν τινα περίστασιν· ἐκ τῶν

¹ Ἀπόσπασμα ἐκ τῶν *Κοινωνικῶν ἀδιαθεσιῶν*, διατριβῆς ἀναγνωσθείσης ἐν τῷ Συλλόγῳ Παρνασσῶ.

θεολόγων ὅτι τῷ συνέθῃ ποτὲ νὰ διδάξῃ καὶ κάτι, τὸ ὁποῖον πράγματι ἐπρέσβευεν ἐκ τῶν πολιτευομένων, ὅτι ἔσωσεν ἐν ὁποιοιδήποτε ζήτημα διὰ τῆς ἀγορεύσεως ἢ τῆς σιγῆς του. Ποία δὲ παρακαλῶ ἐξ ὑμῶν, κυρίαί μου, δὲν ἔτυχέ ποτε νὰ θαυμάσῃ τὴν μορφήν της τοῦ κατόπτρου, νὰ φαντασθῇ ὅτι οἰκοκυρὰ ὡς αὐτὴν δὲν ὑπάρχει ἄλλη, ὅτι σύζυγος ἢ μήτηρ ἢ καὶ πενθερὰ ὡς αὐτὴν εἶνε κτῆμα δυσ-εῦρετον ;

Αὐτὸς ὁ ἐνδόμυχος αὐτοθαυμασμὸς εἶνε μία τῶν κοινοτέρων ἀνθρωπίνων ἀδυναμιῶν. Ἄλλ' ὅταν ἐξωτερικεῖνται, ὅταν ἐκδηλοῦται προφορικῶς ἢ ἐγγράφως, ὅταν τὸ ἐγὼ σας, τὸ ὁποῖον θαυμάζετε ἀποπειρασθε νὰ τὸ ὑμνήσητε σεῖς αὐτοὶ καὶ τὸ ἐπιδείξητε εἰς τὸν κόσμον καὶ τὸ ἐπιβάλητε εἰς αὐτόν, τότε αὐτὴ ἢ προσπάθειά σας κατανατᾷ μία μέθοδος, μία μέθοδος ὀλίγον διαφέρουσα τῆς μεθόδου τοῦ πορτοφολίου.

Ἄτυχῶς δὲ ἀπὸ τινος ἢ μεθόδου αὕτη ἤρξατο διαδομένη παρ' ἡμῖν. Ἄτομα αὐτοθαυμαζόμενα ἐκτρέπονται εἰς τὰς αἰθαδεστέρας τῶν ἀξιώσεων καὶ ὑποστηρίζουσιν αὐτάς, διασαλπίζοντα τὰ ἔξοχα προτερήματά των, οὐχὶ δὲ σπανίως ἐπιτυγχάνουσι τοῦ σκοποῦ των. Διότι αἱ κοινωναὶ ἐνίοτε ὁμοιάζουσι τὰ μικρὰ παιδία, τὰ ὁποῖα ζαρόνουσιν ὅταν κτυπήσῃ τις δυνατὰ τὸν πόδα κατὰ γῆς ἐνώπιόν των. Ὅταν παρὰ τῆς τις πρὸ κοινωνίας τινὸς κτυπῶν μετὰ πατάγου τὰ προτερήματά του, οὐχὶ σπανίως αὕτη ὑποχωρεῖ, παύει νὰ λειτουργῇ ἢ κρίσις της καὶ ἀνοίγει πρὸς τὸν θορυβοῦντα τὸν δρόμον, ὃν οὗτος ἐπιθυμεῖ.

Ποσάκις δὲν ἠκούσατε αὐτοθαυμαζομένους, ποσάκις δὲν εἶδετε αὐτοὺς μὲ τὰς ἀξιώσεις των ὁποίων ἐγελάσατε ἄλλοτε, πολὺ ὑπεράνω ἐκείνων, οὓς σεῖς πράγματι ἐκρίνετε ἀξιούς θαυμασμοῦ ; Ποσάκις δ' ἐπὶ τέλους δὲν κατηντήσατε καὶ σεῖς αὐτοὶ νὰ πιστεύσητε εἰς τὸν τάλαντον τῶν ἐπιτηδείων τούτων αὐτοθαυμαστῶν ;

Τὸ φαινόμενον εἶνε λίαν περίεργον, ἀλλ' ὅχι καὶ ἀκίνδυνον. Ἡ κοινωνία ἐκείνη, παρ' ἣ ἢ ἐργασία, ἢ εὐφυΐα, ἢ ἀξία ὑποχωροῦσι πρὸ τῆς θρασύτητος τοῦ αὐτοθαυμασμοῦ εἶνε καταδικασμένη νὰ διέλθῃ ὅλα τῆς ἐκλύσεως τὰ στάδια καὶ μόνον διὰ βιαίου τινὸς κλονισμοῦ ν' ἀνακύψῃ.

Οἱ αὐτοθαυμασταὶ εἰσι συνήθως θρασύδειλα ὄντα. Τὰ πάντα τολμῶσιν, ἀλλὰ τρέμουσι καὶ πρὸ αὐτῆς τῆς σκιᾶς των. Ἐπαγγέλλονται τὸν φίλον πρὸς πάντας, ἀλλ' οὐδένα ἀνέχονται, οὐδένα συμπαθοῦσι, πρὸς οὐδένα διάκεινται πράγματι φιλίως. Ἐνῶ τοὺς βλέπετε νὰ σὰς θωπεύουσιν, αἰσθανεσθε τὰ δῆγματα τῶν ὀδόντων των ἐπὶ τῆς σαρκός

σας. Ἐὰν τοὺς βραπίσητε, σπεύδουσι ν' ἀσπασθῶσι τοὺς πόδας σας, ἐὰν τοὺς ἀσπασθῆτε σπεύδουσι νὰ σὰς ραπίσωσι. Μισοῦσιν ὅλον τὸν κόσμον, ἀλλ' ἐπιθυμοῦν οὐδεὶς νὰ τοὺς μισῇ. Ἡ κολακεία, ἢ εὐτέλεια, ἢ ἀναίδεια, εἰσὶ τὰ κυριώτερα μέσα δι' ὧν ὑποβοηθοῦσι τὸν διὰ τῶν κραυγῶν τοῦ αὐτοθαυμασμοῦ ἐπιδεικνυόμενον σκοπὸν των. Ὁ τύπος τοῖς χρησιμεύει συνηθέστατα ὡς φωτογραφικὴ μηχανὴ τοῦ εἰδώλου των ἐγώ. Γράφουσιν ἰδίᾳ χειρὶ ἄρθρα, ἐν οἷς ἀφ' ἐνὸς ἐξαιρεται ἢ ἔκτακτος ἰκανότης των, ἢ ἔκτακτος ἐπίδοσις των εἰς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο, ἢ ἔκτακτος μετριοφροσύνη των, ἀφ' ἑτέρου δὲ καλεῖται τὸ φιλόμουσον κοινόν, εἴτε ὡς πολιτεία εἴτε ὡς κοινωνία, νὰ ἐπωφεληθῇ τῆς περιστάσεως καὶ ἀναβιβάσῃ αὐτοὺς εἰς τὰ περιβλεπτα σημεῖα, ἀφ' ὧν μόνον δύνανται νὰ δράσωσιν ἐπ' ὠφελείᾳ αὐτοῦ.

Οἱ τύποι οὗτοι τοῦ τύπου οὐδενὸς βεβαίως ἐξ ἡμῶν διαφεύγουσι τὴν προσοχὴν. Δυσπιστεῖτε πρὸς αὐτοὺς κατ' ἀρχάς, ἀλλὰ βαθμηδὸν ἐξοικειοῦσθε πρὸς τοὺς χαρακτῆράς των, πιστεύετε εἰς τὴν μορφήν των, ἀνέχεσθε τὰς ἀξιώσεις των καὶ χωρὶς κἂν νὰ ἐνοήσητε πῶς, σὰς ἀρπάξουν διὰ τῆς μεθόδου των τὴν ἐμπιστοσύνην σας, ὅπως ἄλλοι διὰ τῆς ἰδικῆς των μεθόδου τὸ βαλάντιόν σας.

Δ. Σ. Ἡλιόπουλος.

ΠΑΝΤΟΤΕΙΝΟΝ

ΚΑΛΑΝΤΑΡΙΟΝ, ΒΡΟΝΤΟΛΟΓΙΟΝ ΚΑΙ ΣΕΙΣΜΟΛΟΓΙΟΝ¹

Β'

Περὶ τοῦ ζῆφιδίου ἐὰν βροντήσῃ.

Παρθένος ἐὰν βροντήσῃ. — Αἰγυπτίων πόλεμος καὶ εἰς τὰ πλοῖα κίνδυνος ὄσπρια πολλά, κριθάρι πολὺ, ἰχθύων κράτησις, ἄνεμος ἀκατάστατος, χειμῶνας ὄψιμος, σιτάρι ὀλίγον, καὶ ψύχρος. Εἰ δὲ σεισμὸς γένηται, ἀρρωστία πολλὴ εἰς τοὺς ἀνθρώπους.

Ζυγὸς ἐὰν βροντήσῃ. — Πόλεμοι καὶ σφαγαὶ πρὸς ἀλλήλους, ἀκαρπία, εἰς τὰ ὄρη θηρίων φόφος, χειμῶνας καλός, δρόμοι ποταμῶν, ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν αἰχμαλωσία κατὰ τόπους· εἰς δὲ τὴν δύσιν λιμὸς καὶ φόβος ἐθνῶν. Εἰ δὲ σεισμὸς γενῆ, θάνατον δηλοῖ, καὶ ἀπώλειαν τῶν ζῶων, καὶ δρόμι τῆς κοιλίας καὶ νόσος πολλή.

¹ Ἐξ ἀνεκδότου χειρογράφου. Ὅρα φυλλάδιον 4 «Παρνασσού».

Σκορπίος ἐάν βροντήσῃ. — Λιμός, καὶ ἀλληλοσφαγαίαι, χειμῶνας πολὺς, καρποὶ ὀλίγοι καὶ ὄσπριων φθορά. Εἰς τὰ μέρη τῶν Φράγκων κρίσις πολλή, εἰς τοὺς... (δυσανάγνωστον) ζῆλος πρὸς ἀλλήλους. Εἰ δὲ σεισμός γένηται, σιτάρι καὶ κριθάρι πολὺ καὶ χαρὰ πολλή εἰς τὸν κόσμον.

Τοξότης ἐάν βροντήσῃ. — Ὅχλησιν σημαίνει εἰς τὴν χώραν καὶ παραγμὸν ἐνορίαις, σιτάρι πολὺ, χαλιπὲ (ἀκατανόητον) πολλαί, χειμῶνας ὄψιμος, ἀκρίδες πολλαί. Εἰς τὴν θάλασσαν χαῦμός ὄψαριων. Εἰ δὲ σεισμός γενῆ, λιμός καὶ ὅτι κακὸν εἶνε εἰς τὸν κόσμον γενηθήσεται.

Αἰγόκερως ἐάν βροντήσῃ. — Μεγάλων ἀνθρώπων παραγμὸς, ἀστραπαὶ πολλαί, εἰς τὴν ἀνατολὴν κρουσέθονται τόποι ἀπὸ ἔθνος, λιμός ὀλίγος, ἀρρωστία πολλή, καρπῶν φθορά. Ὅπου δὲ ἐβρόντησε θάνατος, εἰς τὴν θάλασσαν ζάλη, μεγάλων ἀνδρῶν χαῦμός, ἀρρωστία ἐπικίνδυνος. Εἰ δὲ σεισμός γενῆ, χώρα μεγάλη χάνεται.

Υδροχόος ἐάν βροντήσῃ. — Πολλὴ χαρὰ εἰς τὸ μέρος τῶν Παφλάγων, νόσοι ἀθάνατοι, σιτάρι καὶ κριθάρι πολὺ, ὄσπρια ὀλίγα, χειμῶνας πολὺς, χαρὰ καλὴ εἰς τὴν πόλιν, στερέωμα ἐξουσίας ἀνδρῶν ἀρχόντων, ἀκρίδων φθορά. Εἰ δὲ σεισμός γενῆ, πόλεμοι πολλοί, ὄχλησις πολλή.

Ἰχθύς ἐάν βροντήσῃ. — Σιτάρι ὀλίγον, κριθάρι πολὺ, ἀνθρώπων κίνδυνος, εἰς τὴν πόλιν κοινὸς λιμός, χειμῶνας ἰσχυρὸς καὶ καλὸς πρῶιμος καὶ ὄψιμος, εἰς τὰ ὄρη ἀκαρπία, φθορὰ θηρίων, εἰς τὴν ἀνατολὴν χαρὰ βασιλέων. Εἰ δὲ σεισμός γενῆ, ἀρρωστία πολλή εἰς τοὺς ἀνθρώπους.

Κριδὸς ἐάν βροντήσῃ. — Εἰς τὴν Αἴγυπτον ἐξίσις χώρας μεγάλης, ὀφθαλμόπονος πολὺς καὶ νόσος, θάνατος εἰς τοὺς ἀνθρώπους, σιτάρι καὶ κριθάρι πολὺ, χειμῶνας ποικίλος. Εἰ δὲ σεισμός γενῆ, θανατικὸν δηλοῖ.

Ταῦρος ἐάν βροντήσῃ. — Εἰς τὴν χώραν ἐκείνην σιταρίου φθορὰ καὶ εἰς τὴν πόλιν χαρὰ, εἰς τὴν ἀνατολὴν λιμός καὶ ἀλληλοσφαγαίαι μεγάλαι, Κεφαλῆς χαῦμός, νόσοι ὀλίγαι εἰς τὴν δύσιν καὶ νόσοι τετραπόδων. Εἰ δὲ σεισμός γενῆ, ὄχλησις καὶ παραγμοὶ κατὰ τόπον καὶ χαῦμοί.

Αἰδύμος ἐάν βροντήσῃ. — Εἰς τὴν χώραν ἐκείνην ἀρρωστία εἰς τοὺς ἀνθρώπους, σιταρία φθορὰ, βοῶν ἀπώλεια, ὄχλησις εἰς τὸν κόσμον, ἐξικισμὸς εἰς τὸν τόπον ἐκεῖνον, ἀπώλεια τετραπόδων καὶ θηρίων. Εἰ δὲ σεισμός γενῆ, κρίσις πολλή κατὰ τόπους.

Καρκῖνος ἐάν βροντήσῃ. — Ἄνεμοι πολλοί, Φράγκων κινδυνεύσεις, βοῶν ἀπώλεια, χειμῶνας πολὺς καὶ τιнос αὐθέντου ἐπιφάνεια. Εἰ δὲ σεισμός γενῆ, ὄχλησις καὶ παραγμοὶ κατὰ τόπον καὶ χαῦμοί, καὶ λάβα σωματῶν δηλοῖ ὄσπριων φθορὰ καὶ οἶνος πολὺς.

Λέων ἐάν βροντήσῃ. — Ὅλων τῶν καρπῶν ἀπώλεια, εἰς τὴν δύ-

σιν ἐθνῶν κινήσεις, λειχῆνα, καὶ φθορά, θάνατος αἰφνίδιος, χειμῶνας καλός, σιτάρι καὶ κριθάρι πολὺ, εἰς τὰ ὄρη καρποί, ἀνεμοὶ ἀνυδροὶ, θαλάσσης κίνδυνος εἰς τὰ πλοῖα. Εἰ δὲ σεισμός γενῆ, θανατηφόροι νόσοι καὶ σοφῶν ἀνθρώπων ἀπώλεια.

Γ'

Περὶ σεισμῶν.

Μάρτιος. — Ἐάν σεισμός γενῆ ἐν ἡμέρᾳ, ἀλόγων καὶ ζῶων, βοῶν τετραπόδων, πάντων φθορὰν σημαίνει· τὰ δὲ ἐσθιόμενα ζῶα αὐξηνηθήσονται· ὄψαρια καὶ καρποὶ ἐν τοῖς δένδροις εὐπορήσονται καὶ ἀγάπη ἐν τῷ κόσμῳ. Εἰ δ' ἐν νυκτί, ἐν πάσαις θόρυβος καὶ παραχῆ καὶ ττάσις ἀνθρώπων ἔσται, τόποι δὲ πολλοὶ ἐρημωθήσονται, καὶ εἰς τὴν ἀνατολὴν νόσος μεγάλη καὶ πολλή ἔσται, καὶ τὰ θαλάσσια καὶ ποτάμια ζῶα αὐξηνηθήσονται, καὶ αἱ πόλεις μεταβάλλουσι τὴν κατάστασιν, καὶ ἄλλος ἔσται ἐπιμελητῆς τῶν πραγμάτων αὐτῶν, καὶ ἀπὸ παραχῆν εἰς χαρὰν ἐλεύσονται.

Ἀπρίλιος. — Ἐάν σεισμός γενῆ ἐν ἡμέρᾳ, Αἰγυπτίων Βασιλεῖς ἐπιβουλεύονται ἀλλήλοις, καὶ ἡ Αἴγυπτος καὶ αἱ πόλεις αὐτῆς παραχθήσεται μεγάλως καὶ ἡ εἰρήνη θορύβου ἐστί, καὶ ἀνὴρ ἔνδοξος ἀπολείται, καὶ οἱ περὶ αὐτὸν κινδυνεύουν· ὄμβρος πολὺς ἔσται, οἱ καρποὶ καὶ τὰ δένδρα εὐφορήσουσι, πόλεμοι δυνατοί, καὶ οἱ ἄρχοντες νικοῦνται. Εἰ δὲ ἐν νυκτί, ἀντιλογίαι ἔσονται εἰς τοὺς δημίους καὶ τυράννους, οἱ στρατηγοὶ αὐτῶν ἀποστήσονται ἀπ' αὐτῶν, καὶ ἐναντίον αὐτῶν φόνος ἔσται, ἔριδες καὶ ἀκαταστασίαι στοὺς δημίους· εἰς τὴν δύσιν ἄρχων τύραννος ἀπολείται, καὶ ὄμβρος πολὺς ἔσται, καὶ ὁ σπῆρος πληθυνθήσεται· ἐν Αἰγύπτῳ λιμός ἔσται, καὶ τὸν Ἰούλιον ἐκλειψίς γενήσεται, καὶ ὁ καιρὸς ὅλος σκοτεινισμένος θέλει ἔσται, καὶ συννεφιασμένος, καὶ βαρὺς.

Μάιος. — Ἐάν σεισμός γενῆ ἐν ἡμέρᾳ, πόλεων καὶ χωρῶν παραχῆ καὶ πόλεμος ἔσται· οἱ ὑπερπλούσιοι ἀπολοῦνται, οἱ πένητες πλουτήσουσι, καὶ οἱ κατοικοῦντες τὴν δύσιν ἡγεμόνες ἀποβληθήσονται, καὶ πάση τῇ γῇ ἀφορία ἔσται, ἡ δὲ πόλις ἐκείνη ἐδαφίζεται. Εἰ δὲ ἐν νυκτί, πολλὰ ἀγαθὰ σημαίνει· πᾶσαν νόσον καὶ ὀργὴν Θεοῦ φεύξονται οἱ ἀνθρώποι ἐκεῖνοι, καὶ ἡ χώρα ἀντιστήσεται τοῖς ἐχθροῖς αὐτῆς, τὰ ὄρνεα τοῦ οὐρανοῦ πληθυνθήσονται, καὶ οἱ ὄμβροι ὀλιγοστοὶ ἔσονται, καὶ σίτου πλῆθος ἔσται.

Ιούνιος.— Ἐάν σεισμός γενῆ ἐν ἡμέρᾳ, οἱ βασιλεῖς ἄτιμοι ἔσονται, καὶ οἱ ἡγεμόνες καταβιβασθήσονται, καὶ ἀπολοῦνται καὶ οἱ περὶ τὸν ρήγα, καὶ εὐτελεῖς προβιβασθήσονται, καὶ γεννήματα πολλὰ ἔσται, μετωικισμός ἔσται κατὰ τόπους, καταδρομή, καὶ αἰχμηλωσία, καὶ φόνος μεγάλοι· καὶ μετεωρισμός καὶ ὄμβρος τοῦ αὐτοῦ τύπου βραδύνουσι.

Ιούλιος.— Ἐάν σεισμός γενῆ ἐν ἡμέρᾳ, βαρβάρων νίκη ἔσται, καὶ στάσις, καὶ ἀπογύμνωσις, καὶ πτώσις πανούργου ἀνθρώπου, ἀπώλεια ἀρχόντων, καὶ ἔθνος ἐπὶ ἔθνος ἀναστήσεται. Εἰ δ' ἐν νυκτί, κακία ἔσται τῇ πόλει ἐκείνῃ, βαρβάρων ἐχθρῶν ἐπίκισις σὺν τοῖς περιφανεστάτοις αὐτῶν, ζημίαι καὶ δυσπραγία, καὶ ὄμβροι πολλοί. Εἰ δὲ βραδύς, γεννήματα περισσά, καὶ ἀκρίδες θέλουν φανῆ, καὶ φαντασία ἔσται ἐν τοῖς τόποις ἐκείνοις, καὶ τὰ μικρὰ ζῶα φανταστήσονται.

Αὔγουστος.— Τῷ αὐτῷ μηνὶ ἐάν σεισμός γενῆ ἐν ἡμέρᾳ, λύπη, πένθος καὶ κλαυθμὸς ἔσται ἐκείνῳ τῷ τόπῳ συνεχῆ, καὶ θλίψις τὰς πόλεις καὶ τὸν λαὸν καθέξει, αἱ μεγάλαι πόλεις ἐρημωθήσονται, καὶ τὰ δένδρα πληγήσονται, καὶ ἱερά μεγάλα καταπατηθήσονται..... (δυσανάγνωστον) καὶ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ κατὰ τόπους. Εἰ δὲ νύκτα, τὰ μικρὰ ζῶα ἀπολοῦνται, αἱ δὲ πηγαὶ τῶν ὑδάτων αὐξηθήσονται, καὶ οἱ ὄμβροι καὶ τὰ γεννήματα αὐξηθήσονται, καὶ πολλὰ καλὰ ἔσται τῇ πόλει ἐκείνῃ.

Σεπτέμβριος.— Ἐάν σεισμός γενῆ ἐν ἡμέρᾳ, ἀπόλειψις καὶ ἀφανισμός ἔσται, στενοχωρία καὶ φόβος κατὰ τόπους, πόλεμος τοῖς ἀνθρώποις ἔσται· φῆμαι μεγάλαι ἔσονται, καὶ οἱ ὄμβροι πολλοί, καὶ ἰχθύων ὀλιγόστευσις. Εἰ δὲ ἐν νυκτί, οἱ περὶ τοῦ τόπου ἄρχοντες κινδυνεύουσι, ἀναστήσονται ἐπ' ἄλλων· καὶ τοῖς ἀνθρώποις νόσος πολλὴ ἔσται.

Ὀκτώβριος.— Ἐάν σεισμός γενῆ ἐν ἡμέρᾳ, πόλεμοι, καὶ μάχαι, καὶ ταραχαὶ ἔσονται, καὶ ἀπὸ τῶν ἀρχόντων ἀπολοῦνται· ὄμβροι πολλοὶ ἔσονται, κοιλιόπονος εἰς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ τὰ τραγία ὀλιγοστεύουσι, ὀλίγα ἔσονται. Εἰ δὲ νυκτί, καρπῶν φθορὰν δηλοῖ, καὶ στενοχωρίαν, καὶ πείναν, θανατικόν, καὶ σωματῶν ἀνθρώπων ὀλιγόστευσις, καὶ ἀκρίδες πολλὰ φανήσονται, καὶ καταφάγουσι τὰ γεννήματα· ὄμβροι ἔσονται καὶ τὰ πάντα ἀστοχήσουσι.

Νοέμβριος.— Ἐάν σεισμός γενῆ ἐν ἡμέρᾳ, τῆς πόλεως ἐκείνης οἱ ἄρχοντες τὰ ταμεῖα καὶ σκῆπτρα αὐτῶν ἀφέντες φεύξονται μάλλον, καὶ τὸ ἔθνος ἀναχωρήσει εἰς ἄλλους τόπους καὶ ἐτέρους βασιλεῖς, καὶ ἄλλοι τῶν βασιλείων αὐτῶν λήφονται, καὶ ἐρημωθήσονται καὶ κακὴ αἴρεσις εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἔσται· καὶ βροχὴ πολλή· τὰ ἄγρια καὶ μεγάλα ζῶα ἀπολοῦνται καὶ τὰ βρέφη. Εἰ δὲ ἐν νυκτί, ὑπὸ πολέ-

μου μεγάλου θανατωθήσονται, καὶ εἰς ἄλλους τόπους φεύξονται, καὶ ἕτεροι βασιλεῖς διαδεχθήσονται, καὶ ναοὶ ἐρημωθήσονται. καὶ γεννήματα ζητηθήσονται, ὕστερον δὲ πάντων διορθωθήσονται, καὶ τὰ ζῶα τῆς θαλάσσης αὐξηθήσονται.

Δεκέμβριος.— Ἐάν σεισμός γενῆ ἡμέρᾳ, πόλεμος, καὶ ἀπώλεια ἔσται, καὶ ὄμβρος πολὺς· αἱ πηγαὶ πληθυνθήσονται, καὶ τὰ δένδρα εὐφορήσουσι, καὶ εὐθηνία ἔσται τῶν πάντων τοῦ κόσμου, ὁ βασιλεὺς καταπατηθήσεται, καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ λυπηθήσονται, καὶ ἐν ἄλλοις τόποις φεύξονται, καὶ ἄλλοι τὴν βασιλείαν αὐτῶν διαδέχονται, ἐκκλησιαὶ ἐρημωθήσονται καὶ τὰ ἄγρια ζῶα ψοφήσουσι. Εἰ δὲ νυκτί, ἀπὸ μάχης καὶ πολέμου θάνατος πολὺς, καὶ βασιλείως σκῆπτρα ἐγκαταλείπονται, ἀπὸ τῆς ἰδίας πατρίδος φεύξονται ἐν ἄλλοις τόποις, ὄμβροι πολλοὶ ἔσονται, καὶ οἱ καρποὶ καὶ τὰ δένδρα εὐφορήσουσιν.

Ἰανουάριος.— (Τὰ περὶ αὐτοῦ ὄρα εἰς τὸ προδημοσιευθὲν μέρος).

Φεβρουάριος.— Ἐάν σεισμός γενῆ ἐν ἡμέρᾳ, πολλὰ κακὰ σημαίνει τοῦ τόπου ἐκείνου, καὶ τῶν προεστῶν καὶ ἡγουμένων ἀπώλεια, ἐπιβουλαί, ταραχῆς πλῆθος, καὶ κρότον δηλοῖ καὶ ἡ γῆ· εὐφροσύνη καὶ μεταβολὴ καλή· αἱ πόλεις αἱ καλαὶ εὐθυμοὶ γίνονται καὶ ὄμβροι πολλοί· τὰ γεννήματα αὐξηθήσονται. Εἰ δ' ἐν νυκτί, στάσις, ταραχαὶ καὶ κακοβουλαὶ κακίστων ἀνθρώπων, καὶ πτώσις πολλῶν ἔσται, καὶ σῆτος πολὺς, βροχαὶ πολλαί, καὶ χάλαζαι.

Δ'

Περὶ τῆς σελήνης.

Ὅταν πρωτοφανῆ ὀρθὴ ἢ πλαγία τὸ τί γίνεται.

Ἰανουάριος.— Ἐάν ὀρθὴ φανῆ ἡ σελήνη, ψύχρα πολλὴ καὶ καρπῶν πλῆθος· ἐάν δὲ πλαγία, βροχὴ πολλὴ καὶ θάνατοι κατὰ τόπους.

Φεβρουάριος.— Ἐάν ὀρθὴ φανῆ, ψύχρα πολλὴ καὶ σῆτος πολὺς γίνεται· ἐάν δὲ πλαγία, ἀσθένειαν δηλοῖ πολλήν.

Μάρτιος.— Ἐάν ὀρθὴ, ψύχρα καὶ σῆτος πολὺς γίνεται· ἐάν πλαγία, βροχὴ πολλὴ πολλὴ καὶ νοσήματα τοῖς ἀνθρώποις.

Ἀπρίλιος.— Ἐάν ὀρθὴ φανῆ, ψύχρα, βροχαὶ καὶ νοσήματα μεγάλων ἀνθρώπων, χάλαζαν δηλοῖ· εἰ δὲ πλαγία, καλὸς χρόνος ἐν ὅλῃ τῇ γῇ, καὶ ἀγαθὸς υἶδς γενήσεται.

Μάιος.— Ἐάν ὀρθὴ φανῆ, οἶνος πολὺς γενήσεται καὶ θάνατος γλυκὺς· εἰ δὲ πλαγία, χάλαζα, καὶ σῆτοι· καὶ οἶνος πολὺς γενήσεται.

Ἰούνιος. — Ἐὰν ὀρθὴ φανῆ, ἄνεμοι πολλοὶ θέλουν φυσήσουν, καὶ δυνατὸς πλὴν ἀβλαβῆς καὶ εἰς καρποὺς καὶ εἰς ἀνθρώπους· εἰ δὲ πλαγία, ἀέρων πλῆθος βροχερόν, οἴνου λείψις, καὶ ὀπωρῶν ἀπώλεια, καὶ βλάβη εἰς τοὺς ἀνθρώπους.

Ἰούλιος. — Ἐὰν ὀρθὴ φανῆ, ἀσθένειαν δηλοῖ καὶ ὅσα γένουν εἰς κῆπον θέλουν ξεβγῆ· εἰ δὲ πλαγία, καταχνιαὶ πολλαί, καὶ χαρὰν καὶ ἀγαλλίασιν.

Αὐγουστος. — Ἐὰν ὀρθὴ φανῆ, σίτου γέννησιν δηλοῖ καὶ ὅσα γεννοῦν εἰς καλὸν θέλουν ἐχθῆ· εἰ δὲ πλαγία, εἰς ὅσα καὶ ἂν γεννοῦν, κακά.

Σεπτέμβριος. — Ἐὰν ὀρθὴ φανῆ, καρπῶν πλῆθος ἔσται, καὶ καῦσις, καὶ καλωσύνη εἰς πάντα, καὶ καλὸς χειμῶν· εἰ δὲ πλαγία, κενότης, καὶ καταχνιά, καὶ βροχὴ πολλή εἰς τὸν κόσμον, καὶ ρεῦσις ποταμῶν.

Ὀκτώβριος. — Ἐὰν ὀρθὴ φανῆ, ψύχρα ὀλίγη, χειμῶν καλός, καρπὸς πολὺς· εἰ δὲ πλαγία, βροχὴ πολλή, πικρὸς χειμῶν καὶ χιονάτος ἔσται.

Νοέμβριος. — Ἐὰν ὀρθὴ φανῆ, χειμῶν πολὺς, ψύχρα καὶ χιόνι πολὺ· εἰ δὲ πλαγία, χειμῶν καλός, καιρὸς ἀγαθός, ἄνεμοι πολλοί.

Δεκέμβριος. — Ἐὰν ὀρθὴ φανῆ, καρπὸς καλός καὶ πολὺς, καὶ διὰ τὰ ζῶα καλόν· εἰ δὲ πλαγία, ψύχρα γῆς, καὶ παγωνιά, πολλή, ἀέρων πλῆθος, καὶ καρπῶν εὐφορία.

Ε'

Περὶ τοῦ ὕφους ἀστέρων.

Ἐν ποίᾳ ἡμέρᾳ τῆς σελήνης ἔχει τὴν κίνησιν

Εἰς τὰς	1—11—21	ἔχει τὴν κίνησιν	εἰς τὸν	λεβάντε
» »	2—12—22	» »	» »	συρόκον
» »	3—13—23	» »	» »	ὄστριαν
» »	4—14—24	» »	» »	γαρπη
» »	5—15—25	» »	» »	πονέντε
» »	6—16—26	» »	» »	μαίστρο
» »	7—17—17	» »	» »	βορέα
» »	8—18—28	» »	» »	γρέγο
» »	9—19—29	εἶνε εἰς τὰ καταχθόνια τοῦ ἄδου,	καὶ ὅταν	
		εὐρίσκειται εἰς τὸ μέσον τοῦ οὐρανοῦ,	τότε κυριεῖ	ὅλους τοὺς ἀνέμους, καὶ
		βλέπου μὴν κάνης καμμίαν δουλείαν τότε,	διότι εἶνε	κακὸν πρᾶγμα.

(Ἀκολουθεῖ).

Γ. Ἰαν. Καλαϊσάκης.